

מהלכות ועניני בין המצרים

בקצרה ע"פ פסקי המשנ"ב ופוסקי זמנינו

– אין לסמוך על הדברים למעשה כ"א אחר בדיקה במקורות בפנים –

לתגובות: ת.ד. 3373 בני ברק
לקבלת העלון במייל, ניתן לשלוח בקשה ל:
HAL123@OKMAIL.co.il

* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

דברים שאינם מדינא סומן ב

◇ "בכל יום ויום שלש פעמים, ויצאת בת קול שמנחמת כיונה ואומרת: אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי, ושרפתי את היבלי, והגליתים לבין האומות" (ברכות ג.).

◇ כתב היעב"ץ (סידור בית יעקב – שער השלכת, דיני תשעה באב הלון ו' אות ט') "אלמלא לא היה אלא עוון זה בידינו שאין מתאבלין על ירושלים בראוי, די להאריך גלותינו. והיא בעיני הסיבה קרובה ביותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבחילות הרעיונים אשר מצאונו בגלות בכל מקומות פזורנו על צווארינו נרדפנו ... לפי שיצא האבל הלז מליבנו ... שכחנו את ירושלים, ולא עלתה על לבבנו, על כן כמות מלב נשכחנו, מודור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובינו, וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הניסיון ביהוד ביום ט' באב המר, מי ומו המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצינו בראוי ממעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימי השנה, אין זכר ואין פוקד ואין דובר מנחה אפילו במחשבה לא בא זכרונה כאילו מקרה הוא היה לנו" עכ"ל (א).

◇ כתב בספר תכלת מרדכי ח"ב (למהרש"ם מברעזאן וצוק"ל) על תהילים (קמ"ז, ע' שכו"ט) עפ"י הוזה"ק דתפילת העני בעת צר לו מעטפת כל התפילות להעלותם בריצון וכן תפילת ישראל בימי בין המצרים שמתפללים בלב נשבר מתקבלת לריצון יותר מכל השנה.

דיני בין המצרים

◇ רבות התאונן הגרש"ז אויערבאך וצוק"ל על מיעוט הרגשת ימי החורבן שהיתה נחלת כל ישראל בכל הדורות, בפרט בבין המצרים אשר כובד הראש ורושם הימים היה ניכר על פני כל, וביותר משנכנס אב, וביהוד בירושלים עיה"ק רבים נהגו ללבוש מלבושים פחותים כל ימי בין המצרים, גם נהגו לומר "שומר ישראל" שבתחנון בנעימה מיוחדת של צער ושברון לב, וכנהנה הרבה פעולות והרגשות לעורר צער החורבן, ובדורינו ירדה הרגשה זו פלאים. – וסיפר בנו הג"ר ברוך זצ"ל שפעמים רבות במשך השנה כשלא היה איש בבית זולתם שמע את אביו וצוק"ל כופל בברכה"ז את התיבות "הוא ויליכנו קוממויות לארצינו" כמה וכמה פעמים, בהתעוררות רבה ובערגת הנפש" (הליכות שלמה" ע' תי"ג בהערה).

◇ בימי בין המצרים [בפרט], יש להזהר לומר בכל סעודה "על נהרות בבל" (מקור חיים לבעל ההוות יאיר תקנ"א ד').

◇ "כתב הארי"ז ל' יזהר האדם מאור ומאור, שלא ימנע עצמו מלדאוג על חורבן הבית בכל הסעודות, והוא מוזהר הקדוש (פ' תרומה דף קנא) ... ולכן נהגו לומר בחול קודם ברהמ"ז מזמור על נהרות בבל (א), ובשבת וי"ט שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון (א), אך את זה תאכלו שאת בינה, שבראי אין אדם יוצא ידי חובתו

(א) ובכתבי הרמב"ן ז"ל (דא עמ' שכ"ד) איתא "ישיש את ישראל בעבור כי הם בגלותם ושימו כל כוונתם בעסקי העולם, ומשים כל אחד כוונה לעצמו ביתו ועסקיו, וראוי להם להיות בוכים ולהתפלל לפני ד' לילה ויום שיכפר על עון ישראל ויחיש קץ הגאולה. כי המשיח בתשובה יבוא מיד, ואם לאו, יתאחר עד הקץ הבא עליו בשבועה... כי העוון הנזכר פוגע בו כי הוא מצטער כל היום על כי איחרו פעמי מרכבותיו, ואנחנו אין אנחנו משגיחים בכך אלא מתעסקים בעסקינו בתוך העמים".

(ב) איתא בזה"ק (פרשת תרומה דף קמ"ז ע"ב) ז"ל "מאן דאתערין על פתוריה ומתענג באינון מיכלין, אית ליה לאדכרא ולדאגא על קדושה דארעא קדישא, ועל היכלא דמלכא דקא איתחריב, ובגין ההוא עציבו דאי' קא מתעצב על פתוריה בהחורא ומשתיא דתמן, קודשא בריך הוא חשיב עליה כאילו בנה ביתיה, ובנה כל אינון חריב דבי מקדשא, זכאה חולקיה". עכ"ל.

(ג) אכן ב'כתר ראש' (אות צ"ד להגרי"ח מוואלאוין ויע"א) דובא "ולא אמר 'שיר המעלות' קודם ברכת המזון".

לרפואת שרה בת אסתר רפ"ש בתושח"י

לע"נ מרת טובה אסנת בת חיים מרדכי ע"ה

לע"נ ר' שיראל ארי' ב"ר אריה יהודה תנצב"ה

ברכה מיוחדת להאי
יקרא הנעלה ה"ה
יעקב רפפורט הי"ד
להצלחה ברו"ג

להצלחת החתן
הנעלה שליט"א
ברו"ג

לרפואת
הגאון
שליט"א
רפ"ש
בתושח"י

להצלחת הרב ישי מיכאל בן חנה שיחי'
מירה בת הודיה שושנה תחי'
הודיה שושנה בת מירה תחי'
רעות בת מירה תחי'

לרפואת דניאל אפרים בן
טויבא מרים בתושח"י
ולהצלחת הניתוח

לע"נ ר' חיים יהודה ב"ר
פנחס תנצב"ה

לזכות התינוקת יעל בת הרם תחי'

כפה ואומר המזמור בפיו ובשפתיו, ולבו כל עמו, אך העיקר שיכניס בלבו ובמחשבתו צער החורבן ויקרע סגור לבו מהצער הגדול והדאגה הגדולה על חורבן בית המקדש בעת אמירת המזמור (יסוד ושורש העבודה, שער השביעי פרק ו').

◊ סמוך לתשעה באב היה נהוג החתם סופר זיע"א ללמוד הלכות תשעה באב (מנהגי בעל החת"ס החדש א' - י"ז).

אכילת בשר ושתית יין, ותענית בימי בין המצרים

א. יש מתענים מי"ז בתמוז עד תשעה באב (שו"ע תקנ"א ט"ז, וכן נהג החת"ס זיע"א כשהיה בכוחו בנערותו. ובלילה לאחר התענית נהג שלא לאכול עכ"פ מאכלי בשר, ולעת זקנותו נהג כהנ"ל רק מר"ח אב – מנהגי בעל החת"ס החדש פי"ב א'). ות"ח ^(י) אין כדאי שינהג בחומרא זו ^(ח) (משנ"ב שם סק"צ).

◊ כתב במועד לכל חי (פי' ט' פס"ו) "הנהגים להתענות מי"ז בתמוז עד ת"ב מה טוב חלקם אך בדורות הללו דירדה חולשה לעולם ועיף ויגע על המחיה ועל הכלכלה, עתיד דיוקן לאדם המתענה בימות הקיץ בתמידות יום אחר יום, על כן יותר טוב שירבה בצדקה בעד תעניתו כפי השגת ידו, וילמד יותר מהרגיל, וטוב לו תורה וצדקה מהתענית דעשות צדקה ומשפט נבחר לר' מזבח". ע"כ.

ב. יש שנהגים לא לאכול בשר ולא לשתות יין כבר מי"ז בתמוז (דמאז התחיל הפורענות של החורבן) ^(ו) ודוקא בימי חול, אבל בשבת אסור להחמיר בזה (שו"ע תקנ"א ט', ומשנ"ב ס"ק נ"ט).

◊ כתב ביסוד ושורש העבודה (שער התשיעי פי"ב) "ראוי לאדם מאוד שיתנהג בימים אלו בשתיקה, וידיבר רק דיבור הכרחי, שלא יבוא ח"ו לידי שחוק ושמחת הלב, ויפנה ליבו רק אל האבילות של חורבן הבית. וראוי לאדם להעמיד עצמו עכ"פ בתשעה ימים שמר"ח עד אחר התענית מתענוגי אכילה ושתיה בכל מה דאפשר, ולכוון בזה לאונן ולקונן על חורבן ביהמ"ק ועל שבר הגדול שאירע לעם קדוש בימים האלו, ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם וכו' כי כדאי הוא בית אלונינו ית"ש למעט מתענוג כל דהוא".

תיקון חצות והתאבלות בימים אלו

ג. בכתבי האריז"ל (שער הכוונות) ז"ל "מנהג טוב וכשר הוא מאוד לכל בעל נפש לשבת באבילות אחר חצי היום בכל אלו הימים ולבכות בכיה ממש על חורבן הבית... כי אז הוא התעוררות הדינים בסוד כי ינטו צללי ערב" (הו"ד בכף החיים תקנ"א - רכ"א) וכן בחיי אדם (קל"ג ח'), ובמשנ"ב (תקנ"א ס"ק ק"ג) הביאו **שבימים אלו יש להתאבל לאחר חצות היום ולבכות כמו חצי שעה**.

ד. כשיאמר 'תיקון חצות' בימים אלו (ביום) לא יאמר 'תיקון לאה', כ"א רק 'תיקון רחל' (כי 'תיקון לאה' ענינו רק בחצות הלילה ולא בחצי היום, ואף 'תיקון רחל' לא כתב האריז"ל לאומרו ביום כסדר הלילה, כ"א לישב באבילות ולבכות על חורבן הבית, ואמירת סדר 'תיקון חצות' הוא רק 'מנהג' לפי שמיוסד על בכיה והספד על החורבן) ('תוספות חיים' שעל 'חיי אדם' כלל קל"ג סקי"ח).

◊ כתב החיד"א (מורה אצבעי - סי' ר"ל) "טוב לומר סדר תיקון רחל בכל יום חול מכין המצרים אחר חצות (היום) וכן נהגו בארץ ישראל תובכ"א ע"פ כתבי רבינו האר"י זצ"ל, והוא מנהג ותיקין". ובספרו 'שם הגדולים' (מערכת ספרים, קיצור תקפו כהן) כתב "ודע כי בארעא קדישא לא נמצא איש מפקפק על שום דבר תורה ודו"ל ח"ו, והכל מתאבלין על החורבן בעיונותינו הרבים, ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות ... ובימי בין המצרים בבית הכנסת הגדולה וק"ק ות"ת נאספים ביום קהל גדול ומקוננים בכל יום כמצות רבינו האריז"ל" (והובא בכה"ח תקנ"א ס"ק רכ"ב, ושם כתב דנהגו לומר 'תיקון רחל' שפסוקים אלו מיוסדים על בכיה והספד על חורבן הבית – וסדר 'תיקון רחל' נמצא בכף החיים סי' א ס"ק י"ט ד"ה ותאמר, ובסידורים שיש בהם תיקון חצות).

◊ בספר מנהגי ישראל (ע' קנ"ז) מביא מהרבה מקורות שבכל ארץ ישראל נהגו לומר תיקון חצות גם כיום, ואף בתקון חצות כלילה היו מתעטפים בסודר כאבלים ומרכים בכביה יותר מהנהוג. ועיו"ש שכן נהגו רבנן תקיפי וראשי ישיבות שהיו יושבים לארץ ובוכים בקול מר ומספד תמרורים קורע הלב לגזרים. וכך כתב בן החפץ חיים זיע"א (בספר כל כתבי חפץ חיים – דוגמא מדרכי אבי אות סי') שבימי בין המצרים ראה את אביו אומר כל יום תיקון חצות לבדו בביהכ"נ. – וכן סיפר הג"ר אליהו לאפיאן זצוק"ל (לב אליהו שמות ע' ק"י) שבימי נעוריו נכנס בימי בין המצרים לביהכ"נ הגדול בשעה שתים אחר חצות היום ומצא את ביהכ"נ מלא אנשים יושבים על הארץ ועורכים תיקון חצות, ומי היו אלה האנשים – סנדלרים, חייטים, נגרים וכדומה, אנשים פשוטים העמלים על פת לחם, גם הם ידעו שיש לערוך תקון חצות ולבכות על חורבן בית מקדשנו בג' שבועות של בין המצרים ועשה עליו רושם גדול. ע"כ (הובא הנ"ל בספר בית קדשינו ותפארתינו ח"א ע' 69). ועד היום נהגים קהילות ההונגרים לומר תיקון חצות בציבור, כל יום מימי בין המצרים כשהם יושבים על הקרקע. וכן נהג הגר"ש ואזנר זצוק"ל לומר תיקון חצות יחד עם בני ישיבתו "הכמו לובלין" כשאליהם מצטרף קהל רב. – וכן נהג הגרי"י פישר זצוק"ל בג' שבועות לומר 'תיקון חצות' בכל יום אחר חצות היום (והיה אומרו אצל הפתח בישיבה כאכל על כסא נמוך ובחליצת המנעלים) ואף בשנותיו האחרונות כשהיה חולה וצמוד לחמצן, לא ביטל אמירתה והיה אומר התיקון חצות בישיבה על שרפרף נמוך אף שהיה קשה מאוד עבורו וישיבה זו. וסיפר הגרי"י זצוק"ל שמלפנים בירושלים במשך הג' שבועות בצהריים היו הבתי כנסיות מלאים אנשים שהיו באים לאמירת 'תיקון חצות' בישיבה על הארץ. וזקני ירושלים מוסיפים לספר שבג' שבועות אלו היו החנויות סגורות בזמן זה והיה מורגש האבילות לכל (הליכות אבן ישראל ח"א ע' שצ"ז). וכן נהג הקהילות יעקב זצוק"ל לערוך כל לילה תקון חצות בהסתר במשך כחצי שעה (ארחות רבינו ח"א ע' י"ג). ובמעשה רב (אות א') מהנהגות הגר"א זיע"א כתב "לקום בחצות ולעשות תיקון חצות". ובספר מנהגי בעל החת"ס (החדש מילואים פ"א ע' ע"ב, ושם בתומו דבורה) מובא שבליל ו' בחצות הלילה היה נהוג לבוא לבית מדרשו לעשות תיקון חצות עם בני הישיבה ואז היה מקונן הרבה על ביהמ"ק תובכ"א. ושם מובא דע"פ רוב היה הש"ץ איש צדיק תמים מו"ה פישל סופר זצ"ל, אשר ראשו מים ועיניו מקור דמעה, וכשפעם היה ש"ץ אחר במקומו ועשה תיקון חצות בלי התעוררות לבכי ויללה, תמה החת"ס זיע"א ואמר כמדומה אני שהוא מכת ש"צ ימ"ש, כי איך אפשר לעשות תיקון חצות בלי תאניה ואניה (והובא אף בדרשות חת"ס דף ש"ו בהערה).

ה. אין עושין תיקון חצות בערב שבת לאחר חצות היום, ולא בר"ח אב, וכמו"כ לא בערב תשעה באב לאחר חצי היום (פמ"ג הובא בביה"ל סו"ס תקנ"א ד"ה בחפיפת) ויעוי' הערה ^(ו).

(ד) ומי שתורתו אומנותו נקרא ת"ח לענין זה – משנ"ב תקע"א סק"ג.

(ה) שממעט במלאכת שמים, שאי אפשר שלא יתמעט מלימודו איזה שעות מפני התענית, וצריך לשקול במאוזני צדק בענינים אלו (משנ"ב שם).

(ו) וב"ה בשער הכוונות שכן נהג האריז"ל (והובא בכף החיים ס"ק ק"ל). וב"סדר היום" כתב "ראוי לכל ת"ח לנהוג כך מי"ז בתמוז אם בידו לעשות שאינו חלוש כ"ב, כיון שהם ימי הרעה".

(ז) אכן דעת החיד"א (בספר יוסף אומץ סי' כ"א) דבערב תשעה באב מותר לומר תיקון חצות אף לאחר חצות היום (והובא במועד לכל חי סי' י' אות כ"ג, ובכף החיים תקנ"א, רכ"ג – ושם כתב דהא דהא המנהג לומר בערב ט"ב אחר חצות

ו. ביום תשעה באב עצמו לא נוהגים לומר תיקון חצות (החיד"א זיע"א בספר יוסף אומץ סי' כ"א, בא"ח פרשת דברים אות כ"ה, וכה"ח תקנ"א רכ"ג).

◇ "הנה החסיד... צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו יתברך, ויתאוו לגאולה, לפי שבה יהיה עילוי לכבוד שמו יתברך" (מסילת ישרים פי"ט).

◇ "ויתפלל תמיד על גאולתו של ישראל והשבת כבוד שמים לעילוי. ואם יאמר אדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים, המפני תפילתי יכנסו הגלויות ותצמח הישיעה? תשובתו בצידו כאותה ששנינו לפיכך נברא אדם יחיד, כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם, וכבר נחת רוח הוא לפניו ית' שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת... והקב"ה שמח בזה... חייבים אנחנו בזה, ואין לנו ליפטר מפני מיעוט כוחנו כי... לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין ליבטל ממנה" (מסילת ישרים פי"ט).

◇ "הכלל כי תדיר צריך האדם להתעורר בלב מר על גלות השכינה ולהתאנח על אריכות הגלות המר, ולשים אל לבו כי בהיותו על אדמתו והשכינה חייטה שורה בין הכרובים היינו מקבלים הארה בכל יום, והיו ישראל נקראים עם קדוש לד', והיינו קרובים אל השכינה ואל הקדושה, והקליפות היו נחבאים ורחופים בעימקי תהום מה שאין כן עכשיו... הלילית היא מחייבת ושוחקת ויש לה הנאה גדולה... ואנחנו בית ישראל מוכים ונחרגים ונשחטים ונשרפים על קדושת השם, והיא לא ישים אדם אל ליבו כל מי שיראת אלוקים נוגע בלב, לכיון בתפילתו במקומות השייכים לגאולה ישראל שיגאלנו הקב"ה מידיו אומות העולם למען שכינת כבודו. וקבלה אמיתית היא בידי: כל מי שבלבו תדיר צער על גלות השכינה זוכה לבתר תורה" (קב הישר פרק צ"ג). [והטעם פשוט דתורה שבע"פ היא בחינת השכינה, ולפי שהוא מצטער בצערה, זוכה לבתרה של תורה] – החיד"א מדבר קדמות, מערכת צ' אות ו'.

◇ בתנא דבי אליהו רבא (פ"ד) כתב "כל חכם מישראל שיש בו דבר תורה לאמיתו ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלים וביהמ"ק ולישיעה שתצמח בקרוב וכו' מיד שורה רוח הקודש בקרבו" (והובא ג"כ במסילת ישרים פי"ט).

◇ חז"ל קבעו לנו ימים אלו להתאבל על ירושלים. ובשו"ע (א' ג') כתב גבי כל השנה דראוי לכל ירא שמים שיחא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש. ובמקנ"א (סי' תקפ"ג) הביא דיש אומרים שגזרו להתענות כל שני וחמישי על חורבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חילול ד'. ושם במשנ"ב הביא דיש מתענים רק מבשר ויין (ובלילה שלפניהם). וכתב שם דמו שאינו יכול להתענות לכה"פ לפלל ע"ז. וביאר המשגיח הגר"נ וזכטפויגל זצוק"ל שבימים אלו יש להתלמד ולהתחפך לאדם שיש לו שייכות עם האבילות, וזוהי זוכה ורואה בנחמה (ספר לקט רשימות). ויש לו לאדם לצייר לעצמו כל הניסים והשמחה שהיה בזמן בית המקדש, כגון שמחת בית השואבה, הדרגה הגבוהה בכפרת עוונות וכו' ועי"ז שייך להתאבל (לקט רשימות בשם הסבא מקלם זצוק"ל). ועם התבוננות קטנה כל יום כבר אפשר להקרא "מתאבל על ירושלים" (שם).

◇ כתב חבורי (ב' כ"ד) ...אלו היינו מוכינים עצמינו להקביל פני אלו אבותינו בלב שלם ובנפש חפצה, היינו זוכים לניסים ונפלאות שאירעו לאבותינו במצרים, אלא שאנו אומרים 'המחזיר שכינתו לציון' (ושאר תפילות כ'השתחו' לתר קדש' והשתחו' להרים וגליל) בצפצוף חזרזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה, עכ"ד.

◇ "כל המתאבלים בעולם הזה (על ירושלים) שמחים עמה לעולם הבא, שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה, שישו איתה, מושש כל המתאבלים עליה" (תוספתא תענית פ"ג ה"ג).

◇ כתב במועד לכל חי (י' ס"ו) בשם הדרך חכמה (סי' ס"ו) שבזכות הבוכים על חורבן הבית וגלות השכינה יתקבצו הגלויות המ' שהוא תיקון לעוון קרי ועיויי"ש.

◇ כתב בזוה"ק (בשלח דף נה:) "אימתי ירחם הקב"ה למבני ביתא וכו' אלא כל בר נש דבכי וארים קליה על חורבן ביתיה דקדושא בריך הוא זכי למאי דכתיב לבתר יחדיו ירגנו", זכי דמחוי ליה בישובא בחדווא בשב"ב ד' ציון". ע"כ.

דיני ברכת שהחיינו בימי בין המצרים

ז. טוב להזהר בימי בין המצרים מלברך ברכת 'שהחיינו' על פרי או מלבוש חדש^(ט) ולפיכך לא יאכל הפרי החדש ולא ילבש הבגד החדש בימים אלו (שו"ע תקנ"א – י"ז, ומשנ"ב ס"ק צ"ח - צ"ט).

ח. י"א דכבר מליל י"ז בתמוז אין לברך שהחיינו (החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א סי' כ"ד, והובא בכף החיים תקנ"א ס"ק ר"ז, ושבט הלוי ח"ח קס"ח [ז], אמנם יעוי' אגרות משה אור"ח ח"א קס"ח וח"ד סי' קי"ב אות ב' (ט)).

ט. בשבת ובר"ח, מותר לברך ברכת שהחיינו ואין להחמיר בזה^(י) (משנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ח ושעה"צ אות צ"ט), ועל כן מותר לתפור או לקנות^(יז) בגד חדש מ"ז בתמוז עד ר"ח אב (לא כולל ר"ח אב עצמו^(יב)) וללוכשו באחת מן השבתות שלפני ר"ח אב ולברך שהחיינו (משנ"ב שם ס"ק מ"ה, וכע"ז כה"ח תקנ"א פ"ח דכתב דכיון שהמנהג לא לברך שהחיינו בשעת הקניה על כן מותר לקנות בגד גם אחרי י"ז בתמוז) ויעוי' הערה (יז).

י. בגדים שאינם חשובים כנעלים וגרביים וכיוצ"ב (שאינם מברכים עליהם שהחיינו) וכמו"כ חפצים וכלים חדשים שאינם חשובים (שאינם מברכים עליהם שהחיינו בשעת קנייתם) מותר לקנותם מ"ז בתמוז עד ר"ח אב (ובר"ח עצמו אסור), וללוכשם ולהשתמש בהם אף בחול (יעוי' שו"ע תקנ"א י"ז, ומשנ"ב ס"ק מ"ה) (יז).

תיקון רחל כמו שאר הדמים של בין המצרים^(ט).

(ח) דכיון שהוא זמן פורענות אין כדאי לומר 'שהחיינו לזמן הזה' (משנ"ב שם).

(ט) ויעוי"ש עוד דכתב דבי"ז בתמוז שחל בשבת קדש ונדחה ליום ראשון פשוט דיש לאסור כבר מהלילה בכל דיני בין המצרים, דדיני בין המצרים חלו כבר בשבת (וריש מוזן שנהגין גם בשבת), עכ"ד.

(י) דהגר"א פליג אעיקר דין זה, ואף הט"ז מפפק בזה, ובלא"ה הרבה אחרונים מקילים בשבת וד"ה בר"ח (משנ"ב שם).

(יא) דהתופר בגד מברך 'שהחיינו' רק בשעת הלבישה, ולובשו בשבת. וכמו"כ הקונה בגד כיון דאין אנו נוהגים לברך שהחיינו בשעת הקניה אלא בשעת הלבישה, ולובשו בשבת.

(יב) דאמנם בר"ח אב עצמו ג"כ מותר לברך שהחיינו, אכן אסור לקנות או ללוכש בו בגדים חדשים כדיעוי' להלן דין ע"ה ודין ק"י.

(יג) אכן בכתבי האריז"ל אוסר לברך שהחיינו אף בשבתות של ימי 'בין המצרים' (הרד"במג"א תקנ"א ס"ק מ"ב), ויעוי' עוד ערוך השולחן (תקנ"א דין יח) דלאחר שהביא שבשבתות שבימים אלו מותר ללוכש בגד חדש ולברך שהחיינו, כתב "אמנם אנחנו מונעים עצמינו מללוכש בגד חדש חשוב מ"ז בתמוז אפי' בשבת" עכ"ל, ובספר "מבית לורי" (והדפוס ג' ע' שע"ב הערה י"ז) הביא מהגר"ש ואזנר זצוק"ל דבחו"ל נהגו להקל לברך שהחיינו בשבתות, אכן בארץ ישראל המנהג להחמיר כדעת האריז"ל.

(יד) יש ליתן לב דבקניית כלים ובגדים חדשים יש חילוק בין הקונה מ"ז בתמוז עד ר"ח אב לבין הקונה מר"ח אב עד לאחר ת"ב, דמ"ז בתמוז עד ר"ח אב עיקר הקפידא שלא יברך שהחיינו,

יֵא. פרי חדש שלא ימצא אחר תשעה באב, ואינו יכול לשמור הפרי עד שבת מפני שיתקלקל, מותר לברך שהחיינו ולאוכלו אפי' ביום חול (רמ"א תקנ"א י"ז ומשנ"ב ס"ק ק"א).

יב. חולה מותר לו לאכול פירות חדשים (הפירות פותחין לו תאוותו לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא קבלינן עלן) ולא יברך עליהם שהחיינו (משנ"ב שם ס"ק צ"ט). וכמו"כ אשה מעוברת מותרת לאכול פרי חדש (שמא תתאוה ויגרום נזק לה ולולד וכנ"ל) ולא תברך שהחיינו ^(שם) (משנ"ב שם).

יג. מי שלא הותר לו לאכול פרי חדש, ובירך ברכת הפרי על פרי חדש, י"א שיברך שהחיינו ויאכל הפרי כדי שלא יפסיד ברכת שהחיינו (כנסת הגדולה אור"ח סי' ל"ד - ל"ה, וברכי יוסף תקנ"א ס"ק ח' ודקדק כן אף מהמרח"ו ז"ל בשער הכוונות והובאו בשע"ת תקנ"א וכה"ח תקנ"א - רי"ד, **ויעוי"ש בשערי תשובה עוד מש"כ בזה**).

יד. כתב בשע"ת (תקנ"א) דמי שאכל פרי חדש ולא בירך עליו ברכת שהחיינו ^(שם), אחרי בין המצרים יאכל פרי חדש אחר, ויברך עליו שהחיינו, ויכוון לפטור גם את אותו פרי שאכל בימי בין המצרים. (– ויעוי' כעיי"ז בשו"ת שלמת חיים (סי' רכ"ג) דכתב דמעוברת דמותרת לאכול פרי חדש ולא מברכת שהחיינו, אין מתבטלת הברכה ע"י כך, דאם רוצה יכולה לשמוע ברכת שהחיינו לאחר ת"ב [ותפטור פרי זה]. – אכן בשאר פוסקים לא הוזכר ענין זה).

טו. לענין אמירת שהחיינו בליל ויום י' אב יעוי' לקמן בדיני 'מוצאי התענית'.

דין ברכת הטוב והמטיב בימי בין המצרים

טז. מותר לברך ברכת 'הטוב והמטיב' בכל ימי בין המצרים (סידור בית יעקב להיעב"ץ [שער החרסית דיני בין המצרים חרך ד' אות ט'], כף החיים תקנ"א ס"ק ק"ב, ואגרות משה אור"ח ח"ג סי' ע"ט וסי' פ') ויעוי' הערה ^(סי').

• ‫❖‬ •

❖ בי"ז בתמוז (שלפני חורבן בית שני) הובקעה ירושלים, ובט' באב נחרב ביהמ"ק (כשני החורבנות) (תענית כו.) ומשום כך נוהגים בהם מעט דיני אבילות.

איסור תספורת

יז. אין להסתפר מי"ז בתמוז ואילך [ולדעת השו"ע משבוע שחל בו ת"ב – וכן מנהג הספרדים ^(סי')] בין שער ראשו, בין שער של שאר גופו (רמ"א תקנ"א ד' ושו"ע שם י"ב), ויעוי' הערה ^(סי').

יח. כבר מליל י"ז בתמוז אסור להסתפר (שו"ת 'חיים שאל' להחיד"א ע' כ"ד ^(כ)), ואף בבין השמשות יש להחמיר (אשל אברהם תנינא תקנ"א ס"ג). וי"א דלצורך גדול מותר להסתפר בליל י"ז בתמוז (אגר"מ אור"ח ח"ד סי' קי"ב אות ב').

יט. מותר לספר השפה שבזקן (שפם) אם מעכב את האכילה (שו"ע תקנ"א י"ג, ומשנ"ב שם) ^(כא).

כ. מריטת שער ריסי העין או שער הגבות לא חשוב תספורת ומותר לגלחן בימי בין המצרים (הגרש"ז אויערבאך צוק"ל – הליכות שלמה ע' תי"ד דבר הלכה אות ט', וכ"ד הגר"ש וואזנר צוק"ל – ספר 'מבית לוי' ע' שס"ט הערה ט' דמריטת שער גבות וריסים ושער הרגלים אינו בכלל 'תספורת' ויעוי' הערה ^(כב)) וי"א **דאסור** (הגר"ג קרליץ שליט"א – גליון 'מים חיים' להגרי"א דינר שליט"א ^(כב) הגר"ח קניבסקי שליט"א – 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ז ס"ק י"ד).

ולפיכך כלים ובגדים שאין מברכים עליהם שהחיינו מותר לקנות, אכן מר"ח אב עד לאחר ת"ב האיסור לקנות הוא גם משום מיעוט שמחה וזה שייך בכל כלים ובגדים שמשמחים אותו אפי' אין מברכים עליהם שהחיינו, יעוי' להלן דין ק"י.

(טו) וצ"ב אמאי מעוברת וחולה לא יברכו שהחיינו, דבמה גריעי טפי מגוונא דיש לו פרי חדש שלא ימצאו כן לאחר תשעה באב דמותר לברך שהחיינו ולאכלו כדפסק הרמ"א בסעי' י"ז, ואף במעוברת וחולה כיון דאוכלים עתה, שוב לא יוכלו לברך שהחיינו על אכילה שניה לאחר תשעה באב. – ויעוי' מש"כ לחדש בזה בשו"ת שלמת חיים סי' רכ"ג. – ובחת"ס עה"ת (תורת משה) סוף פרשת האזינו (מהדורה רביעא) עמוד בזה וכתב לתרץ זל"ש '... שטעם ברכת שהחיינו, על השמחה שיש לו... ועכשיו נוהגין להמתין לברך עד שעת אכילה כי אז עיקר השמחה לו, וכן כתבו הראשונים הטעם שעל כמה מצוות מברכין שהחיינו ועל כמה מצוות לא, שבמצוה שיש בהם שמחה תקנו שמברכין שהחיינו כמו על פדיון הבן שיצא מכלל נפל, תקיעת שופר שמחפך מדין לרחמים שיוציא לאור משפטניו, משא"כ בספירת העומר שיש בו עגמת נפש שמזכיר בזה שאין אנו יכולין להקריב עומר, לכן מי שמתירין לו לאכול פירות חדשה (חדשים) מה שאין נוהגין כל העולם לברך בין המצרים שהחיינו ואין אוכלין משום זה פירות חדשה, רק לו מתירין משום מקצת חולה, א"כ יש לו עגמת נפש מזה ולא שמחה לכן יאכל בלא ברכת שהחיינו עכ"ל. (והדי מעוברת כיון דאירז היתר לכולם אין לה שמחה ואינה מברכת) (משא"כ פרי חדש שלא ימצא אחר בין המצרים הוא היתר לכולם ושפיר יש שמחה ומברך שהחיינו).

(טז) דחשב שאסור לברך – וכגון שנזדמן לו פרי חדש וידוע שלא ימצא פרי זה לאחר ט"ב דהותר לו לאכול ולברך, ולא בירך, א"נ באופן שבאמת היה אסור לו לברך.

(יז) אמנם בכף החיים סי' קע"ה ס"ק י"א כתב דהנהגים בבין המצרים שלא לומר שהחיינו גם לא יברכו הטוב והמטיב יעוי"ש רצ"ע.

(יח) ובשנה שחל ת"ב בשבת ונדחה ליום ראשון כתב השו"ע תקנ"א ד' דגם בשבוע הסמוך לת"ב מותרים בכיבוס ותספורת ואין לאותו שבוע דין של 'שבוע שחל בו ת"ב'. – אכן מבאי השו"ע ד"יש מי שאומר שנהגו לאסור כיבוס ותספורת בכל השבוע הסמוך לת"ב מלבד ימי חמישי ושישי דמותר לכבוד שבת. (וכשחל ת"ב ביום ראשון, מותר בכיבוס ותספורת אף לדעת הי"ש מי שאומר – משנ"ב שם סק"ח). – וכאמור כל הנ"ל נפק"מ רק לבני ספרד הנהגים כדעת השו"ע, אכן לבני אשכנז הנהגים כהרמ"א אסור בכיבוס מר"ח אב ובתספורת מי"ז בתמוז (רמ"א שם שעה"צ שם אות מ').

(יט) ולהסתפר לכבוד שבת כתב המשנ"ב שם ס"ק ל"ב לאסור, אמנם בביה"ל שם (ד"ה וכן) כתב דמהירושלמי מוכח להתיר, ונשאר הביה"ל בזה ב'צע"ג, והוסיף להביא שם מחידושי רעק"א שהביא גם מהתוס' להקל בתספורת לכבוד שבת. וכמו"כ יעוי' בפמ"ג (נ"א תקנ"א סק"ד) דמבואר להקל בזה עד ר"ח אב. אכן מסתימת המשנ"ב מבואר דלמעשה יש להחמיר, וכ"מ מהחיי אדם (קל"ג יז).

(כ) דאע"פ שהתענית מתחיל מהבוקר, מ"מ האבילות מתחיל מעברע, וכ"ה בארחות רבינו (ח"ב ע' קכ"ו), וכ"ד הגרי"י פישר צוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ו וכ"ה בספר 'דולה ומשקה' (ע' ר"ז) בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א – ויעוי' שם דעת הגר"ח דכל דיני אבילות מתחילים כבר מהשקיעה, אמנם דעת הגרי"ש אלישיב צוק"ל שמתחילים רק בצאת הכוכבים (הלכות חג חגג – בין המצרים פ"א הערה 12).

(כא) ומבואר בשו"ע דיש להקל בזה אפי' בשבוע שחל בו ט"ב – אמנם בקיצור שו"ע קכ"ב ד', כתב לאסור זאת בשבוע שחל בו.

(כב) וכתב שם דזהו מותר עד ר"ח ללא הגבלה ומר"ח ואילך יעשו רק הצריך כדי שלא תתגנה וכו' – ספר 'מבית לוי' שם. ודעת הגר"מ פיינשטיין צוק"ל דמותר לאשה לגלח שער רגליה בכל ימי בין המצרים אם יש בזה ענין שלא תתגנה על בעלה (מסורת משה ע' קע"ב).

(כג) משום דבשו"ע י"ד ש"צ א' כתב: "אבל אסור לגלח שערו אחד שער ראשו ואחד שער זקנו ואחד כל שער שבו ואפילו של בית הסתרים". – הרי מבואר שמדיני אבילות אסור גילוח על כל הגוף, וא"כ בין המצרים שגזרו דיני אבילות, מסתבר שגזרו על הכל בין לאיש בין לאשה – הגר"ג קרליץ שליט"א (גליון 'מים חיים' שם).

כא. אפשר דיש להתיר לאשה לגלח ריבוי שיער בצדעין (משנ"ב תקנ"א סקע"ט מהפרי מגדים).

כב. תלישת שערות מהזקן אינה נחשבת גילוח לגבי דיני בין המצרים (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "חכו ממתקים" מרשימות הרב ארנטרוי שליט"א).

כג. מותר לסרק ראשו במסרק בכל ימי בין המצרים (משנ"ב תקנ"א ס"ק כ').

כד. יש לחנך אף את הקטנים באיסור תספורת בימים אלו (אם משום אכילות אם משום עגמת נפש) ולפיכך אסור לגדול לספר קטן (ולטעם הנ"ל משום עגמת נפש, אסור לספר אפי' קטן פחות מגיל 6 שלא הגיע לגיל חינוך) (שו"ע תקנ"א י"ד, ומשנ"ב ס"ק פ"א, ושעה"צ אות צ"א), אכן החיי אדם כתב דאין להחמיר לאסור תספורת לצורך קטנים כ"א רק בשבוע שחל בו תשעה באב (משנ"ב ס"ק פ"ב).

כה. לענין קיצור פאה יעוי' להלן דיני פאה נכרית.

תספורת למנהג קהילות הספרדים

כו. דעת השו"ע (תקנ"א ג') דאיסור תספורת נוהג רק בשבוע שחל בו ט"ב. ועפ"ז נוהגים בכמה קהילות ספרדים להקל להסתפר עד שבוע שחל בו ט"ב (יעוי' 'מועד לכל חי' סי' י' כ"ה).

כז. בן ספרד הלומד בשיבה של בני אשכנז מותר לו להסתפר בימים אלו (ואין בזה משום לא תגודדו, כיון דכו"ע ידעי שיש בדבר שני מנהגים) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תי"ג ובדבר הלכה אות ח'). אכן י"א דראוי שינהג כמנהג המקום, ולא יסתפר ולא יתגלח מי"ז בתמוז (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל - "קרא עלי מועד" ע' כ"ג בהערה).

נטילת ציפורנים

כח. לכו"ע מותר ליטול ציפורנים בימי בין המצרים עד שבוע שחל בו ט"ב (יעוי' להלן הל' חדש אב).

ריקודים מחולות כלי שיר ושירה בפה

כט. אסור לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז ואילך (משנ"ב תקנ"א ס"ק ט"ז). וכן אסור לנגן בכלי שיר (כ"מ מהפמ"ג א"א תקנ"א סק"י והובא בביה"ל שם סעי' ב' ד"ה ממעטים וכ"מ בכה"ח תקנ"א סק"מ) (כ').

ל. אסור לשמוע בימי בין המצרים ניגונים עם כלי זמר מטייפ (אגר"מ או"ח ח"ד סי' כ"א אות ד', הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תי"ב בדבר הלכה אות ד', ושבת הלוי ח"ו סי' ע' וח"ח סי' קכ"ז אות ב'). ויש להחמיר בזה אף לקטנים שהגיעו לגיל חינוך מאחר שאכילות דרבים היא (אגרות משה שם).

לא. י"א דמעיך הדין מותר לשמוע מטייפ ניגונים בלא כלי זמר (יעוי' אגר"מ או"ח ח"א סו"ס קס"ו), וי"א דאסור (דאף זה חשיב לכלי שיר) (שבת הלוי ח"ח סי' קכ"ז אות ב, והגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "שלמי מועד" ע' תקע"ח, ושו"ת ציץ אליעזר חט"ו ל"ג ב').

שירה בפה בבין המצרים

לב. י"א דמדינא מותר לשיר בפה (בלא כלי זמר) בימים אלו (מקור חיים לחווי' ריש סי' תקנ"א (כ'), וכ"ד הגרי"י פישר זצוק"ל - "הליכות אבן ישראל" ח"א ע' ש"ל ויעוי' שדי חמד מערכת בין המצרים סי' א' אות י'), וי"א שהמנהג להחמיר בזה בימות החול (כ').

לג. אף למקילים לשיר בפה קודם ר"ח אב י"א דמר"ח אב יש להחמיר שלא לשיר אפי' בפה (דבמקור חיים לחווי' ריש סי' תקנ"א כתב דמר"ח אב "ממעטין בשמחה, ואסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה").

לד. י"א דהשירה שנוהגין בה איסור בימי בין המצרים אינה אלא מסוג השירים המעוררים לריקוד (ומ"מ נכון להימנע בימים אלו אף משמיעת שירים שאינם מביאים לריקוד, ואפי' קטעי חזנות וכדו', וכדאי הוא בית אלוקינא להתאבל עליו גם כבגון דא) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תי"ב וב"דבר הלכה" שם אות ה'). וי"א דאין לשיר ולזמר גם לא מנגינות עצב ותוגה דסו"ס יש בהם נעימות, אכן שירה בפה שכיוונתו להתעוררות לכבוד השי"ת מותר (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל - "קונטרס הליכות").

לה. מותר לשיר בפה כדי להרגיע תינוק (אף לדעת האוסרים לשיר בפה בימים אלו) (הלכות ומנהגי מהר"ש רבו של מהר"ל אות תקכ"ג שאשתו של מהר"ש שרה בימי אבלה להרגיע התינוק), וטוב שישירו להם משירי תשעה באב (הגר"ח קניבסקי שליט"א - "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ד). ומותר להשמיע כלי שיר מהמשחקים התלויים על עריסותיהם (נטעי גבריאל ע' קי"ב ע"פ מנהגי מהר"ש הנ"ל).

לו. מותר לגנות לשיר עם הילדים (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל - "כתבי תלמיד" ב"תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ג).

לז. בקידוש לבנה מותר לרקוד ולשיר "טובים מאורות" וכו' (הגר"ח קניבסקי שליט"א - "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ג).

(כד) ואע"פ שהמ"א הזכיר רק ריקודים ומחולות, מ"מ הלכה פסוקה היא בפי גדולי האחרונים דגם כלי זמר בלבד אסור (שרת מנחת יצחק ח"א ק"א ד').

(כה) ד"ל, דמר"ח אב "ממעטין בשמחה ואסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה" ומשמע דלפני ר"ח אב מותר, (ומשמע דאפילו זמרא דמנא מותר קודם ר"ח, וצ"ע).

(כו) בלקט יושר (ע' 106 בהוצאת רבי יעקב פריימאן) כתב על רבו בעל התרומת הדרן "ולא אמר זמירות מי"ז בתמוז עד אחר ט' באב" (ומשמע דאפי' לא בשבתות). וכ"כ הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להבחל"ח אביו ה"קהילות יעקב" זצוק"ל בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' כ"א, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תי"ב דבר הלכה אות ה'.

לח. מותר לשיר שירי קודש (בלא כלי זמר) בסעודות מצוה (סעודת ברית מילה או בר מצוה, סיום וכיוצ"ב) אך מ"מ ימעטו ממה שרגילים תמיד (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – "כתבי תלמיד" ב"תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ג ^(כז), ויעזר עוד שד"ח מערכת בין המצרים סי' א' אות י').

תנאים ונישואין בימי בין המצרים

לט. אין נושאים נשים מי"ז בתמוז עד ט"ב (רמ"א תקנ"א ב').

מ. אף בליל י"ז בתמוז אין לעשות נישואין (החיד"א בשו"ת חיים שאל סי' כ"ד, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל 'הליכות שלמה' ע' שצ"ז, והגרי"י פישר 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ו ושבת הלוי ח"י סי' פ"א), וי"א דמותר במקום הצורך (אגרות משה אור"ח ח"א סי' קס"ח), ומ"מ יעשה החופה קודם השקיעה (שו"ת רבבות אפרים ח"א סוס"ש ע"ה בשם הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל).

מא. מותר לעשות סעודה (בלא ריקודין ומחולות) בכתיבת התנאים (הנקראת היום סעודת אירוסין) מי"ז בתמוז עד ר"ח אב (דאף סעודת שידוכין הוי מצוה), אך מר"ח אב עד ט"ב אסור לעשות סעודה (אפי' בשבת), אכן לאכול מיני מרקחת מותר אף לאחר ר"ח אב (דלא מיקרי סעודה) (שו"ע ורמ"א תקנ"א ב', ומשנ"ב ס"ק ט"ז י"ט ושעה"צ אות כ"ו) ^(כח).

סעודת שבע ברכות הנעשית בימי בין המצרים

מב. הנושא אשה קודם י"ז בתמוז, י"א דמותר לעשות ריקודים ומחולות בסעודת השבע ברכות שבימי בין המצרים (הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל – שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' ק"ט בשמו, וכך נקט שם מנפשיה, וכ"מ באגר"מ אבה"ע ח"א סי' צ"ז גבי ימי הספירה וה"ה הכא, וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – "אבני ישפה" ח"א סי' קי"ג ושם כתב דבכלי זמר אסור), וי"א דאסור לעשות ריקודים וכלי שיר, ומותר רק שירים בפה (שבת הלוי ח"ג סי' קנ"ז).

שמיעת ניגונים באוטובוס, טלפון ומכשיר סלולרי

מג. כשמשמיעים ניגונים במהלך נסיעה באוטובוס אין צריך לאטום אוזניו. וכן מותר להתקשר לטלפון שמשמיעים שם ניגונים (שאינו מתכוון ליהנות מזה) (הגר"ח קניבסקי שליט"א – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ד). וכן מותר לשמוע צליל ומנגינה של מכשיר סלולרי (משום שאינו מיועד לשמחה), ומ"מ ראוי להחליף את הצליל אם אפשר (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – קונטרס הליכות).

שירים לחתן המתארס בימים אלו

מד. בקבלת פני חתן הנהוגה בישיבות הקדושות, מותר לשיר אך יש למעט בשירי שמחה. אבל אין לרקוד, ולא ישירו במחיאת כפים וכדו' שלא יבואו לידי ריקוד (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תי"ב ובדבר הלכה אות ו', וכע"ז דעת הגרי"ש אלישיב זצוק"ל דאם רגילים לשיר לכל חתן, מותר לשיר, אלא שמ"מ ימעטו בשירה – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ג).

• ❖ •

מה. מנהג ירושלים שלא לסייד הבתים מי"ז תמוז. אמנם אין איסור אלא בתשעת הימים בלבד (הגרי"י פישר זצוק"ל – 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ח).

מו. מותר לעבור לדירה חדשה בג' השבועות (גם בלא הפסד) עד ר"ח אב (הגרי"י פישר זצוק"ל – 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ח) ^(כט).

❖ "חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז: נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר, ובוטל התמיד עוד מלחקריב בבית ראשון, והובקעה העיר (בזמן בית שני), ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה, והועמד צלם בתיכל" (תענית כו. משנ"ב תקמ"ט פק"ב).

דברים האסורים משום סכנה

שלא לילך יחיד

מז. צריך להזהר מי"ז בתמוז עד תשעה באב [ובביה"ל הביא דמהגמ' (פסחים קי"א): מבואר דמר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש ליהדר יותר בזה (דאז ודאי קטב מירי שולט)] שלא לילך יחיד מסוף שעה רביעית עד סוף שעה תשיעית ביום (שבהם קטב מירי שולט) [והוא בערך מ9:30 בבוקר עד 3:30 אחה"צ] (שו"ע תקנ"א י"ח ומשנ"ב ס"ק ק"ב וביה"ל ד"ה צריך). וי"א להחמיר בזה כבר מתחילת שעה רביעית ^(ל) (לבוש ודעה אחת במג"א ס"ק מ"ה וחיי אדם קל"ג ח', וכמו"כ במקור חיים כתב דהוי ספק סכנתא וצריך להחמיר מתחילת ד').

(כז) ובמקו"ח לחור"י סי' תקנ"א כתב "אסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה" ומשמע דס"ל דבסעודת מצוה מותר לזמר אפי' בכלי שיר.

(כח) בסעודת אירוסין הנערכת בתשעת הימים, דעת הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, דמותר לחתן ללבוש עניבה, אולם לשאר בני המשפחה ואף להורי המאורסים, אסור (יחזקו ממתקים' עמ' ש"ג מרשימות הרב ארנטרז שליט"א).

(כט) סיפר הגר"ח קניבסקי שליט"א (מובא בספר הוראות ונהגות מרן החזון איש שדוא נספח לספר אגרות וכתבים דרך אמונה) שר"א הורביץ זצ"ל שמע מאמו מורתו ז"ל שהחזו"א לא רצה שילכו לחפש דירה בין המצרים.

(ל) דבמדרש נשא רבתי איתא "מראש ד' עד סוף ט".

מח. י"א דהקפידא שלא לילך יחיד, הוא בדוקא בהולך מחוץ לעיר ומחוץ לכפר, אבל בתוך העיר או הכפר אין חשש (אשל אברהם מבוטשאטש סו"ס תקנ"ב, ערוך השלחן תקנ"א ל"ט, ו"ארחות רבינו" בשם החזו"א זצוק"ל. אמנם יעוי' שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' שמ"ח דהוכיח דאפי' בתוך העיר צריך להזהר בזה). וכמו"כ י"א שכששומעים קולות בני אדם שם, אין חשש בזה (אשל אברהם מבוטשאטש שם).

שלא לילך בין חמה לצל

מט. יש להזהר מי"ז בתמוז עד תשעה באב ^(טא) שלא לילך בין חמה לצל (משנ"ב תקנ"א ס"ק ק"ב) ^(טב). וי"א דהכוונה שלא לילך כסדר בשביל שהוא בין חמה לצל, אבל ב'משהו' אין קפידא ^(טב) (הגר"ח קניבסקי שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' י"ז הע' י"ט).

דין הכאת התלמידים

נ. צריך לזהר מי"ז בתמוז עד תשעה באב ^(טב) שלא להכות את התלמידים או את הבנים או את חבירו (שו"ע תקנ"א - י"ח, לבוש והו"ד בכה"ח תקנ"א ר"ל, וקיצוש"ע קכ"ב ב' ^(טג)), אפי' הכאה כל דהו (פרמ"ג משב"ז תקנ"ז תקנ"ח סק"י"ח ^(טד)). ויש לזהר בזה רק מד' שעות עד תשע שעות ביום ^(טו), וי"א דיש לזהר בזה בכל שעות היממה (כן פשטות לשון השו"ע, וכ"ה בספר "תוספת חיים" על ה"חיי אדם" קל"ג ס"ק י"ז, וכ"מ בקיצוש"ע קכ"ב ב', וכמו"כ הקה"י זצוק"ל היה נזהר בזה כל היום – הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' י"ח).

◊ מעשה ברבי אבהו שישב ולמד בבית הכנסת בעיר קסרין, ראה איש אחד נושא בידו מקל של עץ והלך להכות חבירו, ראה רבי אבהו מזיק אחד עומד מאחורי אותו איש ובידו מקל של ברזל, עמד רבי אבהו ותפסו ^[לאדם המכה] והפציר בו שלא יכנו, ואמר לו מדוע אתה רוצה להרוג את חבירך, ענה לו ^[המכה] וכי כזה שהוא עץ קטן יכול אדם להרוג חבירו, אמר לו ^[רבי אבהו] מזיק אחד עומד מאחורי אותו איש ובידו מקל של ברזל, וכשאתה תכנו בעץ שבידך הוא יכנו בברזל שבידו וימות. ע"כ (מדרש איכה רבתי א', כ"ט).

דין רחיצה בים ובבריכה

נא. מותר לרחוץ בבריכה, בנהר ובים בימים אלו, אך יזהר יותר משאר ימות השנה שלא יהיה באופן שעלול לבוא לידי סכנה ח"ו (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תי"ג, והגר"ש ואזנר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שע"ב). ויש שנמנעים מכך מי"ז בתמוז מפני הסכנה, שהעת מסוגל לרעה רח"ל (מקור חיים להחזו"י סי' תקנ"א סעי' י"ד, ובמחזור מעגלי צדק כתב 'הימים האלה הם עלולים לכל היות ח"ו". וכן הקהילות יעקב זצוק"ל לא נתן לילדיו ליסוע לים מי"ז בתמוז משום סכנה דאיתרע מזל רח"ל – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קכ"ט. וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – "הלכות חג בחג" בין המצרים ע' ל"ד). ועכ"פ ההולכים למקומות אלו יזהרו מאוד שלא להגיע לכלל סכנה ^(טז).

נב. המורגל בפי הבריות דאם רחץ בים קודם י"ז בתמוז יכול להמשיך לרחוץ בג' שבועות, אין לכך יסוד וטעות גמורה היא (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תי"ג הערה 13. וכעני"ז כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' כ', על הרגל זה "אין לזה טעם וריח והוא טעות גדול").

טיפולים רפואיים

נג. י"א דכל טיפול רפואי (שיש בו סיכון) שאין צריך לעשותו דוקא בג' שבועות אלו, ראוי לדחותו לאחר יט"ב (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – "כתבי תלמיד" ב"תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' ק"א). וי"א דבג' שבועות אין להקפיד בזה כ"א רק בתשעת הימים (כן הורה הגרי"י פישר זצוק"ל לאחד ששאלו אם לעשות ניתוח פוליפים בג' השבועות – 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' ש"ל. וכן דעת הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל דעד ט' הימים מסתבר שאפשר לעשות טיפול רפואי ^(טז) - 'מסורת משה' ע' ק"א).

• • ❖ • •

◊ בזמן שנפלו הפגזים בירושלים, והי' מצב של סכנה גדולה, בא פעם הגה"צ רבי מתת' דיוויס זצ"ל למרן הגרי"ז זצ"ל ואמר לו שישנה סגולה גדולה להינצל מחבלי המשיח, להעביר הסדרה ביום שישי לפני כניסת השבת. – נענה מרן הגרי"ז זצ"ל ואמר לו "ומה רע לי בסגולה של ר' אליעזר הגדול, מזה יעשה אדם וינצל מחבלי משיח, יעסוק בתורה ובגמילות חסדים" (יעוי' גמ' סנהדרין צ"ח ע"ב) ("עובדות והנהגות לבית בריסק" ח"ד עמ' קנ"ד שכך סיפר לו הגרי"א הכהן קופשיץ שליט"א).

• • ❖ • •

(לא) ולפ"ד הביאה"ל תקנ"א י"ח, מר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש להזהר בזה יותר.

(לב) יעוי' פמ"ג מ"ז ס"ק י"ח, גבי דין הכאת התלמידים שמצדד דמאחר שהטעם הוא משום שלטון קטב מרירי א"כ זהו דוקא בין ד' לט' שעות, והביא שם דכן משמע מהלבוש וה"ה בדין זה, ויעוי' עוד בדין הכאת התלמידים מש"כ בהערה שם בשם השיבולי הלקט וסידור היע"ב.

(לג) דאל"כ הרי כל החולך ברחוב שיש שם צל של בנינים ואילנות וכיוצ"ב, בעל כרחו עובר בין חמה לצל, והאין אפשר לקיים דין זה – שם.

(לד) ולפ"ד הביאה"ל תקנ"א י"ח, מר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש להזהר בזה יותר.

(לה) יעוי' מדרש איכה פרשה א' סי' כ"ט (הובא בסמוך) דמבואר בו דאף את חבירו לא יכה, אלא דבחבירו בלא"ה עובר גם בלא יוסיף ^[והלכות חג בחג ע' לג].

(לו) וכן משמע מסתימת השו"ע דצריך לזהר מכל סוגי ההכאה ^[והגר"ח קניבסקי שליט"א – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' ק"ו].

(לז) רדיקן דהוזחירות בזה הוא משום שלטון קטב מרירי זהו דוקא בין ד' לט' שעות. וכ"כ בשיבולי הלקט סי' רס"ג "והימים הללו שמי"ז בתמוז ועד ת"ב קטב מרירי שלט זצריך אדם לזהר שלא להלך בין חמה לצל, וצריך להזהיר למלמדי תינוקות שלא להכות לתלמידיהן בימים הללו מארבע שעות עד תשע שעות ביום" עכ"ל, וכן מצדד בפמ"ג משב"ז ס"ק י"ח והביא דכן משמע מהלבוש. וכ"ה במחזור מעגלי צדק (מחזור זה נדפס לפני יותר מארבע מאות שנה ומלא הוא בחידושי דינים ומנהגים מגדולי אשכנז, והמג"א מביאו יותר ממאה פעמים וציינו בר"ת מ"ג) דכתב "ויזהירו למלמדי תינוקות שלא יכו תלמידים בימים אלו מארבע שעות ביום עד תשע שעות ביום". וכ"ה בסידור בית יעקב להיעב"ץ (שער החרסית דיני בין המצרים חרך ד' אות י').

(לח) ויזהרו שלא לילך שם בין ד' שעות ביום לט' שעות ביום ביחיד בדרכים או בים עצמו ^[והלכות חג בחג ע' ל"ד].

(לט) דמה שכתב בשו"ע ^[תקנ"א יח] דצריך להזהר מי"ז בתמוז עד ט' באב שלא להכות התלמידים היינו משום שיש שם 'מרירי', ומסתבר דזה רק בהכאה שבאה לייסור כענין של הכאה של כעס וכדו', אבל הכאה שהוא ברצונו ולטובתו של המקבל, אינו נכלל. אבל בט' הימים יש ענין של 'אתרע מזליה' דגם ממעטים במשא ומתן ובדינים עם גויים וכו'. – הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל שם.

דיני חדש אב

ⓘ "איתא בתנא דבי אליהו: **בי כל הצרות שבאו על ישראל, על כלל ופרט. וחורבן בית ראשון וחורבן בית שני, הכל בעוון ביטול תורה... ומי שיש לו לב יאנח בשברון מותנים ויכיר בעצמו אשר איבר זמנו... ובטל מדברי תורה... ינע לריק וילד לבחלה ואף שקבע עיתים לתורה, רובא דרובא חלק השכים! – וכל הצרות שבאו עליו, מחלאים רעים בו ובני ביתו, והפסדים בממונו ובעסקיו, הכל בעוון ביטול תורה! מלבד חטאתיו הפרטיים, הנסתרות והנגלות לח' אלוקינו"** (החיד"א זיע"א – לב דוד פי"ג).

ⓘ **"ראוי לעסוק בתורה בחדש זה טפי משאר חרשים"** (מועד לכל חי סי' י' אות ו' ע"פ הספה"ק).

ⓘ **"סמוך לט' באב למד החת"ם זיע"א הלכות תשעה באב"** (מנהגי בעל החת"ם א' י"ז).

ⓘ ר"ח אב הוא יום שאירע בו צרה לאבותינו, שמת בו אהרן הכהן, ויש מי שאומר שראוי להתענות בו אע"פ שהוא ר"ח, וטוב שלא להשלים (מפני שאין להתענות בר"ח) (שו"ע ורמ"א סי' תק"פ סעי' א' ב' ומשנ"ב שם סק"ג).

משנכנס אב ממעטים בשמחה

נד. "משנכנס אב ממעטין בשמחה" (שו"ע תקנ"א ס"א) ובמג"א (סק"א) פי' דאין שמחים כלל, ולדעת התוס' ביבמות (מ"ג.) אפשר דהכוונה "ממעטין בשמחה", שממעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים (יעו" שעה"צ שם אות א').

ⓘ כתב ב"סדר היום": **"משנכנס אב 'ממעטין בשמחה', נראה לי מלשון 'ממעטין' דאין צריך לומר שלא יעשו דברים של שמחה, אלא אפי' השמחה באה מעצמה, אין ליקח אותה, אלא 'ממעטין' בה, ולא יקח אותה בשלימות"** עכ"ל.

ⓘ **"מי שנזהר שלא לשמוח בעשרת ימים אלו** (מר"ח עד י' באב – כולל י' עצמו) **יזכה לעשרת דברים שעתיד חקב"ח לחדש לעתיד לבוא"** (מדרש רבה סדר בא פט"ו, כ"א. והובא בכף החיים תקנ"א סק"א).

כיבוס וגיהוץ

נה. מר"ח אב עד ט"ב (ולדעת השו"ע משבוע שחל בו תשעה באב וכן מנהג הספרדים ^(מ)) אסור לכבס בגדים, אפילו אם מתכוון ללובשם רק לאחר ט' באב (דנראה כמסיח דעתו מן האבילות) (שו"ע ורמ"א תקנ"א ג' ומשנ"ב ס"ק כ"א).

נו. אין ליתן בגדים במכונת כביסה בערב ר"ח באופן שיגמרו כיבוסם בלילה, אבל אם יגמר כיבוסו בבין השמשות אפשר להקל (הגר"ש ואזנר צוק"ל – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"א ובהערה שם).

נז. נתינת בגד לניקוי יבש, הוא בכלל 'כיבוס' האסור בימים אלו, אע"פ שאין מנקים אותו במים אלא בדברים אחרים (דמ"מ נתכבס ונתגהץ) (אגר"מ או"ח ח"ג סי' ע"ט, אור לציון תשובות ח"ג פכ"ז אות א'), אכן מותר לנקות בגד בלי מים (כגון במברשת), ומותר להכריש כובע או נעלים במברשת (הגר"נ קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל"ז והגרי"י פישר צוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ד).

נח. בגד שמסרו אותו לניקוי יבש קודם ר"ח אב, י"א דאין להביאו לביתו עד לאחר תשעה באב (אע"פ שחושב להשתמש בו רק לאחר ת"ב) (ערוך השלחן תקנ"א ט"ן (מא)).

נט. מי שיש לו רק חלוק אחד, מותר לו לכבס מר"ח עד תחילת השבוע שחל בו ת"ב (משנ"ב תקנ"א ס"ק כ"ט). ובשבוע שחל בו תשעה באב אסור, ויעו"י הערה ^(מב). וכן מי שנתלכלכו כל בגדיו בזיעה, מותר לו לכבס חלוקו עד תחילת שבוע שחל בו ת"ב (דהרי הוא כמי שיש לו רק חלוק אחד וכהנ"ל ^(מג)) – הגר"ש ואזנר צוק"ל ספר "מבית לוי" (התשע"ג) ע' שפ"ב).

^[1] (מ) ובשנה שחל ת"ב בשבת יעו"י לעיל הערה י"ח.

^[2] (מא) ויל"ע בטעם דבריו.

^[3] (מב) ובספר נטעי גבריאל ביהמ"צ ח"א ע' ר"ז כתב דכל האיסור לכבס בשבוע שחל בו תשעה באב כשאין לו אלא חלוק אחד, היינו דוקא כשהחלוק ראוי ללבישה אלא שהוא מלוכלך בזיעה וכדומו, אבל אם נתלכלך כל כך עד שאין ראוי ללבושו כלל, מותר לכבסו אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב. ומקורו מד' המנהיג (הל' תשעה באב אות י"ז ע' 78) דכתב שם ד"אם נטפו כליו ואין לו להחליף" מותר לכבס אף בשבוע שחל בו ת"ב. וכמו"כ בפתחי תשובה יו"ד סי' שפ"ט סק"ב הביא משר"ת לחמי תורה (למחר"י בסאן זיע"א) סי' ל' דמה שאסור לאבל לכבס כסותו כל ז', היינו דוקא במחליף לתענוג, אבל אם מחליף 'לצורך, כגון שהחלוק מלוכלך או משום ערוביאי שרי אפי' בחול תוך ז' ע"י כך, כמו ברחיצה דלא אסור אלא של תענוג" יעו"י ש, וסיים שם דמה שלא בא דבר זה מפורש בפוסקים אי"ז אלא לרוב פשיטותו שהוא דבר הלמד מדיני רחיצה, עכ"ד הפתחי תשובה (ויעו"י עוד ערוך השלחן יו"ד שפ"ט ו') ובנט"ג שם הוסיף דכן נראה פשוט דלא חייבוהו להצטער דגדול כבוד הבריות שדוחה אפי' ל"ת דלא תסור. וכע"ז כתב בספר 'גשר החיים' (פכ"א סי' י' אות א') גבי אבל דאם בגדו מלוכלך מותר לו לכבסו במים להסיר הלכלוך (ק"ו מדין רחיצה בס' שפ"א סעי' א') ואם קשה לו להסיר הלכלוך מותר לו בבכה"ג להחליפו בבגד אחר, ומקורו מהפתחי תשובה בשם לחמי תורה הנ"ל. – אמנם יעו"י מנחת יצחק ח"י סו"ס מ"ד דכתב להקשות על זה דבלחמי תורה שם מוכח דהתיר דווקא ע"י שאחר ילבשנו קודם, והפתחי תשובה הנ"ל קיצר בלשונו (ויעו"י שם משי"כ לבאר דאף הפתחי תשובה לא נתכוון להחמיט דין זה דבעינן דאחר ילבשנו קודם, אלא רמו לזה בתוך דבריו, יעו"י ש), וכמו"כ בקיצור שלחן ערוך ר"ח ח' כשהביא היתר זה הוסיף "אם לבישה אחר".

^[4] (מג) ועדיף במקרה זה לכבס מאשר לקנות בגדים חדשים.

ס. מותר לכבס הסמרטוט שמנקים בה את הכלים (דדמי לבגדי קטנים שמלפפים בהם, דהתיר הרמ"א בתקנ"א י"ד) (נטעי גבריאל ל"ה - י"ח ע' רי"א ^(מיד)).

סא. אשכנזי הנוהג איסור כיבוס מר"ח אב, אסור לו ליתן בגדיו לכובס ספרדי הנוהג היתר כיבוס עד שבוע שחל בו ת"ב ^(מיה) (הגרי"י פישר זצוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ד).

סב. בדין כיבוס לכבוד שבת, יעוי' לקמן בדיני 'שבת מטות מסעי ושבת חזון'.

ניקוי כתמים והעברת אבק מהבגדים

סג. מותר להעביר כתם מעל הבגדים ע"י שפשוף במטלית לחה וכדומ' (אפי' הוכתם הבגד קודם ר"ח) (שאי"ז בכלל כיבוס האסור בתשעת הימים) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל "הליכות שלמה" ע' תכ"א ^(מי). וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל דמותר לנקות כתם במים, דניקוי כתם אי"ז חשוב כיבוס – "כתבי תלמיד" הובא ב"תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קל"ה ועיי' הגרא"צ ישראלון שליט"א, וכעיי"ז ב"גשר החיים" פכ"א ס"י אות א' לענין העברת כתם בימי אבלות ^(מא), וי"א דאסור לרוחצו במים) (דהוי בכלל כיבוס – הגר"ח קניבסקי שליט"א ששמע כן מהחזו"א או מאביו [״ארחות רבינו״ ח"ב ע' קל"ב]. וכ"ד האור לציון תשובות ח"ג פכ"ז אות א' ^(מח), ויעוי' הערה ^(מט)).

כיבוס בגדי קטנים

סד. י"א דגם בגדי קטנים יש להחמיר (למנהג האשכנזים) שלא לכבסם מר"ח אב (אליה רבה תקנ"א סקל"א). אכן י"א דלצורך קטנים (אפי' למעלה מגיל חינוך והיינו קודם בר מצוה) יש להחמיר רק משבוע שחל בו ט"ב (חיי אדם קל"ג י"ח והר"ד במשנ"ב תקנ"א ס"ק פ"ב).

סה. בגדי קטנים (אפי' גיל 8 וכיוצ"ב) שמתלכלכים תדיר ואין לו בגדים אחרים להחליפם, מותר לכבס בגדיהם בצנעה (ולכבס בבית במכונת כביסה הוי 'בצנעה' – רבבות אפרים ח"ג סי' שמ"ז ע' רי"ז) אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב ^(ז). וי"א דיש להחמיר שלא לכבס בגדי קטנים אא"כ מלפפים בהם הקטנים (שמוציאים רעי וכו') (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להבחל"ח החזו"א זצוק"ל ^(אא)).

סו. כשמכבסים בגדי קטנים המותרים בכיבוס, אסור להוסיף לכבס עמהם בגדי גדולים (הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל – "זכרון שלמה" הל' חוה"מ הובא ב'נטעי גבריאל' הל' בין המצרים ח"א ע' ר"י).

סז. לאחר כיבוס בגדי הקטנים מותר לתלות הכביסה בחוץ ^(אז), אכן כביסה שלא ניכר ששייכת לקטנים כמו מגבות אין לתלות בחוץ (הגר"נ קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל"ח הע' ד').

גיהוץ בגדים

סח. מר"ח אב אסור לגהץ בגדים אפילו חושב ללבוש הבגד רק אחרי ת"ב (שו"ע ורמ"א תקנ"א ג').

פאה נכרית

סט. חפיפת פאה בכלל כיבוס וגיהוץ ואסור לעשות כן בימים אלו (הגר"ש ואזנר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" ה'תשע"ג) ע' שפ"א והגרי"י פישר זצוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ט).

ע. מותר לקצר פאה בימים אלו (ואי"ז בכלל תספורת האסורה בימים אלו) (הגר"ש ואזנר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" ע' שפ"א הערה ג') ודוקא פאה ישנה, אבל חרדשה אסור לחתוך ולתקן (הגרי"י פישר זצוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ט).

לבישת בגדים חדשים, מכובסים, מגוהצים ובגדי שבת

^(מוד) יעוי' להלן הערה ס"ח משנ"ב בשם ה'מועד לכל חי'.

^(מוה) דדמי' להא דאסור ליתן לכובסת נכריה אי משום הטעם דאסור משום שמחה ולכן אין נפק"מ האיך באה לו השמחה אם ע"י עצמו אם ע"י כובס נכרי, ואי טעם האיסור הוא משום דכליו נעשו מכובסין לכן גם ע"י עבד"ם אסור וכ"ש ע"י ישראל – הגרי"י פישר זצוק"ל שם.

^(מוז) וס"ל דה"ה בחול המועד, מותר להסיר כתם מעל גבי בגד שנתלכלך בחג עצמו ^(ספר היוסרין "מבקשי תורה" ח"ב ע' תכ"ז י"ב).

^(מוז) וכעיי"ז דעת הגר"ש וואזנר זצוק"ל דכתם שניכר בבגד מותר לנקותו. – אכן כ' שם דאם הכתם אינו ניכר אסור ^{(ספר "מבית לוי" וה'תשע"ג) ע' שפ"א דין א' והערה ג' שם}.

^(מוח) אכן כ' שם דאם הכתם מכוער באופן שא"א לצאת עם הבגד כך מותר.

^(מט) וי"א דלחרוץ בתם במים אסור, אבל מותר לשפשף הכתם במטלית רטובה באופן שלא יעשה עי"ז טופח ע"מ להטפוח (הגר"נ קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל"ז בהערה).

^(נ) דהנה כתב הרמ"א ^(תקנ"א י"ד) דבגדים שמלפפים בהם הקטנים לגמרי שמוציאים בהם רעי ומשתנינים בהם מותר לכבסם אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, וסיים הרמ"א שם "ואפי' בבגדי שאר הקטנים נוהגים להקל", ויעוי' פמ"ג ^(ג'א"א סקל"ט) דכוונת הרמ"א להקל בכל הקטנים (אפי' הם למעלה מגיל חינוך), ואמנם בחיי אדם ^(ק"ג י"ח) כתב דנוהגים להתיר לכבס רק ב"שאר בגדי קטנים בני ב' וג' שנים", וכ"ה ב'בן איש חי' הובא בכף החיים ס"ק קע"ט להקל רק בקטנים בני ב' וג' שנים. ומ"מ מסתימת המשנ"ב שלא הביא החיי אדם, נראה דפסק לעיקר דינא כהרמ"א וכהבנת הפמ"ג להקל בכל הקטנים. – ועל כן כשנתלכלכו בגדיהם ואין לו בגדים אחרים להחליף להם מותר לכבסם אפי' בשבוע שחל בו ת"ב, ואפי' בגיל 8 וכיוצ"ב, וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – הלכות חג בחג ביהמ"צ ע' מ"ח בהערה. וכעיי"ז דעת הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל שקטנים שמשחקים והבגדים מתלכלכים מותר לכבס בגדיהם בצנעה – הובא בספר "רבבות אפרים" ח"ג סי' שמ"ז ע' רי"ז. – ומשנ"כ לכבסם ביצנעה, כ"ה במג"א ס"ק ל"ט הובא במשנ"ב ס"ק פ"ג. ובמג"א שם הביא ג"כ ד"מ"מ לא יכבסו הרבה ביחד" והובא במשנ"ב שם, וטעם האיסור משום "היסח הדעת" מאבילות שניכר שעיקר עיסוקו בזה, ועל כן בזמננו שמכבסים במכונת כביסה לא שייך טעם זה, ואדרבה מוטב למלאות את המכונה פעם אחת מאשר להתעסק עמה פעמים רבות – "הלכות חג בחג" ביהמ"צ ע' מ"ט הע' 27.

^(נא) "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קל"ז, וכ"ה בהערות הגר"ח שליט"א על ספר "קרא עלי מועד" ע' ל"ח שהחזו"א החמיר אפי' בקטן בן שנה, ואמר שאפשר להלבישו הבגד המלוכלך.

^(נב) רדיקן שניכר שהם בגדי קטנים ליכא חשש של מראית עין, ורק בכיבוס עצמו כתב המשנ"ב תקנ"א ס"ק פ"ג לכבס ביצנעה, דבשעת הכבוס לא ניכר כ"כ דהוה בגד של קטן, משא"כ כשהבגד תלוי ופרוס על החבל ניכר שהוא בגד של קטן ^(הגר"נ קרליץ שליט"א שם).

עא. מר"ח אסור ללבוש בגדים מכובסים (רמ"א תקנ"א ג') ^(א) לפיכך טוב להכין את כל הבגדים והמגבות וכיוצ"ב כפי הכמות הנצרכת לו בתשעת הימים. – וההכנה היא ע"י שילבשם או ישתמש בהם זמן מה קודם ר"ח (דע"י כך כבר אינם חשובים כמכובסים) ^(ב).

עב. הובא בפוסקים כמה שיעורים ב"זמן הלבישה" כדי שלא יחשב בגד מכובס, יעוי' הערה ^(א), והכלל הוא שילבשהו שיעור זמן שיספיק הבגד לספוג זיעה, אכן לבישה לכמה רגעים (מבלי שהזיע) לא מועיל כלל (הלכות חג בחג בין המצרים ע' נ"ט בהערה ע"פ שו"ת רב פעלים ח"ד סו"ס כ"ט ^(א)), וכמו"כ כשלושב כמה חולצות יחדיו זו ע"ג זו, לא נחשב שלבש את החולצות העליונות (הגר"ש ואזנר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' שפ"ב הערה ד' והגר"י פישר זצוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"א).

עג. י"א דבשעת הדחק כשנצרך להחליף בגד, יש להתיר ללבוש בגד מכובס אם לפני הלבישה משליכו ע"ג הרצפה (או דורך עליו) עד שלא יהא נראה כמכובס (הגר"נ קרליץ שליט"א – "חוט שני" יו"ט ע' שמ"ה ^(א)). וי"א דאין להתיר בדרך זו (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' תע"ט, הגר"י פישר זצוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ג, אור לציון תשובות ח"ג פכ"ז אות א'. והגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' מ' כתב על היתר זה [אפי' גבי בגדי זיעה] יקשה להקל בזה) ויעוי' בסמוך דין היתר זה גבי בגדי זיעה.

לבישת והכנת בגדי זיעה (בגדים הסמוכים לבשר) וגרביים

עד. אף בגדי זיעה (בגדים הסמוכים לבשר) וגרביים מכובסים אסור ללבוש מר"ח אב ^(א), לפיכך רבים נוהגים להכין גם אותם קודם ר"ח ובדרך הנ"ל. וי"א דבגדי זיעה אפשר להקל ואין צריך להכניס ע"י לבישה קודם ר"ח (הגר"ש ואזנר זצוק"ל - ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' שפ"א ובהערה ד' שם, ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' ש"מ בשם הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל, ומועדים וזמנים ח"ה סי' של"ח ^(א)), וי"א דמי שהוא איסטנים יתנם ע"ג קרקע באופן שלא יראו כמכובסים (מנחת יצחק ח"י סי' מ"ד ע"פ מש"כ בכרם שלמה יו"ד שכ"ט בשם לחם הפנים. – ושם כתב "שעה אחת", אכן נראה דכוונתו רק לשיעור זמן שע"י כך הבגד לא יהא כמכובס, ואם מספיק להתקמט ולהתכלך קודם זמן זה ודאי סגי בכך).

לבישת בגדים חדשים, מגוהצים, ובגדי שבת

עה. אסור ללבוש בגדים חדשים אחרי ר"ח, אפילו בגדים שאינם חשובים (כגון נעליים וגרבים) (רמ"א תקנ"א ו', ומשנ"ב ס"ק מ"ה) ^(א).

עו. אסור ללבוש אחרי ר"ח בגדים מגוהצים (אפילו אם הם בגדים ישנים, משום שהגיהוץ עושה אותם כחדשים) ולכן נהגו לאסור ללבוש בגדי שבת בתשעת הימים (דאע"פ שלבשן כבר כמה שבתות מ"מ עדיין גיהוץ ניכר והוו כחדשים) (משנ"ב תקנ"א ס"ק מ"ד) ^{(א) (ב)}.

עז. בגדי חול מגוהצים או אפילו חדשים שלבשן זמן מה לפני ר"ח, מותר ללבשן בתשעת הימים אע"פ שעדיין גיהוץ ניכר (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' ת"פ, וכ"ד יבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א - "קרא עלי מועד" ע' מ"ג, וביאר שם הגר"ח שליט"א: דע"פ דין כל בגד אפי' חדש שלבשו כבר פעם אחת מספיק כדי להתירו, אע"פ שעדיין גיהוץ ניכר, ומה שהחמירו שלא ללבוש בגדי שבת אע"פ שכבר לבשן כמה שבתות זהו רק מנהג וחומרא, ואין לנו אלא רק מה שאמרו חכמים לאסור בגדי שבת בלבד, אבל שאר בגדים שכבר לבשן קודם ר"ח, מותר אפילו ניכר גיהוץ, וכן דייק בספר "קרא עלי מועד" שם מסתימת הכה"ח תקנ"א ס"ק צ').

עח. עניבה שאינה מיוחדת לשבת, לא נחשבת כ'בגדי שבת' ומותר ללבושה בתשעת הימים (הגר"י פישר זצוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ע' של"ג).

בחור שיש לו פנישת שידוכים

(נג) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב ובשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעוי' לעיל הערה י"ח.

(נד) יעוי' רמ"א יור"ד שפ"א ו' וש"ך שם סק"ד דהתירו כן גבי אבל, ואע"פ דשם התיר כן הרמ"א רק לאבל לאחר ז', מ"מ יעוי' ישועות יעקב תקנ"א סק"ג ומטה יהודה תקנ"א – י"ב דחומרת תשעת הימים אינה כאבילות תוך ד' אלא כאבילות תוך ל' יום – דובאו בהלכות חג בחג ביהמ"צ ע' נ"ח.

(נה) דבתוס' מועד קטן כ"ד ע"ב ד"ה "ברכת אבלים" כתב "המנהג עתה שמלבישין אותו לאדם אחר יום או חצי יום ואי"ז קרוי בגד מכובס לדידיה". ובלבוש כתב "שעה או שעתיים", וברמ"א יו"ד שפ"ט כתב בשם הכלבו והסמ"ק "אם לבשו אדם אחר רק שעה אחת די בכך", ובש"ך שם ס"ק ד' כתב דכוונת הרמ"א דסגי ב"זמן מה" ואי"צ שעה שלימה.

(נו) דו"ל ר'ב פעלים' שם 'יש להם תקנה, שילבשו קודם שבת זו כתונת המכובס ב' וג' שעות ויפשטו, ויצניע לשבת זו ללבושה בתוך השבוע בזה היום שירצוהו, ואע"פ שהיא עורנה נקיה, עכ"ז כיון שלבשו אותה קודם שבוע זה, אי"ז חשובה מכובסת חדשה, אך צריך שילבשו אותה מקודם ב' וג' שעות לפחות כדי שתקבל מקצת זיעה מן הגוף ותתרכך מעט מקישוי הכיבוס וכנוצר באחרונים ז"ל" עכ"ל.

(נז) וב"חוט שני" ר"ה ע' תי"ד כתב דנראה דסגי לשפשף הבגד על הרצפה שיחא ניכר הלכלוך שכבר מרגיש בעצמו שצריך לכבסו שנית, ומ"מ נראה דעדיף להכין בגדים משומשים מלכלך את הבגדים, דבגד שהשתמשו בו כבר, הוא יותר סתירה לכיבוס מאשר ללכלכו, עכ"ד. – ועכ"פ מי ששכח להכין בגדים יוכל לשפשף וכו' וכהנ"ל. ובמנחת יצחק ח"י סי' מ"ד כתב דיתר זה גבי בגדי זיעה למי שהוא איסטנים שישליכם ע"ג קרקע כשעה אחת, יעוי' פרטי דין זה להלן בסמוך.

(נח) כמבואר בשו"ע תקנ"א סעי' ג' דכלי פשתן מכובסים אסורים בלבישה, ויעוי'ש ביאר הלכה ד"ה וכלי פשתן שהביא מהראשונים דהיינו בגדים הסמוכים לבשר. וכמו"כ מבואר ברמ"א תקנ"א א' דאף כתונת (שהיא בגד זיעה כדיעוי' משנ"ב שם סק"ו) הדדיתר להחליפם הוא רק לכבוד שבת, ומבואר בדיום חול אסור, ויעוי'ש במשנ"ב דה"ה שאר בגדי זיעה. וכ"מ בכה"ח תקנ"א צ"א יעוי'ש, וכ"ה ב"ארחות רבינו" ע' קל"ב מזהקדילות יעקב זצוק"ל.

(נט) ובשו"ת אבני ישפה (ח"ג סי' נ"ח ענף ב') כתב בשם הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דבגדים הסמוכים לבשר וגרביים, מותר להחליף בתשעת הימים, אם מניעת החלפתם תגרום צער או גירוי עור. וכ"ה ב'הליכות שלמה' ע' ת"כ דאם מניעת החלפתם גורמת קושי מותר להחליפם.

(ס) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב ובשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעוי' לעיל הערה י"ח.

(סא) ובספר "קרא עלי מועד" (ע' מ"א בהערה) העיר, דלפי הטעם הנ"ל דאין לובשין בגדי שבת בתשעת הימים משום שגיהוץם ניכר, א"כ באופן שיודע בבירור שהבגד שבת שלו אין גיהוץ ניכר, יהא מותר ללבושו. – אכן המנהג הוא לא ללבוש בגדי שבת בכל ענין, והביא שם סמך לדבר, דהמג"א (תקניט סק"י דהר"ד במשנ"ב סי' ל"ג) כתב דמש"כ הרמ"א דמותר לבעל ברית בתשעה באב ללבוש בגדי שבת, היינו דוקא אם אין גיהוץ ניכר, אבל אם גיהוץ ניכר אסור, כמו שאסור בשבת חזון עכ"ד (ע"פ המחצית השקל), ומבואר דמי שאינו בעל ברית אסור לו ללבוש בגדי שבת אפי' אם אין גיהוץ ניכר, דאע"פ דשם איירי בתשעה באב מ"מ לא מצינו חילוק בין תשעה באב לשאר הימים לענין זה.

(סב) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב ובשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעוי' לעיל הערה י"ח.

עט. אין להמנע כלל וכלל מלהפגש פגישות שידוכין בימים אלו (כמבואר בשו"ע תקנ"א ב' דאפי' בתשעה באב עצמו מותר לארס שלא יקדמנו אחר. **והגה"צ רבי דוד בהר"ן זצוק"ל שידך את אחד מצאצאיו ביום תשעה באב עצמו**) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תי"ח הע' 34).

פ. בחור שיש לו פגישה בתשעת הימים, מותר לו ללבוש בגדי שבת (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א זצוק"ל – "קרא עלי מועד" ע' כ"ט, וכ"ד הגרי"י פישר זצוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ו וכע"ז בשבט הלוי ח"ט סי' קל"א ד', דאם זה יכול להשפיע על הצלחת השידוך בודאי מותר לו). ואם אין לו בגד אחר מותר לו אפילו לכבס בגד לצורך זה (גדולי בעלי ההוראה בירושלים ^(סא) – הלכות חג בחג "בין המצרים" ע' מ"ז הע' 23) ויעו' הערה ^(סב). ואפילו ללבוש בגד חדש מותר (קהילות יעקב זצוק"ל בשם החזו"א זצוק"ל – "ארחות רבינו" ח"ב ע' ק"ל ^(סח)).

השתמשות במגבות, סדינים ומצעות מכובסים, ופרישת מפה מכובסת

פא. מר"ח אב ^(ס) אסור להשתמש במגבות מכובסות אף לניגוב הידים (רמ"א תקנ"א ג') ^(סא) ועל כן יש לזכור להכינם קודם ר"ח ^(סב).

פב. הרוצה להכין מגבת שיוכל להשתמש בה בתשעת הימים, די במה שמנגב בה ידיו פעם אחת לפני תשעת הימים ועי"ז מותר להשתמש בה בתשעת הימים (הגרי"י פישר זצוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ע' של"ב).

פג. מר"ח אב אסור לפרוש מפה מכובסת על השולחן, וכמו"כ אסור להציע מיטות ושמיכות וכיוצ"ב במצעים מכובסים (שו"ע תקנ"א ג').

לפרוש סדינים ומצעים לאורח והמתארח בבית מלון

פד. המתארח בבית מלון בימים שבין ר"ח אב לתשעה באב, מותר לו להשתמש במצעים מכובסים ^(סא) (ציץ אליעזר חיי"ג סי' ס"א וכ"ה במנחת יצחק ח"י סו"ס מ"ד גבי אבל, וה"ה בימים אלו), [אכן יודיע להנהלת המלון שלא יחליפו המצעים בעבורו בשאר הימים שישהה שם, ואם החליפו מותר להשתמש בהם] ולכתחילה יתנם ע"ג קרקע שעה אחת קודם השימוש (מנחת יצחק שם).

פה. מי שבא אליו אורח מותר לפרוש לו מצעים מכובסים ^(ש) ^(שא), וכמו"כ מותר ליתן לו בגדי שינה מכובסים (הגר"ש ואזנר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"ד).

ציחצוח הנעלים

פו. נעלים שנתלכלכו, י"א דמותר לצחצחם כרגיל (הגר"ש ואזנר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"ד וע' תי"ח, וכ"ד הגרי"י פישר זצוק"ל דמותר לצחצח נעלים במשחת נעלים - 'הליכות אבן ישראל' ע' של"ד). וי"א דמותר בתשעת הימים להשחיר את הנעלים אם כבר הוסר שחרותם, אך לא להבריקן (אגר"מ או"ח ח"ג סי' פ'), (והמשחות הנוזליות בימינו הם גם משחירות וגם מבריקות). אמנם י"א שאסור לצחצח נעלים מר"ח עד ת"ב (שלמת חיים סי' רי"ח וכ"כ ספר שבילי דוד או"ח סי' תקל"ד 'עב'), וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דרק בער"ש מותר – "שלמי מועד" ע' תפ"א).

תפירה ותיקון

פז. בגד שנקרע או שהותרו תפירותיו מותר לתופרו בתשעת הימים (מלבד בת"ב עצמו) (כה"ח תקנ"א ס"ק ק"ז, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תכ"ב, ויעו' עוד אגר"מ או"ח ח"ג ע"ט ^(עג)).

רחיצה

(סג) כנראה ע"פ הרמ"א תקנ"א ג' שמתיר לכבס לצורך מצוה.

(סד) אכן דעת הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דלכתחילה יש להימנע ללבוש בגדי שבת, אמנם במקום הצורך כשאין להם בגדי חול נאים כראוי, יש להתיר ללבוש בגדי שבת ובגדים מכובסים כפי הצורך, ובבפגישה ראשונה יש מקום יותר להתיר בזה ('הליכות שלמה' ע' תי"ח ובדבר הלכה אות ט"ו, ובהע' 33 שם).

(סה) יעו"י ש' שההיתר היה במקרה שהלך להיפגש בפעם הראשונה, ויל"ע מה הדין בשאר פגישות, דיעו' לעיל בסמוך דדעת הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דיש מקום להקל יותר בפגישה ראשונה.

(סו) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השר"ע ^(ש) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב ובשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעו' לעיל הערה י"ח.

(סז) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השר"ע ^(ש) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב ובשנה שבת ונדחה לראשון יעו' לעיל הערה י"ח.

(סח) אכן יעו' מועד לכל חי סי' י' – י"א דכתב דהסודרים שנתמלאו אבק, והמטפחות (מגבות) בשביל נטילת ידים שחרית, מותר לכבסם בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפי' בערב תשעה באב עד חצות.

(סט) דלא אסרו אלא לתענוג, אבל כל שהחלפה באה לשם העברת הזוהמה מותר, ורובא דבני אדם אסטניסים לשכב על סדינים וציפיות ששכב עליהם אדם אחר, וההחלפה אצלם הוא ממש כמשום אצולי טינופי, ויש להתיר זאת אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, עכת"ד. – שם.

(ע) ציץ אליעזר חיי"ג סי' ס"א – יעו' דין קודם. וכ"ד הגר"ש ואזנר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" ^(והתשע"ג) ע' שפ"ד, וכ"ה בשו"ת רבבות אפרים ח"ב סי' קנ"ה אות י"ג – ויעו' בציץ אליעזר ^(ש) דהוסיף (לדווחא דמילתא בסנף בעלמא) דהבעה"ב שמחליף המצעים בעבור האורח הו"ל כמחליף לדבר מצוה, לקיים מצות הכנסת אורחים, ולדבר מצוה מותר להחליף, כדפסק הרמ"א ^(תקנ"א ג') דלצורך מצוה, כגון אשה הלובשת לבנים, ומותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, וכמוש"כ הדרכי משה ובמשנ"ב שם ס"ק ל'.

(עא) ובמנחת יצחק ^(היי סוס"י מ"ד) כתב (גבי אבילות וד"ה בימים אלו) דאם האורח מצטער הרבה אם לא יוכל לישון במצעים נקיים, מותר לו להשתמש במצעים המכובסים ולכתחילה יתנם ע"ג קרקע שעה אחת.

(עב) בהל' חוה"מ ^(סי תקל"ד) כתב שדינו ככיבוס, ובסי' תקנ"א ד' מציין לדין זה. וביו"ד סי' שפ"ט כתב, ז"ל "ולאשחיר מנעלים כתבתי באו"ח סי' תקל"ד דהיא כמו כיבוס, ואל תשגיח במה שנהגו עכשיו להקל, כי מלפנים נהגו להחמיר, ועכשיו מתערובת חדשים נפרץ להקל כמו כמה ענינים כי זה התחלתם לפרוץ במנהגים ובלבם ידוע את אשר טמון במחשבתם בער"ה עכ"ל".

(עג) "לאגוד ספרים ק' בתשעת הימים י"ל דקיל גם ביופי והידור" (אשל אברהם מבוסטשטאט מחדירת סי' תקנ"א ט"ז).

פח. בימי החול אין לרחוץ את כל גופו אפילו בצוננים. אבל את הפנים (מהמצח עד הסנטר ^(ע"ה)), הידים (עד המרפק ^(ע"ה)) והרגלים (עד הברך ^(ע"ה)) מותר לרחוץ בצוננים (רמ"א תקנ"א ט"ז ומשנ"ב ס"ק צ"ד) ^(ע"ה).

פט. אדם שהתלכלך בזיעה וכדו' במקומות מסויימים בגופו, יכול לרחוץ את המקומות המלוכלכים במים (יעוי' סי' תרי"ג א', ובמשנ"ב שם סק"ב, ובשו"ע תקנ"ד ט' ומשנ"ב ס"ק י"ט. וכן מצינו לענין אבילות יעוי' שו"ע יור"ד שפ"א ס"א, ובגליון מהרש"א שם, שבמקום צער מותר וכ"ה באגר"מ אה"ע ח"ד סי' פ"ד ד' שכתב דמאחר שמכוונים להסיר הזיעה ולא מחמת תענוג, יש להקל. וכ"ה בתשובות והנהגות ח"ב סו"ס ר"ס דאם סובל הרבה מזיעה מותר שאינו לתענוג. ויעוי' עוד בשבט הלוי ח"ז סי' ע"ז אות ב' ב' שכתב **דבר זה מסור ללב ירא ד' לדעת מתי להקל בזה**). וי"א דההיתר הוא רק אבר אבר ולא הכל בבת אחת (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, ושבט הלוי ח"ז סי' ע"ז אות ב' – ב'). ולדעת הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ראוי להתנגב בין רחיצת כל אבר ואבר, ועכ"פ לא יותר ממיעוט הגוף בפעם אחת ("קרא עלי מועד" ע' ל"ב בהערה), אמנם בשאר פוסקים לא נמצא חומרא זו של התנגבות בין כל אבר ואבר. וראוי לכוון בשעה שרוחץ שאי"ז להנאת רחיצה כ"א רק בשביל להעביר הלכלוך (יעוי' משנ"ב תרי"ג סק"א וה"ה הכא, ואי"צ כוונה מיוחדת שאינו להנאת הרחיצה רק העיקר שיכוין להעביר הזוהמא ולא יכוין להנאת רחיצה – "דברי סופרים" קיצור הלי' אבילות פל"ב ס"ז בהערה יעוי"ש). וי"א דאף מי שמזיע אין להתיר לרחוץ כל הגוף (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהקדמה לספר נחלת אליהו שכן דעת החזו"א זצוק"ל, וכ"ד הגר"ב זילבר זצוק"ל – "אז נדברו" חיי"א ע' קל"א דלא התיר להתרחץ משום זיעה, וכדאי קצת להצטער על שריפת בית אלקינו. יעוי"ש). וי"א דרק מי שמזיע הרבה בכה"ג שנעשה גופו מלוכלך ממש מהזיעה, או שנודף ממנו ריח רע יש להקל לו לשטוף עצמו בתשעת הימים, וכמו"כ מי שמזיע וסובל מאוד מהזיעה (דינו כאיסטגנים) מותר לו לרחוץ (הגר"נ קרליץ שליט"א – "חוט שני" יו"ט ע' שמ"ו, וכעיי"ז דעת להבחל"ח הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' תפ"ב ^(ט"ו) ואף כה"ג, **ההיתר הוא רק בצונן בלא סבון** ^(ט"ו)), אא"כ אינו יכול להסיר הזיעה או הריח רע ללא סבון (או אם יש סיבה רפואית דצריך סבון) דאז שרי אף עם סבון (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' תפ"ב).

צ. י"א דמי שמוכרח לרחוץ כל גופו מחמת זיעה וכיוצ"ב, לא יעשה זאת בפהרסיא במקוה וכדומ', אלא בביתו (כדין חולה הצריך לאכול בתשעה באב, דאוכל בצנעה) (יעוי' שו"ת דברי יציב ח"ב סו"ס רל"ז – 'נטעי גבריאל' ח"א ע' רנ"ז).

צא. מי שיש לו חטטין בראשו מותר לו לרחוץ ולסוך ראשו לפי הצורך (יעוי' שו"ע סי' תרי"ד א') וכן קטנים שיש להן חטטין בראשן נוהגין לרוחצן בראשן (משנ"ב תקנ"א סקצ"ג).

צב. מי שצריך לרחוץ רגליו כל יום עם סבון כדי למנוע פצעים או גירויים, מותר לו לרחוץ אפילו עם סבון לפי הצורך (ע"פ השו"ע תרי"ד א', ומשנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ג, הגר"נ קרליץ שליט"א - "קרא עלי מועד" ע' ל"ג בהערה). וכמו"כ מי שיש לו פצעי בגרות מותר לו לרחוץ בסבון לצורך ריפוי הפצעים, אבל אסור לו לרחוץ לנוי כשאין כוואב לו (הגר"נ קרליץ שליט"א – "חוט שני" יו"ט ע' שמ"ו).

צג. מותר לטבול טבילת עזרא במים צוננים. ואם קשה לו לטבול במים צוננים או שאין שם אלא מים חמים, מותר לטבול אף במים חמים (דאינו מכוון לשם תענוג, רק להעביר רוח הטומאה מעליו) (כה"ח תקנ"א ס"ק ק"צ), ולא ישהה בטבילתו אלא יטבול ויצא מיד (של"ה הק' – הובא בכף החיים שם ס"ק ר"ב. נולא יטטוף כל גופו קודם הטבילה, אלא רק פניו ידיו ורגליו בצונן בלבד - הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תכ"ה ובדבר הלכה שם אות כ"ט)). וטבילה זו מותרת בימים אלו אף למי שאין מקפיד בזה תמיד (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א זצוק"ל בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' ל"ד).

צד. מותר לסוך דאודורנט במקומות הזיעה בתשעת הימים (ולא בת"ב עצמו), (נטעי גבריאל הלי' בין המצרים ח"א ע' רס"ב בשם האדמו"ר מצאנז זצוק"ל והגר"מ פיינשטיין זצוק"ל. וכ"ד יבדלחט"א הגר"נ קרליץ שליט"א - "קרא עלי מועד" ע' ל"ג הערה ט').

צה. קטנים המתלכלכים תדיר, מותר לרוחצם בתשעת הימים (יעוי' שו"ע תקנ"ד ט' ומשנ"ב סקי"ט, ויעוי' מה שנכתב לעיל בדין רחיצה מפני הזיעה, וכ"ה בשו"ת קנה בשם ח"א סו"ס ל"ב). וילדים גדולים אין לרוחצם אא"כ יש צורך בכך, יעוי' הערה ^(ט"ו), וי"א דאם תמיד רגילים להתרחץ כל יום יש להקל עד בר מצוה (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' ל"ה בשם להבחל"ח הגרי"ש אלישיב זצוק"ל).

שטיפת הרצפות וסידר הבית

צו. נוהגים שלא לשטוף הרצפה בתשעת הימים, אא"כ היא מלוכלכת ממש (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תכ"ו. ולהבחל"ח הגר"נ קרליץ שליט"א - "קרא עלי מועד" ע' מ"ד). וי"א דנוהגים שלא לשטוף ולעשות נקיון בבית באופן יסודי, אבל בצורה קלה מותר. ואם נתלכלך יעשה כפי הצורך (הגר"ש ואנזר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' שע"ז ובביתו של הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ניקו את הבית בתשעת הימים רק כפי מה שההכרח הכריח לעשות, בין לצורך חול בין לצורך שבת ^(ט"ו)). ^(ב)

צז. להבריק הרצפה יש להחמיר (ספר 'קרא עלי מועד' ע"פ שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' ל').

צח. אין לסייד הבית בתשעת בימים (הגרי"י פישר זצוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ח).

^(עד) הגר"נ קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל' בהערה. אבן גבי ידיים דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א (יחללה ומשקו' עמי ריח) דיש דעות בזה ונכון שלא לרחוץ כי אם מקום המגולה שביד.

^(עה) **ולבני ספרד** יש לידע דלגבי איסור רחיצה הביא השו"ע ^(שם) דיש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, ויש שנמנעים רק משבוע שחל בו ת"ב. ובשנה שת"ב חל בשבת יעוי' לעיל הערה י"ח.

^(עו) וכעיי"ז ב"הליכות שלמה" ע' תכ"ג דמה שמצטער קצת מזיעה אין בזה צד קולא, דזהו תיקון חכמים להצטער בימים אלו על חורבן ביהמ"ק, וכדאי הוא בית אלקינו וכו'. אכן מי שמצטער ביותר וסבלו רב עקב כך, יש להורות לו היתר לרחוץ בצונן כפי ההכרח, דכולי האי לא תיקנו.

^(עז) שהרי אפי' בער"ש חזון נוהגים להתרחץ בלא סבון, וכ"ש שעדיף להחמיר בזה בשאר תשעת הימים.

^(עח) דהנה במשנ"ב (תקנ"א סקצ"ג) כתב בשם הלבוש, דקטנים שיש להם חטטים בראשם נוהגים לרוחצם בראשם, ובשו"ת קנה בשם ח"א סי' ל"ב כתב דמבואר מד' דרחיצה לתענוג אסור גם בקטנים, אלא שלא ביאר השל"ה הק' אם כוונתו לקטנים שהגיעו לחינוך או אפי' לא הגיעו לחינוך. ויעוי'ש דהביא ה"לקט יושר" דכתב בשם רבו התרומת הדהן ד"אפי' תינוק באמצע השבוע אסור לחוף אם לא לכבדו שבת".

^(עט) 'איש על העדה' ע' קע"ו.

^(פ) ובשו"ת שלמת חיים סי' רי"ח הובא בשם הגאון רבי שמואל סאלנט זצוק"ל שאמר דבערב שב"ק חזון לא ירחצו הרצפה כל כך בטוב כמו בפעם אחר. וכתב שם הגר"ח זוננפלד זצוק"ל ד"ראוי למאן דאפשר ליה להחמיר בחומרת האי גאון זצללה"ה".

צט. קודם שבוע שחל בו תשעה באב, לכו"ע מותר לקצוץ ציפורנים (ט"ז תקנ"א סק"ג) ונחלקו האחרונים אם מותר בשבוע שחל בו תשעה באב [לדעת הט"ז שם אסור, ולדעת המג"א שם סק"א מותר, והובאו במשנ"ב סק"כ ושעה"צ אות כ"ז] ולצורך טבילה או לכבוד שבת (כגון שחל ט"ב בשבת) מותר (משנ"ב שם).

אכילת בשר ושתיית יין

ק. נוהגים שלא לאכול בשר, ואפילו בשר עוף, ולא לשתות יין (ואף מיץ ענבים בכלל דין זה ^(א)) מר"ח אב (כולל ר"ח עצמו) בימות החול (אבל בשבת אין רשאי להחמיר בזה כמובא להלן) (שו"ע תקנ"א ט' - י' ומשנ"ב שם ס"ק נ"ח - נ"ט). ועל כן בימות החול בתשעת הימים יברך ברהמ"ז בלא כוס (רמ"א שם סעי' י', ומשנ"ב ס"ק ס"ט, ע"א).

קא. מותר לשתות משקאות חריפים שאין בהם תערובת של יין, כגון בירה, וויסקי, ליקר (יעוי' רמ"א תקנ"א י"א – הגר"ש ואזנר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"ח, והלכות חג בחג ע' ע"ז).

קב. המנהג לאסור אפילו תבשיל של בשר. אבל מאכל שרק נתבשל בקדירה בשרית, פשיטא דמותר (משנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ג) ועי' הערה ^(אב).

קג. תבשיל או מיני מאפה שעירבבו בתוכם יין (או מיץ ענבים) [ואינו ניכר בעין]: אם אין נרגש "טעם" היין בתבשיל או במיני המאפה (אע"פ שמשפרים הטעם), מותר לאכלם גם בימים אלו (ויתכן דלכתחילה אין לערבם בתבשיל או בעיסה בתשעת הימים ^(אב)), ואם נרגש טעם היין בהם אין לאכלם בתשעת הימים (באר היטב תקנ"א סקכ"ט ^(א)), וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – הלכות חג בחג ע' ע"ט בהערה, והגר"ש ואזנר זצוק"ל - שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קל"ב, ושם כתב דבקטן שלא הגיע לגדר המתאבל על ירושלים יש להקל ^(אח), אכן אם יש יין ממש בתבשיל נכון להחמיר. עכ"ד).

קד. מי שהוא חולה קצת, מותר לו לאכול בשר בימים אלו (רמ"א תקנ"א ט', ומשנ"ב ס"ק ס"א).

קה. מי שאי אפשר לו לאכול מאכלי חלב מותר לו לאכול בשר עוף (משנ"ב שם ס"ק ס"ד).

קו. גם קטן שאינו יודע להתאבל על ירושלים אסור בבשר ויין אם הוא בריא (דרכ ביין של הברלה הקילו משום שהוא מצוה) (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע' ^(אב)). אכן קטן הצריך לאכול בשר מפני חלישותו מותר (ערוך השלחן תקנ"א כ"ו), וי"א דלקטני קטנים (ככני שנתיים ושלש) יש להקל באכילת בשר ^(אב).

קז. י"א שאפשר (לצורך בריאות) להקל לקטן שלא הגיע לחינוך אבילות לאכול בשר עוף או תבשיל של בשר בהמה (אבל שלא לצורך בריאות אסור) (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – ע"י הגרא"צ ישראלזון שליט"א (יעוי' מג"א תקנ"א סקכ"ח), וכעיי"ז בספר "אז נדברו" ח"ו סו"ס ס"א, **דבעת הצורך** אפשר להאכיל לקטן פחות מבן ט' בשר עוף בלא שום פקפוק) ^(אח).

קח. מי ששכח ובירך על יין או על בשר בתשעת הימים, יטעם כל שהוא כדי שלא יבוא לידי ברכה לבטלה (הגר"ש וואזנר זצוק"ל – שבט הלוי ח"ט סי' קל"א, א' וספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"ט ^(אב)).

קט. מותר לקנות בשר (או עופות) בתשעת הימים ע"מ לאוכלם לאחר תשעה באב ^(א) (אגרות משה או"ח ח"ד סי' קי"ב אות ג').

קניית בגדים ודברים חדשים, ונתינת מתנה

(פא) יעוי' משנ"ב (תקנ"א ס"ק ס"ו) דכתב שקיבלו אבותינו לאסור כל מיני יין. וכ"ה בהלכות חג בחג ע' ע"ו.

(פב) אם נפל בשר לתבשיל, אם יש שישים בתבשיל כנגד הבשר ודאי מותר לאכול התבשיל, ואם אין שישים כנגד הבשר אפשר שמותר לקפילא (טבח) ישראל לטעום מהתבשיל, ואם אין בו טעם בשר מותר לאוכלו (משנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ג, ושעה"צ אות ס"ח).

(פג) דיעוי' שע"ת (תקנ"א ט' ד"ה יש נוהגים) דכ' דמי שאי"צ לזה לא יעשה כן, דלמא אתי לאמשוכי וישכח וישתה, ואע"פ דהשע"ת איירי ביש טעם יין בתבשיל, מ"מ יתכן דאותו חשש איכא גם כשאין מורגש טעם היין בתבשיל.

(פד) דלפי המנהג להחמיר בתבשיל בשר ה"ה בתבשיל שיש בו טעם יין. – אכן יעוי' שע"ת על השו"ע תקנ"א ס"ט דכתב לחלק בין תבשיל בשר לתבשיל של טעם יין, ומ"מ סיים שם ד"אין להתיר רק במקום מיוחד קצת".

(פה) דאע"פ דמחמירינן להם בנתינת בשר ויין כדכ' המשנ"ב (תקנ"א ס"ק ע'), מ"מ בזה יש להקל דאיכא תרתי לקולא, גם קטן וגם תערובת.

(פו) דפסק כדגול מרובבה ואי", ודלא כמג"א (ס"ק ל"א) וחיזי אדם (קליג ס"ו) דס"ל דתינוק שאינו יודע להתאבל על ירושלים מותר ליתן לו בשר ויין.

(פז) יעוי' שו"ת דברי יציב (ח"ב סי' רל"ו) דכתב להתיר בזה ואחור מטעמיו (באות ד' שם) הוא, דלתינוק איכא דין חולה קצת, וברמ"א (סעי' ט') דזיקל בחולה קצת (כדפי' המשנ"ב שם ס"ק ס"א), ובודאי תינוק בן כמה שנים לא גרע מחולה קצת, וכן דעת הגר"ש ואזנר זצוק"ל (הובא בספר יקרא עלי מועד" ע' ב"ד הע' י"א) דלקטני קטנים (בני שנתיים ושלש) אין איסור כלל באכילת בשר, [ויעוי' עוד במש"כ בשבט הלוי ח"ו ס"ס ע"ב דכשיש צורך באמת אפשר להקל גם בילדים גדולים יותר יעוי"ש]. ויעוי' עוד בדברי יציב שם דלאחר כל מה שהאריך לבאר צדדי קולא חסיק "דהמיקל ליתן אפי' לקטנים [אפי' שהגיעו לחטורן] בשר בהמה יש לו על מה לסמוך, דמידי דצער ועיניו לקטן ליכא חינוך, וכ"ש קטן שאינו יודע כלל מהחורבן כתינוקות קטנים (ולמג"א ס"ק ל"א ולחיזי אדם קליג ט"ז מותר), וכ"ש בשר עוף יש להקל, ופוק חזי מאי עמא דבר", ובמקור חיים (תקנ"א סעי' י') מבואר דיש להקל לקטן פחות מגיל 9, וכתב שם שיתן לו מה שנתר משבת. ובמטה יהודה (לרבי יהודה עייאש וע"א בעל שרית "בית יהודה", תקנ"ד ס"ק א') כתב דקטן שלא הגיע לחינוך אין נוהג בו אבילות כלל, יעוי"ש מש"כ בזה.

(פח) יעוי' בשו"ת דברי יציב ח"ב סי' רל"ו הובא בהערה קודמת.

(פט) דכיון שאינו אלא הרחקה ומנהג מפני אבילות ירושלם, אי"ז שייך במקרה זה, ואינו דומה למש"כ ב'שבט הלוי' (ח"א סי' ר"ה בהערות לס"י ר"ו, ובח"ד סי' ב' וח"ה סי' ב"ד) דאם בירך ונודע לו שיש חשש איסור במאכל, דלא יטעם ולא יחשוש לברכה לבטלה, דהתם יש איסור ממש. משא"כ מי ששכח ובירך על בשר, פשיטא דיטעם, דאין בטעימה זו שמחה, וודאי לא גזור בכה"ג (ספר "מבית לוי" שם).

(צ) דאע"פ שפסק הרמ"א (תקנ"א ט') דמר"ח מצניעים הסכין של שחיטה, ואין שוחטין עד עשירי באב (ויעוי"ש במשנ"ב ס"ק ס' פרטים לקולא בדין זה) מחשש שמא יבוא לאכול הבשר (כ"ה בספר המנהיג ע' 78 ס"ק י"ח), או מחשש מראית עין, מ"מ בומננו שקונים בשר כמה ימים קודם אכילתו ומקפאים אותו, על כן לא שייך איסור מראית עין, ומותר לקנות בשר אפי' אם אין לו צורך לקנותו דווקא בימים אלו. עכת"ד האגר"מ. ויעוי' עוד ערוך השלחן תקנ"א – כ"ה, דבעיר גדולה אין מצניעין יעוי"ש.

ק'. מר"ח אב אסור לקנות בגדים חדשים אפילו אם כוונתו ללובשם רק לאחר תשעה באב (רמ"א תקנ"א ס"ז ומשנ"ב סקמ"ט). וה"ה דאסור לקנות כלים ושאר דברים המשמחים אותו (כ"מ בפמ"ג א"א תקנ"א סק"ז דכתב לאסור כלי כסף משום דמשמחים, והו"ד במשנ"ב סק"א, וה"ה כל דבר המשמח, וכ"ה בסידור בית יעקב להיעב"ץ [דיני בין המצרים שער שלכת אשנב א' אות כ'] 'צא', וכ"מ בערוך השלחן תקנ"א כ', ובאגרות משה או"ח ח"ג סי' פ"ב, וכע"ז דעת הגר"ש ואזנר צוק"ל – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' ש"פ דין י"ח ובהערה כ"ד שם). ומ"מ אם נקבעו בגדיו ואין לו בגדים אחרים, מותר (הגר"ש אלישיב צוק"ל ע"י הגרא"צ ישראלזון שליט"א).

קיא. נוהגים להחמיר לאסור לקנות ולקבוע מזגן חדש מר"ח אב (ודומה זה למו"מ של שמחה, אפי' שאין מברך עליו שהחינו), אמנם מי שסובל מאוד והוא בגדר חולה, אפשר להקל לו (הגר"ש ואזנר צוק"ל – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' ש"פ והערה כ"ד).

קיב. מי שאין לו נעלי גומי לט' באב, מותר לקנותם בתשעת הימים וללובשם בט' באב (כף החיים תקנ"א ס"ק צ"ו צ"ז, וכ"ה באגר"מ או"ח ח"ג אות פ'. וכ"ד הגר"ש ואזנר צוק"ל - ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' ש"פ).

קיג. מותר לקנות ספרים חדשים אם הם נצרכים ללמוד בהם בתשעת הימים (הגר"נ קרליץ שליט"א והגר"ח קניבסקי שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' נ', וכ"ד הגר"ש אורעבאך צוק"ל (צ"ח) – "שלמי מועד" ע' תפ"ז ו"הליכות שלמה" ע' תט"ז הע' 26).

קיד. מותר ליתן מתנות לנער בר מצוה בתשעת הימים (מלבד בתשעה באב עצמו) (הגר"ש אורעבאך צוק"ל (צ"ח) – "הליכות שלמה" ע' תט"ז וכדבר הלכה אות י"א והע' 26. וכ"ד הגר"ש ואזנר צוק"ל – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' שע"ז. והגר"נ קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל"ד (צ"ח)), אכן שאר מתנות לידידים וקרובים וכיוצ"ב המנהג להימנע מליתן בתשעת הימים ('הליכות שלמה' שם ב'דבר הלכה'). וי"א דאין ליתן מתנה חשובה שיש בה שמחה נוגם בג' שבועות כדאי להחמיר אע"פ שמוותר (הגר"מ פיינשטיין צוק"ל 'מסורת משה' ע' קע"ב).

קידוש לבנה בימי בין המצרים

קטו. נוהגים שלא לקדש הלבנה קודם תשעה באב (משום דשרויים באבילות) (רמ"א תקנ"א ח', ותכ"ו ב', ומשנ"ב שם סק"ח), אכן לדעת הגר"א זיע"א (מעשה רב אות קנ"ט) מקדשים קודם תשעה באב. ויעו"י עוד להלן דין רנ"ד לענין קידוש הלבנה במוצאי ת"ב. ויעו"י עוד לעיל דין ל"ז.

אכילת בשר ושתיית יין בסעודת מצוה

קטז. בסעודת מצוה כגון מילה, פדיון הבן, וסיום מסכת (צ"ח), **אם הסעודה נעשית מר"ח אב עד שבוע שחל בו**, מותר לאכול בשר ולשתות יין לכל מי ששייך לסעודה והיינו כל מי שהיה הולך לסעודה זו גם אם הייתה מתקיימת בזמן אחר, הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו. וכמו"כ נשים השייכות לסעודה זו, במקום שדרך להזמין לסעודה מותר להן לאכול בשר ולשתות יין ובסעודת סיום מסכת מותר אף לאשת בעל הסעודה ולבניו לאכול בשר ולשתות יין (רמ"א תקנ"א י' ומשנ"ב ס"ק ע"ה), ויעו"י הערה (צ"ח).

קיו. בסעודות מצוה הנ"ל מותר לשתות אפי' את כוס היין של ברהמ"ז (דלא גרע מיין שבתוך הסעודה שהותר) (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ב).

קית. מי שבא לאחת מסעודות הנ"ל שלא מחמת קורבה או אהבת רעים, כ"א רק לאכול בשר ולשתות יין, עבירה היא בידו (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ו), וכן מי ששולחין לו לביתו אסור לו לאכול (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ה).

קיט. בסיום מסכת, אם לא נודמן לו הסיום בימים אלו בדרך לימודו, לא ימהר או יאחר את סיום המסכת בשביל לסיימה דווקא בימים אלו (צ"ח) וכמו"כ אם בשאר הימים לא היה עושה סעודת סיום, אפשר שלא יעשנה גם בימים אלו (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ג).

קכ. בסיום מסכת שנודמן לו בדרך לימודו (יעו"י הדין הנ"ל) מותר לאכול בשר ולשתות יין לכל המשתתפים אף לאותן שלא למדו את המסכת, אם הם היו באים גם בזמן אחר משום רעות (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ג), אכן י"א דדווקא המחזיקים בממונם ביד הלומדים והגבאים המשגיחים עליהם ומשרתיהם הם מותרים לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו (אע"פ שלא למדו עמהם) אפי' אם הם רבים, אבל לזמן אחרים (לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו) מלבד אלה מפני האהבה והכבוד או לאיזה תועלת שיהיה, הוי איסור גמור (רבי יעקב עמדין זיע"א – סידור בית יעקב דיני בין המצרים אשנב ב' ס"ק י"ד והו"ד בביה"ל תקנ"א י' ד"ה וסיום), ואם אותם הבאים מסייעים לעשות את הסעודה, בודאי מותר להם לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו (ביה"ל שם).

קכא. **אם הסעודת מצוה נעשית בשבוע שחל בו תשעה באב:** מותר לאכול בשר ולשתות יין רק לבעלי המצוה (צ"ח) והקרובים שלו (הפסולים לעדות) וכמו"כ מותר להוסיף עוד מנין מצומצם של עשרה איש (משום רעות) והשאר אוכלים מאכלי חלב (רמ"א תקנ"א י', ט"ז שם ס"ק י"ב ומשנ"ב ס"ק ע"ז). – אכן מהמג"א ס"ק ל"ה משמע דמותר רק מנין מצומצם של עשרה איש כולל הקרובים – שעה"צ שם אות פ"ד). **אמנם בשנה זו שת"ב חל בשבת אין לשבוע הסמוך לת"ב דין 'שבוע שחל בו'** (לענין זה) (מג"א תקנ"א סקל"ה ובי"ד אפרים' שם בפ"י דבריו, ויעו"י משנ"ב שם ס"ק ע"ז).

(צא) זל"ש "ואין חילוק בין כלי לבישה אפי' מנגעלים חדשים, וה"ה לשאר כלי בית ותשמיש החביב".

(צב) דאין בזה שמחה, וגם הוי צורך מצוה.

(צג) דבמג"א תקנ"ד ס"ק כ"א כתב לאסור לשלוח דורון בתשעה באב, משום דהוי בכלל שאילת שלום האסורה בתשעה באב (והובאו דבריו במשנ"ב ס"ק מ"א), ומבואר דבתשעת הימים דליכא איסורא דשאיילת שלום, מותר אף בשליחת דורון. – שם.

(צד) וכ"מ קצת בשערי תשובה תקנ"א ז' דהביא בשם סידור 'עמודי שמים' דאם נתנו לו מתנה בתשעת הימים שמברך עליה הטוב והמטיב, יברך מיד עכ"ד ומשמע קצת דמותר ליתן מתנה באלו הימים.

(צה) ואמר הגר"ש אורעבאך צוק"ל דאלו שעברו על המסכת בכדי לסיימה ולא הבינו את כל מה שלמדו, לא מקרי סעודת מצוה (שלמי מועד ע' תפ"ו).

(צו) אמנם דעת הלבוש (וכן העתיק הח"י אדם) דמר"ח אב עד תשעה באב לוקחים רק מנין מצומצם לסעודת מצוה, ויש לוקחים עשרה מלבד הקרובים השייכים לבעל הסעודה. אכן בדרך חיים משמע דיכול לנהוג להקל כדעת הרמ"א הנ"ל דמר"ח עד שבוע שחל בו תשעה באב מותר לזמן לסעודה זו כל השייכים לסעודה ואפי' כמה מנינים (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ז).

(צי) ובערוך השלחן (תקנ"א כ"ח) כתב "ואנחנו לא נהגנו בסיום, ואפי' כשאירע סיום בימים אלו, אנו מניחין הסיום עד אחר ת"ב כדי שנוכל לשמוח בשמחת הסיום לכבוד התורה כראוי".

(צכ) והסנדק והקוואטר הם ג"כ בכלל "בעלי המצווה" (פריג' בשעה"צ שם אות פ"ה).

...♦...

שבת מטות מסעי ושבת חזון

(יש ליתן לב שהדינים בסמוך נוהגים הן בשבת פרשת מטות מסעי והן בשבת חזון אא"כ צויין אחרת במפורש, דינים השייכים רק לפרשת מטו"מ או רק לשבת חזון יעוי' להלן)

דין לבישת בגדים מכובסים לכבוד שבת

קכג. דעת הרמ"א (תקנ"א א') דאסור להחליף ללבוש בגדי שבת אפילו בשבת כ"א רק את הכתונת בלבד. וכתונת היינו הבגד הסמוך לגוף (רדב"ז ח"ב סי' תרצ"ג, וכ"מ במשנ"ב סק"ו) וה"ה שאר הבגדים שסמוכים לגוף שלובש מפני הזיעה כגרביים וכדו' (יעוי' משנ"ב שם סק"ו). ודעת הגר"א זיע"א (וכן כתב רבי יעקב עמדין זיע"א בשם אביו החכם צבי זיע"א) שצריך ללבוש כל בגדי שבת (ואפי' בשבת שחל בה תשעה באב), וכן המנהג בארץ ישראל ^(פ'). ויש שמשנים בגד אחד (משנ"ב שם ^(קא')).

קכד. הנוהגים ללבוש בגדי שבת בשבתות אלו, י"א שמחצות היום בער"ש יכול ללבוש את בגדי השבת (הגר"ש אלישיב זצוק"ל בתשובתו למח"ס "קרא עלי מועד" ע' מ"ה, וכ"מ ב"ארחות רבינו" ח"ב ע' קל"ג מהקהילות יעקב זצוק"ל) וי"א דמותר ללבושם אחרי הרחיצה בשעה שלובשם בכל ער"ש, ואפילו סמוך לחצות היום (הגר"ש וואזנר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' תי"ט ובהערה ו' שם וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דמותר ללבוש בזמן שרגיל בכל שבוע ואי"צ להמתין עד סמוך לשבת ממש – 'הליכות שלמה' ע' תמ"ב ארחות הלכה 40 וכ"ד הגר"א י"ל שטיינמן שליט"א – גליון 'פרי חיים' שמ"ד) וי"א שילבש בגדי שבת רק מזמן פלג המנחה, ובשעת הצורך יכול להקל ללבוש מזמן מנחה קטנה (ע"פ שו"ע תרס"ו א' – הגר"ש דבליצקי שליט"א ^(קב)). ובשנה שחל ערב שבת חזון בח' באב (דלכתחילה צריך לרחוץ קודם חצות כדיעוי' להלן), אם רוחץ קודם חצות י"א שמותר ללבוש לבנים מכובסים לכבוד שבת מיד אחרי הרחיצה (הגר"נ קרליץ שליט"א – 'קרא עלי מועד' ע' מ"ה בהערה).

כיבוס בגדי שבת

קכה. מי שאין לו כתונת (היינו בגד זיעה הסמוך לבשר) לשבת, יש להקל לכבס לכבוד שבת (משנ"ב תקנ"א סק"ב). וכמו"כ למנהגינו דמחליפים את כל הבגדים לבגדי שבת, מותר לכבס גם את שאר הבגדים של שבת כשאין לו בגד אחר לשבת (הגר"ש דבליצקי שליט"א וכ"ה ב'הלכות חג בחג' ע' מ"ד סוף הערה 19).

קכו. אף מי שיש לו בגדי חול נקיים, מ"מ אם אין לו בגדים נקיים המיוחדים לשבת מותר לו לכבסם (הגר"ש דבליצקי שליט"א ^(קג)).

לבישת בגדים חדשים בשבת

קכז. מי שאין לו כתונת כלל לשבת כ"א רק חדשה, מותר לו ללבוש כתונת חדשה בשבת (ביה"ל תקנ"א ס"ו ד"ה כלים ^(קד), וביאור האגר"מ או"ח ח"ג – סי' פ' בדבריו). וכל ההיתר הוא בדווקא כתונת (בגד זיעה), אבל ללבוש בגדים חדשים אחרים אסור בכל גיוני (יעוי' מג"א תקנ"א סק"ו ^(קה), וכ"מ באגר"מ או"ח ח"ג סי' פ'. וב"ארחות רבינו" ח"ב ע' קל"ד הביא מהקהילות יעקב זצוק"ל דאף להגר"א דמותר בשבת ללבוש כל בגדי שבת, מ"מ בגדים חדשים לא מצינו שיתירו, ואסור גם לדעה זו [ומשמע דאפילו כתונת ס"ל לאסור] ^(קה)).

צחצוח נעליים לכבוד שבת

קכח. הנוהגים ללבוש בגדי שבת בשבתות אלו, מותר להם לצחצח ואף להבריק נעליהם לכבוד שבת [אף לדעת המחמירים בזה בשאר ימות החול של תשעת הימים, יעוי' לעיל דין פ"ו] (וכ"ש לצחצח ולהשחיר הנעלים כשהוסר שחרותם) (אגר"מ או"ח ח"ג סי' פ').

פרישת מפה, והחלפת מגבות, סדינים, מצעות ופיג'מה לכבוד שבת

קכט. מותר לפרוש מפה מכובסת על השולחן לכבוד שבת (רמ"א תקנ"א ג', ומשנ"ב ס"ק ל"ג). וכן מותר להחליף מגבות לכבוד שבת (יעוי' שו"ע תקנ"א ג' דמשמע דדין אחד לתרוויהו וכ"ה בט"ז שם ס"ק ד'), אבל להחליף סדינים נהגו איסור (משנ"ב שם). ומי שדרכו להחליף פיג'מה כל שבת מותר לו לעשות כן אף בשבתות אלו (הגר"ח קניבסקי שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' מ"ו).

(צט) ובשעה"צ שם אות פ"ט הביא בשם הבגדי ישע דלכתחילה בודאי ימחר לעשות הסעודה קודם חצות, מ"מ אם נמשך הסעודה לאחר חצות אין כאן בית מיוחד (ומותר), ובלבד שלא יהיה יותר מעשרה אנשים. ואפשר דמותר לאחר חצות דווקא לאלו הלומדים בעצמם, עכ"ד. ובלבד שלא יהיה זה בסעודה המפסקת – רמ"א שם.

(ק) הגר"ש דבליצקי שליט"א – 'דיני ט"ב ביום א' ע' י"ח, פ"ו.

(קא) וכן נהג הקהילות יעקב זצוק"ל שבגד אחד לא החליף – וכמדומה שהיה משאיר את הטלית קטן ו"ארחות רבינו" ח"ב ע' קל"ג.

(קב) ובספר נטעי גבריאל (ח"א ע' ערה"ה י"א) הביא סמך לדעת הגר"ש שליט"א מהגמ' במועד קטן כ"ז א' דאיתא שם דזקיפת המיטות באבל, מער"ש מן המנחה ולמעלה, ומשמע דכבוד שבת מתחיל רק אחר מנחה קטנה.

(קג) ומקורו, בדמחבר (סי' ש"ב ג') כתב דא' מתנאי דיתר קיפול בגדים בשבת הוא, שאין לו בגד אחר להחליף, וכתב שם השעה"צ (אות י"ז) דאם יש לו בגד חול להחליף לא מיקרי "יש לו להחליף" יעוי"ש, וה"ה הכא.

(קד) בעיקר ד' הביה"ל שהתיר ללבוש כתונת חדשה וציון מקורו מהפמ"ג (אי"א סק"ב) הק' ע"ז הגר"ש דבליצקי שליט"א (בספרו ח"ב שחל ביום א' בסוף הספר על הערה י"ד) דכוונת הפמ"ג שם להתיר רק ללבוש לשבת כתונת מכובסת דעל כן מציין שם הפמ"ג "עין סעי' א'" כשכוונתו להרמ"א שהתיר ללבוש רק כתונת מכובסת, וכתב שם הפמ"ג דנהגו להתיר רק כמש"כ הרמ"א בכתונת מכובסת, אכן "כתונת חדשה" לא הוזכר כלל, וכה"ק בספר הלכות חג בחג ע' ס' בהערה, יעוי"ש מש"כ בזה.

(קה) דעל מש"כ הרמ"א דחתן מותר ללבוש בגדי שבת בשבת חזון (אפי' לדעת האוסרים ללבוש בגדי שבת), כ' המג"א דבגדים חדשים אסור (והדיר במשנ"ב סק"ט), וכמו"כ בעל ברית בת"ב שכתב הרמ"א (תקנ"ט ח') דמותר לו ללבוש בגדי שבת, הביא המשנ"ב שם (סי' ל"ג מהמג"א והדד"ח) דמ"מ בגדים חדשים אסור, וא"כ ה"ה בשאר כל אדם אף להמתירים בגדי שבת. וכ"מ במשנ"ב תקנ"א סקמ"ה.

(קו) אמנם יעוי' קף החיים תקנ"א ס"ק פ"ט דלנוהגים ללבוש כל בגדי שבת, ה"ה מותר ללבוש בשבת שאר בגדים חדשים שאינם חשובים לברך עליהם שהחיינו.

קָל. י"א שהתירו להשתמש במגבת מכובסת רק בשבת, אבל בער"ש יש להתנגב דוקא במגבת משומשת (הגר"נ קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' מ"ו).

אכילת בשר ושתית יין וסעודות בשבת

קָלָא. בשבת (אפי' כשחל בט' באב, ואפי' בסעודה המפסקת) מותר לאכול בשר ולשתות יין ולהעלות על שולחנו אפי' כסעודת שלמה בעת מלכותו, ואסור לו למנוע מעצמו זה (דאע"פ שאין חיוב לאכול בשר בשבת, מ"מ אם נמנע משום אבל, **עבירה היא**) (משנ"ב תקנ"ב סק"ג, ותקנ"א סקנ"ט ושו"ע תקנ"ב י').

הכנת בגדים בשבת

קָלָב. י"א שבשבת בבוקר אפשר ללבוש בגדים מכובסים אחרים כדי שיהיו לו משומשים לאחרי שבת (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' תע"ט). וי"א דגם אח"כ כשהולך לנוח בצהרים יכול להחליף שוב לאחר שקם (ויותר לא מחליף) ואי"ז נחשב כהכנה לצורך חול (שלא ניכר כן) (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – הלכות חג בחג ע' נ"ט הערה 41). ויש שהתירו להחליף בגדים בשבת לאחר כמה שעות שלבש הבגדים הקודמים, כדי שיהיה מותר ללבושם אח"כ בחול (הגר"ש ואזנר זצוק"ל ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' תט"ז וע' שפ"א בהערה. ויעוי' עוד "ארחות רבינו" ח"ב ע' ק"ל שהתיר יותר מהנ"ל גבי בגדי זיעה יעוי"ש). ומ"מ לא יאמר שלובשם עבור ימי חול (יעוי' משנ"ב סי' ר"צ סק"ד, וערוך השלחן סי' ר"צ ס"א).

ערב שבת פרשת מטות מסעי

^(יש ליתן לב שהדינים בסמוך נוהגים רק גבי ערב שבת מרשת מטות מסעי ולא גבי ערב שבת חזון)
הלכות נוספות השייכות לערב שבת זו יעוי' לעיל דיני 'שבת מטות מסעי ושבת חזון'

קָלָג. כשחל ר"ח בער"ש יש מקומות שע"פ צוואת רבינו יהודה החסיד אין נוטלין ציפורניים בר"ח אפי' חל בער"ש (משנ"ב סי' ר"ס סק"ז) והנוהגים איסור בזה, יכולים ליטלם ביום ה' (דבמקרה זה אין לחוש למה שכתבו האחרונים שלא ליטול ביום ה') (יעוי' שערי תשובה סי' רנ"א סק"ד בשם מחזיק ברכה סי' ר"ס).

קָלָד. כשחל ר"ח אב בער"ש (מטות מסעי) כל הרוחץ תמיד בער"ש לכבוד שבת, יכול לרחוץ כל גופו בחמין (משנ"ב תקנ"א סקפ"ט). וי"א שהותר גם בסכון (החזו"א זצוק"ל ע"י הגר"ח קניבסקי שליט"א – 'קרא עלי מועד' ע' כ"ג, וכ"ד הגר"ש דבליצקי שליט"א – 'דיני ט"ב ביום א' ע' ט"ז).

קָלָה. מותר לכתחילה לטבול במים חמים למי שנוהג כן בכל ערב שבת (וכדעת המשנ"ב לענין רחיצה) (הגר"ש דבליצקי שליט"א – 'דיני ט"ב ביום א' ע' ט"ז).

שבת מטות – מסעי

^(יש ליתן לב שהדינים בסמוך נוהגים רק גבי שבת מטות מסעי ולא גבי שבת חזון)
הלכות נוספות השייכות בשבת זו יעוי' לעיל דיני 'שבת מטות מסעי ושבת חזון'

קָלו. בסעודה שלישית שנמשכת לתוך הלילה, י"א דמיד כשהתפללו הקהל ערבית במוצ"ש בבית הכנסת שבו הוא רגיל לילך להתפלל, נאסר אף הוא בבשר ויין אף שהוא באמצע סעודתו (מג"א תקנ"א ס"ק כ"ו, הו"ד במשנ"ב שם סקנ"ו ושעה"צ אות נ"ו). אכן שאר האחרונים כתבו דאפילו במקרה זה מותר לו להמשיך לאכול בשר ולשתות יין (דכיון שאומר 'רצה' בברהמ"ז, על כן אצלו עדיין שבת) (משנ"ב שם).

קָלז. אם מברך ברהמ"ז של סעודה שלישית על הכוס, מותר לו לשתות הכוס אף לאחר השקיעה (מלבד כשתענית תשעה באב חל במוצש"ק, דאסור לאכול ולשתות כלל לאחר השקיעה) אם עדיין לא עבר זמן בין השמשות. אך אם כבר הגיע זמן צאה"כ: אם נזהר תמיד לברך על כוס, מותר לו לשתות הכוס גם לאחר צאה"כ, אבל אם לפעמים מברך בלא כוס, אסור לו לשתות הכוס (משנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ט, ושעה"צ אות ע"ה, ומשנ"ב רצ"ט ס"ק י"ד). ואם הציבור שבביהכנ"ס שבו רגיל להתפלל כבר התפללו מעריב יעוי' הערה ^(ק).

הבדלה

קָלח. במוצש"ק כשמבדילין על הכוס נוהגים ליתן לשתות מן הכוס לתינוק שהגיע לחינוך (מצות הבדלה – גיל 6-7 יעוי' הערה ^(קח)) ולא הגיע לגיל שמתאבל על ירושלים (גיל 10-9 בערך יעוי' הערה ^(קט)) וישתה רוב הכוס (רמ"א תקנ"א י' ומשנ"ב סק"ע) ^(ק), וצריך לומר לקטן שישמע את הברכה (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ע"י הגרא"צ ישראלזון שליט"א) (ויעוי' הערה ^(קא)) (והגרש"ז אויערבאך זצוק"ל הורה שצריך ליתנו לילד כזה אשר שמע את ההבדלה לשם הבדלה ולא למי שכבר שמע הבדלה

^(קז) אם הציבור שבביהכנ"ס שבו רגיל להתפלל כבר התפללו מעריב, לדעת המג"א הנ"ל יהא אסור לו לשתות הכוס, אפילו אם תמיד נזדר לברך על הכוס (שכבר נאסר בבשר ויין) אבל לדעת שארי אחרונים הנ"ל שהובאו במשנ"ב דמותר לשתות יין לאחר צאה"כ כשהוא בתוך סעודתו אפילו אם הקהל התפללו מעריב, ה"ה יהיה מותר לו לשתות את הכוס לאחר ברהמ"ז (אם הוא נזדר תמיד לברך ברכיו על הכוס, וכהנ"ל) (הגר"ש דבליצקי שליט"א וטעמו משום דבמשנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ט ושעה"צ אות ע"ה משמע שדין השתיה של כוס ברהמ"ז שלאחר הסעודה מיתלא תליא בדין שתית יין בתוך הסעודה, דשם התיר המשנ"ב לשתות הכוס של ברהמ"ז שלאחר הסעודה השלישית אפילו לאחר חשיכה. ונראה דהוא משום דכיון דהכוס שלאחר ברכת המזון באה מכח הסעודה מוחמתה, על כן דינה כשתיה שבתוך הסעודה, וכיון שבתוך הסעודה היה מותר לו לשתות (וכיון דהוי סעודת שבת) ה"ה יהא מותר לו גם לשתות את הכוס של ברהמ"ז שלאחר הסעודה, ועל כן לחגי אחרונים הנ"ל דמותר לשתות יין בתוך סעודתו אפילו אם הציבור התפללו מעריב, ה"ה יהא מותר לו לשתות הכוס שלאחר ברהמ"ז אפילו אם הציבור של ביהכניס שלו כבר התפללו מעריב).

(קח) יעוי' משנ"ב (ריש סי' רס"ט) שכתב גבי מצות קידוש דגיל חינוך כבן 7-6, כל חד לפום חורפיה, וכמו"כ גבי קטן שחייב אביו להנכו בק"ש כתב המשנ"ב סי' ע' סק"ו דגיל חינוך הוא מבן 6 או 7, וכמו"כ בשעה"צ (תקנ"א אות צ"א) כתב שקטן פחות מבן שש שנים חשיב דלא הגיע לגיל חינוך. – אמנם גבי חינוך במצות סוכה כתב השו"ע (תר"מ ב) ובמשנ"ב שם (סי"ד) ובשעה"צ שם (אות ג) דגיל חינוך הוא מבן חמש או שש כל אחד לפי חריפותו (וכמו"כ יעוי' פריג ריט א"א סק"א). ובפמ"ג פתיחה כוללת (ארח ח"ב אות י') כתב שגיל חינוך מתחיל מחמש שנים שלימות או שש שנים שלימות כל חד לפום חורפיה.

(קט) יעוי' בקיצור השל"ה שכתב "קטנים שהמה בני עשרה שנים ומכ"ש אותם נערים הלומדים היטב ויש להם דעת להתאבל על חורבן ירושלים, אין מאכילים להם רק לחם ומים כדי להתאבל עם הציבור" הובא בספר 'קרא עלי מועד' ע' ד' הערה ב'. וכ"ד הגר"נ קרליץ שליט"א ע"י הגרי"א דינר שליט"א דהגיל הוא 10-9 בערך. – **אמנם** ב"ארחות רבינו" (חי' ע' קליה) הביא שהקהילות יעקב זצוק"ל אמר שאפשר ליתן לילד עד גיל 13 לשתות כוס הבדלה, ושכן נוהגים. ולכאור דלא כמשנ"ב הנ"ל, ויעוי' ספר 'קרא עלי מועד' ע' נ"ב ששאל על כך את הגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיב לו "בזמננו גם כן י"ג אינו יודע להתאבל". – עוד יל"ע בדשעה"צ תקנ"א אות צ"א מבואר דגיל חינוך דאבילות מתחיל בגיל 6 שנים ודלא כהנ"ל. וכמו"כ לפי"ז צ"ב האין יתקיים דין זה של קטן שהגיע לגיל חינוך ולא הגיע לגיל שמתאבל על ירושלים.

(קי) והגר"ש אלישיב זצוק"ל לא היה טועם מכוס של הבדלה כלום כשהיה קטן שישתה – 'איש על העדה' בשם הג"ר יוסף שוב שליט"א.

(קיא) יעוי' "ארחות רבינו" (חי' ע' קליה מהקהילות יעקב זצוק"ל) שצריך עכ"פ קטן כזה שמבין שהמבדיל מוציאו בברכתו.

מאחר - 'חכו ממתקים' ע' שנ"ב (ק"ב). ואם אין תינוק, ישתה המבדיל בעצמו (רמ"א שם) ואי"צ לילך לחפש קטן שישתה (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ע"י יבלחט"א הגרא"י ישראלזון שליט"א, וכן נהג החזו"א זצוק"ל – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קל"ה).

החלפת בגדי שבת

קלט. במוצאי שבת אין לובשין את בגדי השבת, ופושטים אותם מיד לאחר ההבדלה ^(ק"א) (הלכות חג בחג ע' ס"ד [הוצאת תשס"א]) והגר"נ קרליץ שליט"א 'חוט שני' שבת ח"א פ"ג בסופו ולהבחל"ח הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל 'הליכות שלמה' פי"ד סכ"ח ^(ק"ד). וכן נהג החזו"א זצוק"ל להוריד בגדי שבת מיד במוצ"ש - הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' מ"ה, ונסתפק שם הגר"ח אם החליף כל בגדיו או רק המעיל העליון). וי"א דבמוצש"ק אי"צ להחליף בגדי שבת (דהאיסור הוא רק ללבוש, אבל מאחר שכבר לבוש הוא משבת, אי"צ לטרוח להחליפם) (אשל אברהם מבוטשאטש תנינא סי' תקנ"א, והגרי"ש אלישיב זצוק"ל ע"י יבלחט"א הגרא"צ ישראלזון שליט"א, וכע"ז דעת הגר"ש ואזנר זצוק"ל – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שצ"ד וע' תי"ט בהערה, דאין נוהגין לפושטם במוצ"ש מיד לאחר הבדלה). וי"א דאף היוצא מביתו במוצש"ק למקום אחר והוריד חליפת ומגבעת השבת, מותר לו לחזור וללבושם כדי לחזור עימם לביתו דזהו המשך של לבישת שבת, ואי"ז נחשב לבישה חדשה של בגדי שבת האסורה (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ע"י יבלחט"א הגרא"צ ישראלזון שליט"א). אכן אם כבר פשט את בגדי השבת אסור ללבושם שוב (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל קט"ו).

ערב שבת ושבת חזון

(יש ליתן לב שהדינים בסמוך נוהגים רק גבי שבת חזון ולא גבי שבת פרשת מטות מסעי)
הלכות נוספות השייכות לשבת זו יעור' לעיל דיני 'שבת מטות – מסעי ושבת חזון'
קמ. אף כשחל ת"ב בשבת מותר ליטול הציפורנים בער"ש (משנ"ב תקנ"א סק"כ).

רחיצה וטבילה בער"ש

קמא. השנה בער"ש חזון שחל בח' באב, יש להיזהר לכתחילה לחפוף ראשו בחמין קודם חצות, וכדיעבד גם אחר חצות מותר (ביאה"ל תקנ"א טז ד"ה כחפיפה).

קמב. בערב שבת חזון מותר לחפוף הראש במים חמים בלי סבון, ולרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים בלי סבון למי שרגיל לעשות דברים אלו בכל ער"ש. ומ"מ לרחוץ כל גופו, אסור אפילו בצונן, אפילו אם רגיל לעשות כן בכל ערב שבת (רמ"א תקנ"א ט"ז ומשנ"ב ס"ק צ"ה, צ"ו, צ"ז).

קמג. הנוהג לטבול כל ער"ש, ולא מבטלה אפילו מפני טירדת עסקיו או צינה, מותר לטבול גם בערב שבת זו (משנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ה). ולא יטבול כ"א כשיעור טבילה שטובל כל ער"ש (של"ה הובא בכף החיים תקנ"א ס"ק ר"ב). ודווקא במים שאינם חמים (שעה"צ אות צ"ח). וי"א דפשוט דאם קשה לו לטבול בצונן או שאין שם כ"א רק מים חמים, מותר לו לטבול במים חמים, אם אינו מבטלה בשום פעם (כה"ח שם).

♦ ♦ ♦ ♦

קמד. הגרים רחוק מביהכ"נ ויצטרכו לצאת מביתם בליל תשעה באב קודם חשיכה יכיננו את ספר הקינות ונעלי ת"ב בביהכ"נ כבר בערב שבת (דיני ט"ב ביום א' להגר"ש דבליצקי שליט"א ע' כ"א).

קמה. יזהר בער"ש להוציא מבגדי החול (שילבש במוצאי התענית) את כל דברי המוקצה (לאלו המקפידים להוציא את השבת לענין מלאכה כדעת ר"ת - יעור' להלן. - הגר"ש דבליצקי שליט"א, 'דיני ט"ב ביום א').

♦ ♦ ♦ ♦

◊ בשבת חזון נהגו בהרבה קהילות לשורר 'לכה דודי' בניגון עצוב, דומה לניגון קינת 'אלי ציון ועריה'. אכן מנהג אשכנזים פרושים בארץ ישראל שאין משנים הניגון משאר שבתות השנה (הגר"ש דבליצקי שליט"א – 'דיני ט"ב ביום א' ע' פ"ה).

♦ ♦ ♦ ♦

קמו. בת"ב שחל בשבת נוהגים לאסור דברים שבצנעה, כגון ת"ה, מלבד ל"ט דיש לסמוך להקל. ויש מקילין גם בבא מן הדרך, והכל לפי מה שהוא אדם ^(קט"ו) (רמ"א תקנ"ד י"ט, ומשנ"ב שם סק"מ ושעה"צ אות מ"ו, ושונה הלכות) ^(ק"י) [ולדעת השו"ע (שם) מותרים אפי' בת"ה וכן נוהגים בני ספרד].

קמז. לפי המנהג (שהובא לעיל בסמוך) לאסור בשבת זו דברים שבצנעה, אסור ג"כ לרחוץ ידים בחמין בשבת זו (משנ"ב שם סקל"ט) אכן אין להחמיר כלל ברחיצת פניו ידיו ורגליו בצונן וכהרגלו תמיד (הגר"ש דבליצקי שליט"א – 'דיני ט"ב ביום א' ע' ל"א).

(ק"ב) ששמע מהרה"ג רבי מ"מ הייזלר שליט"א.

(ק"ג) דכל מה שהותר הוא רק לצורך שבת, ואין האיסור רק במעשה הלבישה עצמה כ"א במה שלבוש בגדי שבת, כדמצינו גבי מילה במשנ"ב תקנ"ט ס"ק ל"ד דלאחר המילה צריך לפשוט בגדי השבת, וד"ה בשבת. - שם.

(ק"ד) ומ"מ שם בהערה 88 הביאו בשמו דמ"מ הדבר תלוי במנהג ויש שנהגו שלא להחליף הבגדים במוצ"ש כגון קהילות החסידים.

(קטו) 'איש על העדה' ע' קע"ו הע' ז' מעדותו של הג"ר יוסף שוב שליט"א.

(קטז) ובכף החיים תקנ"ד פ"ט כתב דאם יש לחוש לשו"ל ח"ו ודאי יש להתיר משום דחומרא דאתי לידי קולא הוא ויסמוך על דעת השו"ע.

(ק"ז) אכן אף לדעה זו מותרים בכל שאר סוגי החרקות (ריבון שיש מתירים עצם המעשה לא שייך עוד לגזור שמא יבוא וכו') - הגר"ש דבליצקי שליט"א 'דיני ט"ב ביום א' ע' כ"ו.

קמח. בעל קרי מותר לטבול בשבת זו במקוה שיש בו מים קרים (הגר"ש דבליצקי שליט"א 'דיני ט"ב ביום א' ע' כ"ח - ל'). ולענין טבילת אדם טהור לשם תוספת קדושה יעור' ביאה"ל סי' שכ"ו ח' סד"ה אדם מותר, וב'דיני ט"ב ביום א' שם).

סעודה שלישית

קמט. בתשעה באב שחל בשבת (וכמו"כ בערב תשעה באב שחל בשבת), בסעודה המפסקת (סעודה שלישית) ישב בדאבון נפש שלא ינהג בשמחה (ק"ח) (מג"א תקנ"ב סק"ד והו"ד במשנ"ב שם סק"ג) ועל כן לא ישב בסעודת חברים (אכן מותר לאכול עם בני ביתו ואף לברך בזימון). וי"א דמי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה זו עם חבריו ומיודעיו ומונע בשבת זו, הוי אבילות בפרהסיא ואסור (משנ"ב שם).

קנ. מותר לאכול ולשתות יותר מן הרגיל בסעודה שלישית גם אם כוונתו בזה כדי להקל על הצום, אבל לא יאמר שע"מ כן הוא אוכל (יעוי' משנ"ב סי' ר"צ סק"ד - שש"כ כ"ח פ"ה הנדמ"ח).

קנא. וי"א שמותר לשיר זמירות שבת בסעודה המפסקת אפילו אם אינו רגיל לשיר בשאר שבתות השנה (כשם שמותר לאכול או בשר). (אגר"מ או"ח ח"ד סי' קי"ב) וי"א דלא ישיר אפילו אם רגיל לשיר (דהא צריך לישב בדאבון נפש כמש"כ המשנ"ב סקכ"ג) אלא יאמרם בדרך אמירה (הגר"ש דבליצקי שליט"א – 'דיני ט"ב ביום א" ע' ל"ד).

קנב. הגומר סעודתו ועדיין לא הגיע זמן שקיעת החמה, אע"פ שגמר בדעתו שלא לאכול עוד מ"מ מותר לו לאכול ולשתות (אם לא קיבל על עצמו התענית אפי' במחשבה), ובשנה זו אי"צ כלל להתנות ע"ז בשעת הסעודה (שעה"צ תקנ"ג אות ז).

קנג. צריך לגמור סעודתו קודם השקיעה (רמ"א תקנ"ב י', ומשנ"ב סק"ד), ונכון להודיע זה להמוץ העם שלא יטעו שהוא כשאר השבתות (משנ"ב שם).

קִנְדַּי. יזהר ליטול מים אחרונים קודם שקיעת החמה (ספר 'תשעה באב שחל ביום א' להגר"צ כהן שליט"א), אם לא נטל ידידיו למים אחרונים לפני שקיעת החמה מותר לו ליטלם לאחמ"כ ואפילו לאחר צאה"כ. (דלא גרע מהאוכל בת"כ דנוטל ידידיו למים אחרונים כמובא בשו"ת רכבות אפרים או"ח ח"א סי' שפ"ד בשם הגאון רבי עובדיה הראיה זצוק"ל והגר"ב זילבר זצוק"ל - שם).

◊ יזהר לכוון בברכהמ"ז בברכה השלישית על מלכות בית דוד ובנין ציון וירושלים (יסושה"ע).

תלמוד תורה

קנה. בשבת זו אע"פ שחל בתשעה באב, מותר ללמוד קודם חצות היום (משנ"ב תקנ"ג סק"ט). אכן לאחר חצות היום נחלקו הפוסקים (ק"ט), והכרעת המשנ"ב (שם ס"ק י') דיש לסמוך על דעת המקילים (ק"ב וקבא).

דינים נוספים בשבת שחל בה תשעה באב

קנו. י"א שבשבת זו לא יטייל בכל יום השבת (שע"ת תקנ"ג בשם הברכי יוסף).

קנז. אין אומרים במנחה בשבת זו "צדקתך" (רמ"א תקנ"ב י"ב, שו"ע תקנ"ט א.).

קִנְחַת. אין להביא לביהכ"נ או להכין מבעוד יום את הקינות או מגילת איכה וכיוצ"ב, אא"כ דעתו ללמוד ולהשתמש בהם מבעוד יום. (קב) וכן אין להכין בבין השמשות של מוצ"ש לצורך מוצ"ש. (יעו' ביאה"ל תק"ג א ד"ה ביו"ט, וה"ה הכא (קב) – 'קרא עלי מועד' ע' ס"ד).

אחר שקיעת החמה

קנט. משקיעת החמה ואילך נאסר באכילה שתיה ורחיצה (שו"ע תקנ"ג ב' ומשנ"ב סק"ג ושו"ע תקנ"ד א' ומשנ"ב שם סק"א וחי' אדם קל"ו א').

קס. משקיעת החמה אסור לכו"ע מדינא בתלמוד תורה בדברים האסורים ללמוד בת"ב (שו"ע תקנ"ד א' ומשנ"ב שם ס"ק א' - הגר"ש דבליצקי שליט"א 'דיני ט"ב ביום א'').

(קה) גדול אחד שליט"א פי ד'ראבון נפש אין הכוונה להיות בצער, כ"א רק עיקרו שלא יהיה בשמחה והיינו להיות בריצינות והוה כוונת המג"א במה שהוסיף "שלא יהיה בשמחה" עכ"ד. ויל"ע בדמק"א מצינו דהוי לשון צער, יעוי ויקרא כ"ו ט"ו והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עיניים ומדיבות נפש" ושם בתרגום אונקלוס "ומפחן נפש". ויעוי עוד שם ברש"י "וידאבו הנפשות של משפחתו במוותו", וכמו"כ בשבת קכ"ז ע"ב כתב רש"י על "בפחי נפש" - "בדאבון נפש", וכמו"כ בפייטן בתפילת מוסף של יוד"כ בסדר העבודה "הלא למשמע אחן דאבה נפשינו", ובקינה הראשונה ביום ת"ב (קיעה ו') "שפתי משוררי דביר דממו להדאיבני", ובבאר היטב תקנ"ב ס"ק י"א כשהביא את המג"א כתב "ישב בראגת נפש".

(קוּט) לרעת הרמ"א תקנ"ג ב' נהגו שלא ללמוד כ"א בדברים המותרים בלימוד בת"ב. והט"ז מפקפק מאוד על מניעת הלימוד בשבת, ומסיים: דהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו – משנ"ב שם סק"י.

(קב) וכן נהג הגר"י פ"ש זצוק"ל ללמוד אחר חצות גם בדברים האסורים בת"ב – 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שע"ג.

(קבא) וי"א דראוי להחמיר מחצות היום ללמוד רק בדברים המותרים בלימוד בתשעה באב (הגר"ש דבליצקי שליט"א – "דיני ט"ז ביום א", וכך כתב הגר"ח קנייבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' א' וכתב שבמדרגה שכן שמע מהחז"א). אכן זהו דוקא אם לא ימעט מפני זה בלימודו (יעי' ביאחיל שם סוד"ה ולק). ובמדרש רבה פ' תזריע "רבי ורבי יוסי רבי יהודה היו יושבים ועוסקין במגילת קינות בערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשיכה מן המנחה ולמעלה".

(קכב) ויעו' עוד שערי תשובה תרצ"ג גבי הבאת המגילה לביהכנ"ס בשבת מבעו'י כשחל פורים במוצש"ק וד"ה הכא. – אכן יעו' ערוך השלחן תרצ"ג ג' דמ"מ נזוהרים שלא לבוא לידי זה. יעו"ש.

(קב) וי"א דמות להכין בבין השמשות עצמו ע"מ להשתמש בבין השמשות עצמו. (הגרשו"ז אייערבראך וצוקיל - ששי"ב פבי"ח הע' קכ"ט, וכן הביא בספר "קרא עלי מועד" שם שכן משמע מנגיד הרעק"א סי' ב"א ושחככים לזה הגר"ח קניבסקי שליט"א).

קסא. אף לאחר שקיעת החמה עד צאת הכוכבים מותר לישב על כסא, ואסור לישב על הקרקע או על כסא נמוך (הגר"ש דבליצקי שליט"א – 'דיני ט"ב ביום א' ע' מ"ב, שש"כ פס"ב הע' פ"ח, וכמו"כ יעוי' שדי חמד אס"ד בין המצרים אות יח). וכמו"כ אין חולצין נעלים (יעוי' רמ"א תקנ"ג ב' ^(קב)), וכ"ד הגר"א זיע"א בביאורו ^(קבה), חיי אדם קל"ו א, משנ"ב שם סק"ו וקיצש"ע קכ"א) ואין פושטין בגדי שבת קודם צאת השבת (וכן נהג ה"שדי חמד' – 'שדי חמד' שם, וכן נהגו החזו"א זצוק"ל והקה"י זצוק"ל שלא פשטו בגדי השבת קודם – 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ז וע' קמ"ד ^(קב)), ויעוי' להלן בסמוך מתי כן לפשוט), **אכן י"א דיש לחלוץ את הנעליים תיכף אחר השקיעה** ^{(קבו) (קבח) (קבט)}, ורק אחר צאה"כ ילבש את הנעליים המיוחדות לת"ב (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – 'הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קג בהערה. וכ"ה בספר 'אהל משה' (להגרא"מ הורוויץ מפינסק זיע"א) ח"ב סי' ע"ב, ^(ק) – הו"ד ב'הל' חג בחג' שם. וכמו"כ יעוי' מנהג הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל בשש"כ (הנדמ"ח) ע' תנ"ו הערה קפ"ט, אכן יעוי' 'הליכות שלמה' ע' תמ"ג ובארחות הלכה 44).

מוצש"ק פרשת חזון

קסב. י"א דהדרך הנכונה היא לקבוע להתפלל מעריב בשעה מאוחרת יותר מכל מוצ"ש (וכהיום המנהג ככו"כ מקומות לקבוע תפילת מעריב כשעה לאחר שקיעת החמה) וכל אחד ישאר בביתו ובשעת צאה"כ יאמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" בלא שם ומלכות, ויפשוט בגדי השבת ויחלוץ נעלי העור, וילבש בגדי חול וינעל מנעלי ת"ב ^(קלא) ואח"כ יבוא לביהכנ"ס ^(קלב) (הגר"ש דבליצקי שליט"א בספריו "זה השולחן" ח"ב - בהערות לאו"ח סי' תקנ"ט, ובספרו 'דיני ט"ב ביום א'", וכ"ה ב'הלכות חג בחג' בין המצרים [תשס"א] ע' קפ"ב). ויש נוהגין לבוא להתפלל מעריב עם בגדי שבת ומנעלי עור (אפילו כשקבעו להתפלל מעריב זמן מה לאחר צאה"כ) ומיד לאחר ברכו (שבתחילת התפילה) חולצים מנעלי העור (מלבד הש"ץ שאומר ברוך המבדיל וכו' וחולץ מנעליו קודם ברכו – רמ"א תקנ"ג ב' ומשנ"ב סק"ז) (כן נהג הקה"י זצוק"ל, וכן נהגו המתפללים אצל החזו"א זצוק"ל – 'אורחות רבינו' ח"ב ע' קל"ו, קל"ז, קמ"ד, והביא שם שהקה"י זצוק"ל אמר שכן יש לנהוג שכן מבואר בשו"ע תקנ"ג ב'. וכן נהגו גדולי ירושלים, הגרי"ח זוננפלד זצוק"ל, הגר"ז בהר"ן זצוק"ל, הגרא"י קוק זצוק"ל, והגר"ר יעקב משה חרל"פ זצוק"ל שבאו למעריב מלובשים בבגדי שבת – הובאו ב'דיני ט"ב ביום א' להגר"ש דבליצקי שליט"א ע' פ"ז. וכתב ב'שדי חמד' ח"ח אס"ד מערכת בין המצרים סי' ב' אות י"ח שנהג בעצמו שלא לעשות שום שינוי בפשיטת בגדי שבת עד שתחשך ויתפלל מעריב יעוי"ש).

קסג. גם הנוהגים כל השנה להחמיר בזמן צאת השבת כר"ת, מ"מ לא ינהגו כן במוצש"ק זו לענין חליצת המנעלים ולבישת בגדי יום חול, אלא מיד בצה"כ הנהוג במקומם יאמרו 'ברוך המבדיל בין קדש לחול' ויחלצו נעלי העור ויחליפו בגדי השבת (והיינו למנהג הראשון דלעיל, ולמנהג השני דלעיל יחלצו לאחר ברכו וכנהנ"ל). (משום שבא"י המנהג הוא כשיטת הגאונים וכמש"כ ה'ברכי יוסף' או"ח סי' רס"א, ופשוט שהנוהגים כר"ת הוא רק משום 'חומרא' באיסור שבת ויו"ט ולא לקולא). ('הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קפ"ב, מועדים וזמנים ח"ז סי' רנ"ו, וכ"ד הגרש"ז זצוק"ל – הליכות שלמה ע' תמ"ג, והגר"ש דבליצקי שליט"א 'דיני ט"ב ביום א').

קסד. הנוהגים כמנהג השני דלעיל, יזהרו לזכור להניח כבר בער"ש את נעלי ת"ב בביהכ"נ, כי איסור גמור לחזור מביהכנ"ס בנעלי עור (הגר"ש דבליצקי שליט"א שם).

קסה. כשחולץ מנעליו לא יגע בהם בידיו (דיהיה צריך ליטול ידיו), ובדיעבד אם נגע, יטול ידיו במקום שנגע בהם (משנ"ב תרי"ד סקי"ד). ואם הוא כבר עומד בביהכנ"ס לאחר ברכו ואין לו שם מים מצויים (ואם יחזר אחרי מים יתכן שיפסיד תפילה בציבור, או שלא יוכל להתחיל תפילה בציבור כדיעוי' ביאה"ל ריש סי' ק"ט) ינקה ידיו בכל מילי דמנקי (משנ"ב תקנ"ג סק"ו ושעה"צ אות ט"ו כפי ביאור הגר"ש דבליצקי שליט"א, וספר 'קרא עלי מועד' ע' מ"ח וכתב שם שהסכים לו הגר"נ קרליץ שליט"א וכעני"ו ב'הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קפ"א בהערה).

◊ כתב ביסוד ושורש העבודה (שער התשיעי פו"ב) **"אחר סעודה המפסקת קודם שילך לביהכ"נ, יקבל על עצמו התענית ויחלוץ נעלו מעל רגלו ויאמר בזו הלשון "הריני מקבל עלי תענית של תשעה באב באכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותה"מ כפי שציווני חכמינו ז"ל, והריני מוכן ומוזמן לקיים מצות עשה ולא תעשה**

^(קבד) (הנה הרמ"א כ' שם דאם הוא שבת חולצים הנעלים לאחר ברכו. ויעוי' 'שלמת חיים' (להגרי"ח זוננפלד זצוק"ל תשובה פ"ד) דהבין בדעת הרמ"א דקודם 'ברכו' אין חולצין אף שהוא כבר בין השמשות (ויבאר שם דבראיה מעיקרא כך קיבלו תענית ח"ב כשחל בשבת שעב"פ לענין נעילת הסנדל כל עוד שלא אמרו 'ברכו' אינם חולצים מחמת קדושת תוספת שבת משום דהוי דבר שבפרהסיא, שגם אבילים אינם מדקדקים לחלוץ תיכף בספק חשיבה במוצי"ש). וכ"כ דעת דקה"י זצוק"ל ('ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ו, קל"ז, קמ"ד). ושבת הלוי (חז"י סי' ע"ז אות א') בדעת הרמ"א, וכ"ג שהבין החזו"א זצוק"ל בדעתו ('ארחות רבינו' שם). וכמו"כ יעוי' ספר 'הלכות חג בחג' ע' קפ"ד בהערה, דכתב דנראה מרוב האחרונים שהבינו דברי הרמ"א דאפי' בבין השמשות לא יחלוץ קודם ברכו, וכמש"כ הגרא"א והחיי אדם, שהרי במוצ"ש מאחרין להתפלל אף בודאי לילה, כמש"כ השר"ע בסי' רצ"ג, ובב"ח ובאחרונים ובמשנ"ב שם סק"א כתבו שכן מנהג כל ישראל (ומוכח שם במשנ"ב להדיא דמיייר אף בח"ב שחל במוצי"ש יעוי"ש). ועכ"פ קשה לומר שדוקא במוציא שבת זו צריך להקדים התפילה באופן שעיו' ויוקדם העניו לתוך השבת), ומ"מ כתב הרמ"א דקודם 'ברכו' לא יחלצו המנעלים. וכמו"כ יעוי' בשדי חמד ח"ו ע' תע"ו שהביא מהאחרונים דהרמ"א מייירי אף בודאי לילה כשמאחרין להתפלל ואעפ"כ כתב הרמ"א דעד 'ברכו' צריך להשאר במנעליו. עכ"ד הל' חג בחג שם.

קבה דעל מש"כ הרמ"א דכשחל ת"ב במוצ"ש חולצים המנעלים לאחר 'ברכו', כתב הגר"א בביאור טעמו: "דאסור שום סימן אבילות בשבת, ואף במה שפוסק מלאכול מבעוי" הקשו בעירובין מא. ואין מתענה בשבת) ואמרו לפי שאוכל ושותה כל היום (ולא חשיב עינוי במה שאינו אוכל) משא"כ חליצת הנעליים". עכ"ד. פירוש, דמה שאמרו פוסק מבעוי' זהו רק באכילה, אבל עינוי – שבוה שהולך עתה יחף ניכר העינוי – אין בו דין של הפסקה מבעוי' ואי"צ להפסיק בו קודם השקיעה כבאכילה. ולמדנו מדבריו שבביהשמ"ש צריך לילך במנעליו, דאסור להראות אבילות בשבת ואף ביחוד (ודחי כל דין של אוכל ופוסק מבעוי' הוא אף ביחוד). אא"כ אמר ברכו (או החזן ע"י אמירת 'המבדיל') שבוה כבר פוסק אצלו שבת – 'הלכות חג בחג' בין המצרים (ע' ק"פ הע' 2). והוסיף שם, דמדברי הגר"א זיע"א נראה שאסור להראות שום עינוי בשבת, דאינו דין של פרהסיא או צינעא (שהרי כל סוגיית הגמ' שהביא לאו בחכי תליא, רק אם מותר להתענות בשבת), וכבר ביאר היטב המנ"ח סוף מצוה ש"ג דעיניו לחוד ואבילות לחוד, ובאבילות אמרו דברים שבצינעא נוהג, אבל בעיניו אף בצינעא אסור, וכל מידי דעיניו כ'רחיצה בצונץ ו'חליצת מנעל' אינו נוהג כלל, ורק בדיני אבילות אמרו שנוהג בצינעא יעוי"ש – הל' חג בחג שם.

^(קבו) אכן יעוי' שבט הלוי ח"ז סי' ע"ז אות א'.

^(קבז) ובטעם הדבר ביאר הגרי"ש אלישיב זצוק"ל בדמרדכי פ"ג דמו"ק מבואר דהא דאין אבילות בפרהסיא בשבת בחליצת המנעל הוא משום שיבואו אנשים אצלו ויראוהו שחלצן, אבל בזמן בין השמשות כשהוא בביתו ואינו זמן כלל שיבואו אנשים לא חשוב אבילות בפרהסיא אם חולצן בביתו קודם השקיעה. ומדורמ"א שכתב דחולצים רק לאחר 'ברכו', אין ראייה, דיל' שהתפללו ערבות מבעוי' ולכן רק ע"י 'ברכו' חותר לחלוץ (והוסיף ב'הלכות חג בחג' שם דיעוי' יוסף אומץ' למדחי' יוספא שיש משמעות להו. וכי"כ ב'פקודת אלעזר' ולר' אלעזר בן טוביה לסי' תקנ"ג), ואמר הגרי"ש: **דלכו"ע אין איסור בזה כשעושה כן בביתו בצינעא קודם ביהשמ"ש**. עכ"ד.

^(קבח) וגבי משנ"ב לעיל בדעת הגר"א דאסור שום 'עיניו' בשבת, יעוי' 'הלכות חג בחג' (ע' קפ"ד בהערה) דהביא מספר 'אהל משה' (שם). דדעתו דעל 'עיניו לשעה' אין להקפיד, ובפרט בצינעא.

^(קבט) והגרי"ש אלישיב זצוק"ל אחר שחלץ מנעליו בשקיעת החמה הלך לשכב במיטה – 'איש על העדה' ח"ב ע' קע"ח שכך שמע מנכדו הרד"ג רבי ארי' (כן הגאון רבי משה) אלישיב שליט"א. (אכן יעוי' הערה לעיל, ואפשר דס'ל דיותר טוב לחלוץ באופן שלא יראה כאבילות או שחשש שמא יבואו אליי אנשים).

^(קל) (ועוי' הג' יד שאול יו"ד סי' ת' דכתב דיכול לחלוץ קודם ברכו אע"ג דקדושת השבת עליו, דהרואה לא ידע אולי כבר הבדיל בתפילה. וכמו"כ יעוי' 'דעת קדושים' דכתב דאין חשש כשחולץ בצינעא אף קודם ברכו. יעוי"ש עוד. – הו"ד ב'הל' חג בחג' שם.

^(קלא) ולדעת הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל לאחר חצי שעה מהשקיעה יפשוט בגדי שבת ויחלוץ המנעלים (הובא בהליכות שלמה ע' תמ"ב, ושם בהערות מובא שהגרש"ז תורה ג"כ לחלוץ 25 דק' לאחר השקיעה, ובשם הגר"א נבנצאל שליט"א שהעיד שהורה 20 דק' לאחר השקיעה).

^(קלב) (קלב) וכתב בנטעי גבריאל ^(פצ"ד דין ה' בהערה י"ד שם) **שכך ראה למעשה מנהג רוב גדולים בין בארץ בין בחו"ל וכן עמא דבר**. וכ"ה בהלכות חג בחג שזהו המנהג הנפוץ והמרווח כיום כדי שלא ישבו לקינוט ואיכה בבגדי שבת.

שציוונוי יוצרי ובוראי ... (קבל) ואני מקבל עלי המשה עינויים אלה להתאבל ולקונן על חורבן ביהמ"ק ועל גלות השבינה הקדושה ועל גלות ישראל עם קדוש ועל הריגת הצדיקים בשעת החורבן, ויאמר נוסח זה בשברון לב מאוד.

קסו. אין להדיח ולשפשף הכלים במוצאי שבת שהוא ליל תשעה באב (מקור חיים סו"ס תקנ"ד, וכמו"כ יעו"ר רמ"א תקנ"ד כ"ב).

קסז. אין מבדילין על הכוס במוצ"ש זו (אלא מבדילים על הכוס במוצאי התענית) (שו"ע תקנ"ו). אבל מבדילין בתפילה באמירת "אתה חוננתנו", ואם שכח אי"צ לחזור. ונשים שאינן מתפללות מעריב צריך להזהירן שלא יעשו מלאכה עד שיאמרו "ברוך המבדיל בין קדש לחול" (משנ"ב שם סק"ב).

קסח. מברכין על האש ברכת "בורא מאורי האש" קודם שקוראין איכה, ואם שכח לברך קודם איכה, יברך אח"כ בלילה (דעדיין החיוב עליו) (שו"ע תקנ"ו א, ומשנ"ב סק"א) (ויעו"ר עוד בדין להלן בסמוך) ולכתחילה יברך על אבוקה (אשל אברהם מבוטשאטש מהדו"ת סי' תקנ"ו – הו"ד בשש"כ ס"ב מ"ג).

קסט. נחלקו הפוסקים אם נשים חייבות בברכת הנר (יעו"ר ביאה"ל סי' רצ"ו ח ד"ה לא יבדילו שנסתפק בזה, והכרעתו דאינה חייבת. ונחלקו הפוסקים בדעת הביאה"ל האם יכולות לברך אע"פ שאינן חייבות. ויעו"ר שש"כ פס"ב הע' צ"ח וספר "קרא עלי מועד" ע' מ"ט) ועל כן יש אומרים דהרוצה לצאת מספק זה, נכון הדבר שבלייל ת"ב לא יברך האיש על הנר בביהכנ"ס, אלא יברך בביתו ויוציא גם את אשתו (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – שש"כ שם). וי"א דאין לשנות מנהג ישראל שכולם שומעים ומברכים בביהכנ"ס (כנ"ל בדין לעיל בסמוך) והנשים אם מברכות - מברכות לעצמן בבית (שכט הלוי ח"ז, ע"ז, א-ב. ויעו"ר הערה דעת כמה פוסקים דלמעשה יכולות לברך (ק"ל)).

קע. הנוהגים לזמר קודם מעריב במוצש"ק את המזמור "אלוקים יחננו" (תהילים ס"ז) (ק"ה), בת"ב שחל במוצש"ק אין מזמרינ (דאז אין זמן חנינה) (רמ"א תקנ"ט ב' ומשנ"ב רצ"ג סק"א).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

הלכות תשעה באב

כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, וכדאי הוא בית אלוקינו להצטער על חורבנו עכ"פ יום אחד בשנה
(שו"ע תקנ"ד כ"ה ומשנ"ב סקנ"א).

◇ "בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בחיבל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי" (וקבעו הצום בתשיעי משום דאתחלתא דפורעניא עדיפא) (שו"ע תקנ"ח ס"א ומשנ"ב שם סק"א).

◇ "המקונן על חורבן הבית מכפרים עוונותיו, וזוכה לאריכות ימים, ובניו לא ימותו בחייו, יראה זרע יאריך ימים" ("מועד לכל חי" סי' י' סעיף ס"ז בשם ספר קטורת).

◇ איתא במסכת דרך ארץ זוטא (פ' השלוס) "אמר רבי יהושע בן לוי, אמר להם הקב"ה לישראל אתם גרמתם להחריב את ביתי ולהגלות את בני, היו שואלים בשלומה ואני מוחל לכם".

◇ "תיקון לפגם הראות לבכות על אדם כשר ועל עוונותיו ועל חורבן בית המקדש, פלגי מים ירדו עיניו, ובה יזכה לחזות בנועם ד' ולבקר בחיבלו" ("פלא יועץ" ערך ראיה).

◇ הגר"י סלנטר זצ"ל אמר: יש את האפשרות להתעלות ברוחניות בנ" באב לא פחות ממה שאדם מסוגל להתעלות ביום הכיפורים וא"כ יש לנצל כראוי ימים אלו לעבודת ד' ע"י שנלמד ונבין ענין האבילות על ירושלים וכיצד היה מבטם של חכמינו ז"ל על אבילות זו (שפתי חיים ח"ג ע' רצ"ד).

◇ "הנביא ישעיה (כ"ט) זועק 'תהי יראתם אותי מצוות אנשים מלומדה', הרי לא דיבר הנביא על ביטול המצוות לגמרי ח"ו, כי אם על המצוות עצמן שקיומן הוא בדרך מלומדה, אבל עכ"פ שייכים אנחנו להמצוות כולם ומקיימים אותם, אם בתורה – הרי עופקים אנו בתורה ושוקדים עליה [ואם כי ודאי דתורתנו שלנו רחוקה מרחוק ממועד לא רק מתורת התנאים והאמוראים, שאין לנו אפי' השגה בעסק תלמודו של אביו שגם דברים קלים נחשבו לו למכשלים ממשנתו כמו שאמר (בעירובין ס"ה א') שאם שלחתו אמו לשלוחות קטנה, כבר לא היה יכול ללמוד, אלא רחוקים אנו גם מתורתו של השאנא אריה שאמר שאם גלותו גרמה לו לרגע אחד של הפסק מחשבה ממשכת התורה, הרי ודאי שכבר אי אפשר להמשיך בזה וצריך להפסיק גלות – עכ"פ יש לנו שייכות מועטת לתורה ולומדים קצת, זה ככה וזה ככה] וכן הוא בשאר המצוות וביראת ה', במעשים טובים ומידות טובות, שאע"פ שהוא בדרך מלומדה עכ"פ הרי יש איוו שייכות להמצוות. אבל יש מצוות שנרמזה שבטלו מאיתנו לגמרי ח"ו, ואין לנו שום שייכות אליהם, אחת מהן זוהי מצוות האבילות על בית ה' ועל עם ה' שנפלו בחרב, שנשכחה מאיתנו לגמרי, וגם בדרך מלומדה לא מקיימים, ואולי בתשעה באב כשמקוננים הקינות מרגישים משהו מלומדה, אבל נראה להלן שאין זה מספיק בשביל אבילות על ביהמ"ק ועם ה', וא"כ אין לנו שום חגגשה באבילות על ביהמ"ק, ואם כל מצוה שקיומה הוא מלומדה, בא ע"ז ח"ו העונש הנורא של ואברה בינת חכמיו ובינתו תסתתר, כמה נורא חרבר בשנתבטלה המצוה לגמרי ח"ו. ואם בכל מצוה שבטלה, חמור הדבר מאוד, הרי שעל ביטול מצוה אבילות אמרו חכמינו ז"ל (תענית ל' ב') מדברי קבלה, כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה שנאמר שמהו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוב כל המתאבלים עליה, וא"כ מלבד חומר ביטול מצוה יש בזו משום אינו רואה בשמחתה ח"ו. ובגמיון נ"ו א' אמרו על חורבן טור מלכא א"ל אביו לרב יוסף ומאחר דהו צדיקים כולי האי מאי טעמא איענש, א"ל משום דלא איאבול על ירושלים, ומייתי למקרא הנ"ל שישו איתה משוב כל המתאבלים עליה. נורא, שעיר גדולה כטור מלכא שהיו בה שוישים ריבוא עיירות וכל אחת מהן היו כיוצא מצרים ובשלושה מהן כפלים כיוצא מצרים – עשרות אלפי מליונים, שהיו "צדיקים כולי האי" לקי בעונש

(ק"ה) היא מצוה מדברי נביאים (יעו"ר משנ"ב תקנ"ט א'), ומקיים בזה ג"כ מצות עשה לשמוע לדברי חז"ל [ושנאמר ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (דברים י' א'), ונאמר (שם ל"ב ז) 'שאל אבך ויגידך וקניך ויאמרו לך] ומצות לא תעשה שלא להמרות פי חז"ל [ושנאמר 'לא תסור מן דבר אשר יגידו לך ימין ושמאל'] (שבת כג. – רבינו יונה שעיר תשובה ג' ד' וסידור "אור השנים" ע' ג' וצ' תרי"ח).

(ק"ה) והמה: קצות השולחן סי' צ"ו סק"ב דדעתו שאף לבאה"ל שאינן חייבות מ"מ מותרות לברך. ודעת ברכ"י ריש סי' תרצ"ז דחייבות לברך, וב"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – שש"כ ח"ב פס"ב הע' צ"ח, וכ"ה בבח"ח סי' רצ"ו ס"ק נ"ח דיש להם לברך, וכע"ז באגר"מ (תרמ"ב ח"ב א) דיש להם לברך. והגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' ג' בשם הגר"ש אלישיב זצוק"ל שהאשה יכולה לברך בעצמה [ושכ"ה בריטבי"א פרק מקום שנהני' שחיבות].

(ק"ה) וכתב שם במשנ"ב 'יומה טוב ויפה המנהג הזה, כדי ללוות שבת שנקראת כלה מלכתא בשירות ותשבחות וכדאיתא במדרש, ועוד כי עי"ז נתאחר המעריב ונתוסף מחול על הקודש, וגם כדי שלא יבואו לדבר ברברים בטלים'.

איום כזה של החורבן, על שלא התאבלו על ירושלים שחרבה קודם להם (אנ"פ שהיו להם טענות על אנשי ירושלים שהצירו להם הרבה כדאיתא במדרש יעוי' מהרש"א כאן) **ואם עד כדי כך מגיע חומר ביטול מצות האבילות על ירושלים, איך יתכן שאצולנו נשתכחה ונתבטלה המצוה הזו לגמרי ח"ו**. אמנם הדבר פשוט, אין אדם מתאבל אלא אם מרגיש גודל האבירה וההפסד, ולהרגיש זאת יכול רק מי שהיה לו איזה דבר טוב וחביר במחותו ובטובתו, ואח"כ אבד ממנו הדבר ההוא, שאז יודע הוא להעריך נכונה את החסרון וההעדר, ומתוך כך בא להתאבל עליו, אבל אנחנו הרי לא יודעים מהו ירושלים, כי נולדנו בגלות ולא ראינו את ירושלים בתפארתה, לא ראינו את בית המקדש על מכונו, לא ראינו את הסנהדרין במקומם, לא ראינו את הנביאים והחכמים, ואין אנו רואים כי אם מעט תורה ומעט מצוות, ואח"כ בין ברוחניות בין בגשמייות אין לנו השגה במה שהיה בזמן הבית, ואם איננו יודעים מה חסרנו איך נבוא להתאבל על ירושלים. ומאחר שלא ראינו, עלינו להתבונן על מה שהיה לעם ישראל בארץ ישראל ובירושלים, ומאידיך מה שחסר עתה, כדי להרגיש האבילות ולקיימה לכה"פ בדרך מלומדה ככל המצוות" (הגאון רבי משה שמואל שפירא זצוק"ל – זהב משבא ח"ב ע' ק"ה).

◇ גם מאלה היקרים הקשורים יותר לתורה ולמצוות מלדברים גשמיים, יש שאינם מטריחים עצמם לחפש במקראות ולהתבונן בדברי חז"ל ורבותינו הראשונים והאחרונים וז"ל לדעת מה באמת אבדנו מחמת חורבן בית מקדשנו... אנחנו בני ישראל, אם אין אנו לומדים ומתבוננים בעניני ביחמ"ק, וירושלים עיה"ק, וארצנו חק, אשר עיני ד' אלקינו בה מראשית השנה ועד אחרית שנה, אין אנו יודעים מה שאבדנו. ואח"כ, איך נתאבל על אבדה כאשר לא מודעת לנו גודל ערכה וחשיבותה, אמנם חז"ל ברור ידברו – כל שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. רחמנא לצלן.

ונוסף על החובה להתאבל על החורבן, חובה עלינו גם לחזור בתשובה על עוונותינו ועוונות אבותינו שגרמו את החרבן והגלות, וז"ל הרמב"ם בהל' תענית (פ"ה), יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם **כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה**. ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב לחיטיב, שנאמר (ויקרא כ"ז ט') והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם וגו'. עכ"ל. והרמב"ם הולך ומונה שם צום גדליה, עשרה בטבת, י"ז בתמוז, וט' באב, ומה שאירע בהם, ע"ש. והרי אמרו בירושלמי יומא (פ"א ה"א) כל דור שאינו נבנה (המקדש) בימיו, מעלין עליו כאילו הוא ההריבו. רח"ל. גם ענין זה, לפשפש כמעשינו וכו' בד' צומות הנ"ל, נחלש מאוד בדור האחרון. ד' ירחם.

והאמת הוא שהרוצח לקרב את עצמו לקיים חובות חימים האלה, העצב הטובה ביותר היא ללמוד את הלכות ט"ב וד' צומות, עם מקורותיהן במשנה ובגמ' **סוף מס' תענית, והרא"ש והר"ן והרמב"ם וטור עם בית יוסף והשו"ע**. וכן כתב הגה"ק ר' ישראל זיע"א מסאלאנט (אור ישראל סי' ד), וז"ל ירגיל האדם את עצמו בלמוד פוסקים, ובחגיגי לדין השייך לו ילמוד ממקורו (פ' הנמרא והמפרשים וז"ל), **ויעמיק חיטב, לפי כוחות תבונתו, ודבר זה עושה קנין בנפשו לשמרה, כמעט יותר מהתבוננות היראה**, אכן גם מהתבוננות היראה אל יחדל, ואם אין תורה אין יראה, ואם אין יראה אין תורה (אבות ג' כ"א). עכ"ל. וכ"כ מרן בעל חוון איש זצוק"ל (עניני אמונה ובטחון פ"ג סי' ד), **עמל התורה מנחיל אהבה נפירות ומסירות נפש לקיום פרטי המצוה של הלכה זו שהוא עמל בה**. ומוסרי כליותיו ייסרוהו לדעת כי **לכך נוצר**. ע"כ. עוד שם (סי' ט') **"העיקר שברפואת תחלואי הנפש האלו, הוא העיון בהלכה, הדק חיטב, בכל פרטי סעופיה, עד שירישו בקרבן אהבת הדין במוחלט"** (הגר"ש ברעוודה זצ"ל בהקדמה לספרו "יכנה המקדש").

החייבים והפטורים בתענית

קעא. קטנים עד י"ג שנה ויום א' (וקטנה עד בת י"ב שנה ויום א') אינם חייבים אפילו לא בתענית שעות (משנ"ב תקנ"ג ס"ק ה') ומ"מ אם יש להם דעת להתאבל ראוי לחנכם שיאכלו רק מאכלים פשוטים כדי קיום הגוף כדי שיתאבלו עם הציבור (משנ"ב שם).

◇ סיפר הגרמ"ד סאלאווייציק שליט"א שפעם חיפני מנחם' מגור זצוק"ל לפני הגיעו לגיל בר מצוה הסתפק אם לצום בת"ב או לא, ואמר לו אביו ה"אמרי אמת" זצוק"ל שישאל להגרי"ז זצוק"ל, ושאלו, ואמר לו שילדים אינם צריכים להחמיר. – ובט' באב בבוקר נשמעה דפיקה על דלתו של האדמו"ר מגור זצוק"ל וה'פני מנחם' זצוק"ל פתח את הדלת, וראה את הגרי"ז זצוק"ל עומד שם. ושאלו "האם כבר אכלת"? ואמר לו שכבר אכל. אבל הגרי"ז זצוק"ל ציוה להכין לו ביצה, ולאכלו בפניו..." (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' ל"ג).

קעב. בת"ב שנדחה מי שיש לו חולי קצת או מעוברת שיש לה קצת מיחוש, מותרים לאכול ואינם צריכים להשלים תעניתם (ביאה"ל תקנ"ט ט' ד"ה ואינו).

קעג. קטן האוכל בת"ב אין לו להבדיל (כי לא שייך חינוך ע"ז כי כשהוא יגדיל הרי לא יבדיל בתענית) (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל - שו"ת רבבות אפרים אר"ח ח"ג סי' שע"א (קל"ז)).

קעד. אף הצריך לאכול בתשעה באב (כגון חולה וכיוצ"ב) לא יענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך (משנ"ב תקנ"ג ס"ק ה').

◇ "חמשה דברים אירעו את אבותינו בתשעה באב: נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ובזה היום נלכדה עיר גדולה וביתר שמת, והיו בה אלפים ורבבות מישראל ונפלו כולם ביד העכו"ם ונחרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חורבן ביחמ"ק, ובו כיום חרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר "ציון שדה תחרש" (תענית כו. משנ"ב סי' תקמ"ט סק"ב).

ליל תשעה באב

קעה. מסירין את הפרוכת מארון הקודש (ע"ש הכתוב 'ביצע אמרתו') (רמ"א תקנ"ט ב').

^[1] (קלו) וכ"ה בספר "ת"ב שחל בשבת" להגר"צ כהן שליט"א (ע' קל"ב) בשם כמה פוסקים, ושם כתב דכשם שמותר לקטן לאכול קודם קידוש (משנ"ב רס"ט סק"א) ה"ה מותר לו לאכול קודם הבדלה. וכ"ה באורחות רבינו ח"ב ע' קמ"ה בשם הקה"י זצוק"ל ושם כתב דמי"מ יתפלל הקטן ויבדיל בתפילה קודם שיאכל. ויעוי' עוד ב'רבבות אפרים' שם שכתב לצרף להלחל ע"פ שיטת הראשונים דקטנים פטורים לגמרי מהבדלה וכמו"כ השיטה שהובאה בשע"ת תקנ"ו דלא תקנו הבדלה רק למי שלא התפלל אבל מי שמתפלל יצא בהבדלה בתפילה ואי"צ להבדיל על הכוס

קעז. איינצ לשנות מקומו בת"ב (רמ"א תקנ"ט ס"ד) (קלז).

ישיבה על הקרקע

קעז. **ישב על הארץ** (שו"ע תקנ"ט ג') (וע"פ הקבלה יניח בגד שאינו לבוש בו להפסיק בינו לבין הקרקע – שערי תשובה תקנ"ט). וכשיושב על עץ וכיוצ"ב שאינו גבוה טפח הוי כיושב ע"ג קרקע (כף החיים שם סק"מ).

קעח. מי שקשה לו לישב על הארץ, יכול לישב על ספסל (או כסא) נמוך (משנ"ב תקנ"ט סק"א). ואיינצ לדקדק שיהא בשיעור פחות מג' טפחים לארץ, אלא העיקר שיהיה ניכר שהוא קטן וסמוך לארץ (החזו"א זצוק"ל והקה"י זצוק"ל – 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ח, וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – הלכות חג בחג [תשס"א] ע' קע"ג בהערה, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שאינצ פחות מג' טפחים אלא העיקר שיהיה נמוך – "הליכות שלמה" ע' תל"ו הערה 25).

קעט. בשעה שיושבים על הארץ (וה"ה על מקום נמוך וכיוצ"ב וכהנ"ל) אינצ לקום מפני זקן וחכם (יעו"י רמ"א יו"ד שמ"ו א' ולבוש שם גבי אבל, וכ"פ בשבות יעקב סי' כ"ו לענין תשעה באב – הובא בהג' רעק"א יו"ד שם ובאו"ח סי' תקנ"ט).

מעריב, איכה וקינוח

קפ. בליל ת"ב בביהכנ"ס מדליקים רק נר אחד (או נורת חשמל אחת) לכמה אנשים, באופן שע"י הדחק יוכלו לומר לאורו קינוח ואיכה (שנאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם) (שו"ע תקנ"ט ג' ומשנ"ב ס"ק י"ד ט"ו). וי"א דראוי לנהוג למעט בתאורה מן הרגיל גם בבית (שתהא ניכרת קצת אבילות היום) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תע"ד הע' 21), אכן אינצ מעיקר המנהג (קלח).

קפא. מתפללין בנחת ודרך בכי כאבלים (רמ"א תקנ"ט ס"א).

◇ **"בברכת וליירושלים, את צמח וכו' אין צורך להאריך כי צריך להוריד דמעה מאין הפוגות על בנין ירושלים והחזרת קרן דוד כי הוא תכלית שלימות אנושי, ואם אין לנו ירושלים ומלכות בית דוד למה לנו חיים ... ואם מלאכי מעלה קוראים בבכי וקוּנה על חורבן ירושלים, יום ולילה לא יחשו והם אבלי ציון, איך נחשה אנו ולא נכבה על חילול השם שנתחרב בחורבן ירושלים ואבדן מלכות בית דוד, ולכן אין צריך להאריך בזה וּמִי אֲשֶׁר לוֹ רק נשמת ישראל הלא לבבו נשבר בקרבן בזכרו חורבן ירושלים וזכרון מלכות בית דוד אשר נפסק בעוה"ר"** (יערות דבש ח"א דרשה א', נדפס בעלי שור ח"א סוף שער ב').

קפב. אחרי מעריב קוראים מגילת איכה (שו"ע ורמ"א תקנ"ט ב').

קפג. נחלקו הפוסקים אם מברכים על קריאת מגילת איכה "אקב"ו על מקרא מגילה" (יעו"י רמ"א ת"צ סעי' ט' ומשנ"ב שם ס"ק י"ט ושעה"צ אות י"ד), והכרעת המשנ"ב (שם): דהנהוג לברך עכ"פ כשכתובים על קלף אין למחות בידו וּלְמַעֲשֶׂה, מנהג האשכנזים הפרושים בארץ ישראל לברך על המגילה כשכתובה בקלף (קלט) אכן מנהג האשכנזים החסידים והספרדים שלא לברך כלל (כמש"כ הבית יוסף סי' תקנ"ט (קמ"ה)).

קפד. אין מברכים על הקריאה ברכת "שהחיינו" (קמא).

קפה. י"א דבשעת הקינוח ואמירת איכה (אע"פ שאין איסור לעמוד, מ"מ) מצוה דוקא לישב על הארץ, ולא לעמוד (מועדים וזמנים ח"ד סי' שמ"א ע' קצ"א (קמב)).

קפו. י"א דאף הנשים שבביהכ"נ צריכות לשמוע קריאת איכה (הלכות חג בחג ע' קצ"ח וכע"ז בספר תוספות ירושלים ע' י"ח (קמג)). וי"א דנשים לא נוהגות לשמוע או לומר איכה (קמד) (ספר "הליכות ביתה" כ"ה י"ט) ויעו"י הערה (קמז).

קפז. גם מי שהוא ביחידות שאין לו מנין, אומר איכה וקינוח (חיי אדם קל"ה כ' ומשנ"ב תקנ"ט סק"ה).

◇ **קורא המגילה בבכיה וביללה** (מסכת סופרים פ"ה ה"ד).

(קלז) דהישיבה בקרקע עצמה הוא השנוי (לבוש תקנ"ט א').

(קלה) דעיקר המנהג של מיעוט נרות נתבאר ברא"ש סוף תענית דהוא ע"פ המדרש איכה, אמר הקב"ה למלאכי השרת מלך בשר ודם כשהוא אבל מכבה הפנסים, אף אני עושה כן, – והיינו רק במקדש מעט שהוא בית ה', ומ"מ מטעם "במחשכים הושיבני" יש נהגים שלא להרבות האורה אפי' בבית, אלא מעט כפי הצורך (הלכות חג בחג "בין המצרים" ומחזיקת תשס"א ע' קצ"ח).

(קלט) וכן נהגו במנין של החזו"א זצוק"ל והקה"י זצוק"ל לקרוא איכה במגילת קלף ולברך על מקרא מגילה.

(קמ) דכתב שם "העולם לא נהגו לברך כלל על שום מגילת חוץ ממגילת אסתר".

(קמא) יעו"י שו"ע תקנ"א י"ז, ופשוט דבתשעה באב בכל גונו א"א לומר "שהחיינו", כ"א רק לעתיד לבוא כשיהפוך תשעה באב למועד בב"א (הלכות חג בחג ע' קצ"ח בהערה).

(קמב) דאמירת הקינוח ואיכה היא משום מצות אבילות, וקיום אבילות הוא בדווקא כשיושב על הארץ, דרך אז מיקרי מותאבל, יעו"ש שהוכיח כן מהא דנפסק בשו"ע יו"ד שפ"ז דבאבילות בעינן שבשעת ביקור המנוחמים, האבל יישב דוקא ע"ג קרקע (ובשעת שינה ואבילה אינצ) יעו"ש.

(קמג) ע"פ מסכת סופרים פ"ה ה"ד (והוא בטור תקנ"ט) דכתב שם דמתרגמים המגילה "לפי שיבינו בו שאר העם והנשים והתינוקות, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים", ובכל בו הלכות תשעה באב "ומקוננים שם עד רביע הלילה, האנשים בביהכ"ג שלהם, והנשים בביהכ"ג שלהם", וכן ביום מקוננים אנשים לבד, ונשים לבד עד קרוב לשליש היום" ע"כ.

(קמד) דהא המג"א רפ"ב ס"ק ו' כתב דמהמסכת סופרים הנ"ל משמע דאשה חייבת לשמוע קריאת התורה בכל שבת, ומ"מ במשנ"ב ס"ק י"ב הביא דאין נוהגות הנשים להזהר בזה – וה"ה בקריאת או שמיעת איכה. ויעו"י עוד בערך השלחן רפ"ב י"א דכתב דאין כוונת המסכת סופרים דהוי חיוב גמור, אלא רק דומיא דתינוקות, שהרי אשה פטורה מתלמוד תורה, ועוד שאין לך זמן גרמא יותר מזה... אלא כוונתו על דרך המוסר שבזמן שהיו מתרגמים, שנכון לתרגם לפניהם ולפני התינוקות להשריש בליבן יראת ה' ואהבתו יתברך, והביא שם הפרישה. עכ"ד. וכע"ז כתב החיד"א עמ"ס סופרים דכוונת המ"ס "חייבות" היינו מנהג טוב, וכע"ז במטה יהודה רפ"ב ס"ק ז' דלשון המסכת סופרים "חייבות" הוא רק לזהירות בעלמא, והביא ראיה לזה מדיסים במסכת סופרים "וכן חייבות בק"ש ובתפילה", והרי שנינו בברכות כ: דנשים פטורות מק"ש, אלא ודאי שאינצ אלא דרך זריזות שיהא להן שכר טוב, יעו"ש.

(קמה) ובתשובות והנהגות (ח"ב סי' ר"ג) כתב דנשים שמבינות איכה או שאפשר לתרגם להם עכ"פ את עיקר הדברים, ראוי להן לשבת על הארץ ולהתאבל באמירת איכה (ולא מדין אמירת איכה, שהרי פטורות מחיובי העיבור, אלא מדין חיובם באבילות), ומקיימות בזה מצות אבילות, וראוי לעוררם לקיים מצות היום ולהתאבל באמירת איכה, ומ"מ אם טרודה כ"כ בגידול בניה שאין באפשרותה לכוון דעתה בקריאה פטורה (ומאחר שפטורה מדין קריאת המגילה, ומחייבת רק מבין דף האבילות, על כן אם לא מבינה אלא יכולה לכוין דעתה פטורה מאמירה דעלמא). עכ"ד.

◊ **"יתחיל לקרות מגילת איכה עם הציבור בבכיה גדולה מאוד, גם התיבות בעצמם מעוררים לב האדם אל הבכי, והעיקר להכניס בליבו צער ואנינות על כל הנזכר במגילה, דהיינו על גודל צערם שהיה אז לישראל עם קדוש במיתות משונות, ובייחוד על גודל חילול שמו הגדול של בוראנו יתברך שמו ויתעלה שהיה אז בין העמים, וביחוד בין אותם החיילות אשר צבאו פתח בית המקדש, שנכנסו אז להיכל ה' ובית קדשי הקדשים, וקול נתנו בית ה' כיום מועד, וקרקרו שם בכל מוני שחק וחיתול ואמרו איה אלוקיכם ... ובוודאי אם יכין אדם את ליבו אל אנינות גדול ולהצטער עצמו מאוד בעת קריאת הפסוקים המעוררים על חילול שמו הגדול ית"ש, ועל השבר הגדול של עם קדוש, כי גדול כים שברם במיתות אכזריות משונות, ממילא עיניו יורידו כנחל דמעה מאין הפוגות מראש המגילה ועד סופה"** (יסוד ושורש העבודה).

◊ **"ולא לגלג הקב"ה והביא פרם ומרי לעולם, אלא בשכרו של כורש שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהחריבו העכו"ם את ביהמ"ק"** (תנא דבי אליהו רבא ספ"כ).

◊ סיפר רבי שלמה בלוך וצוק"ל שהיה ה"חפץ חיים" דורש בליל ת"ב בציבור, והיה מפרש את כל המגילה איך היא קינה על הגוף. והיה מקדים בדברי הגר"א זיע"א על הפסוק (יחזקאל ל"ב ט"ז) **"קינה היא וקוננוה".** 'קינה' – היא על העבר החורבן, 'קוננוה' – על הגוף בעת יציאת הנשמה. ופירש **"איכה ישבה בדר העיר רבתי עם"**, דהיינו **הגוף שמקדום היה לה האפשרות ללמוד כל התורה כולה ולקיים כל המצוות, ועכשיו 'ישבה בדר', פטורה מכל המצוות. וכה המשיך לפרש: "טומאתה בשוליה", למח? באשר 'לא זכרה אחריתה".** (הנהגות ה"חפץ חיים" עמ' קפ"ו מ"הצדיק רבי שלמה" עמ' לא).

קפח. אחר הקינות ואיכה אין אומרים 'ויהי נועם' אלא אומר סדר קדושה ומתחיל מ'ואתה קדוש' (שו"ע שם סעיף ב').

קפט. אין אומרים 'ויתן לך' (רמ"א שם).

* * *

◊ בליל ת"ב אומרים בתיקון חצות רק את 'תיקון רחל' ולא את 'תיקון לאה' ^(קמ) (כה"ח סי' א' ס"ק י"ד בשם הברכ"י והבן איש חי) **ובשנה זו (שנת השמיטה) בליל ת"ב אומרים רק את הפיוטים של 'תיקון רחל' ולא את 'תיקון רחל' עצמו** (דבכל שנת השמיטה אין אומרים כלל בלילות 'תיקון רחל'. וכמו"כ 'תיקון לאה' אין אומרים בת"ב עצמו דאקרי 'מועד') (הגר"ש דבליצקי שליט"א).

◊ **בליל תשעה באב זהו הזמן להתאונן על החורבן, וקרוי לודאי דאף מי שאינו נוהג כל השנה לומר תיקון חצות, מ"מ בלילה זה יאמר תיקון חצות בבכי ותחנונים ולהתאונן מרה על החורבן שבעיונותינו הרבים עדיין לא נבנה ועל עם ד' שנפלו בחרב** (הלכות חג בחג בין המצרים ע' קנ"ו).

קצ. יש לאדם להצטער בענין משכבו, שאם רגיל לשכב על שני כרים ישכב עתה על אחד (רמ"א תקנ"ה ס"ב), ויש נוהגים לשכב על הארץ ^(קמ) (שו"ע שם, וכן נהג החת"ס). ואדם חלוש אי"צ להחמיר בזה אלא ישן על המיטה (משנ"ב סק"ו) **ימעט אדם מכבודו והנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר** (רמ"א שם).

קצא. נכון שלא לפשוט הטלית קטן בלילה, לאפוקי נפשיה מפלוגתא (דהפושט בלילה את הטלית קטן מעליו, נחלקו הפוסקים אם כשלוכשה בבוקר צריך לברך עליה [משנ"ב תקנ"ה סק"ב]) (וכן נהג הגרש"ז אויערבאך וצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תל"ח הע' 32).

קצב. בת"ב אסור בתשה"מ (שו"ע תקנ"ד א'), ובלילה אפשר דאסור אף בנגיעה כנדה, וביום יש להקל (משנ"ב סקל"ז). ויעוי' שעה"צ (שם אות מ"ד) דפעמים יש להחמיר אף ביום.

קצג. י"א דנכון להחמיר בלילה שלא להושיט אחד לשני בידים (כה"ח סקפ"ה). ויש מתירין (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" בשם להבחל"ח הגרי"ש אלישיב וצוק"ל, וכ"ה בתשובות והנהגות ח"ג סו"ס קע"ח).

קצד. קורא קריאת שמע שעל המיטה כדרכו (משום שהוא פסוקי דרחמי דרך בקשה) (הלכות חג בחג בין המצרים ע' קנ"ו ^(קמ)). וכ"ה ביסושה"ע שער התשיעי פי"ב דכתב 'ויקרא ק"ש שעל המיטה').

מדיני ועניני היום

קצה. **יזכור לכוון לקיים מצות עשה מדברי נביאים שצוו על התענית ומניעה מרחיצה, נעילת הסנדל וכ'** (יעוי' משנ"ב תקמ"ט א') ^(קמט).

קצו. **יש לאדם להזהר מאוד שלא יבוא ביום הצום לכלל כעס** ^(ק) **ועל כן כל מה שצריך לדבר עם הבריות יהא בנחת ביותר** (משנ"ב תקס"ח סק"ג).

קצז. **ימעט בדיבור בת"ב בכל מה שאפשר** (חיי אדם קל"ה סי"ז).

◊ כתב ביסושה"ע: **"ראוי לעורר את האדם מאוד מאוד שיזהר מאוד מהיפח הדעת מאבילות ח"ו כל היום, ויתבונן האדם גודל העונש על זה ר"ל מדאסרו חז"ל אף לימוד תורה הק' שהיובח והגית בה יומם ולילה אך בעבור שהלימוד משמח את הלב ויסיה דעתו מהאבילות, על כן אסרו חז"ל הלימוד בת"ב, ומזה תבין גודל העונש למי שמפיה דעתו מהאבילות ביום המר הזה אפילו רגע אחת. לכן יזהר האדם בזה מאוד מאוד דאף בעת שלא יעסוק בלימוד בדברים חמותרים בעת הליכתו מביתו לביהכ"נ או מביהכ"נ לביתו וכיוצ"ב, ואף בשעה שיחיה בבית הכסא לא יסיה דעתו מאבילות, כ"א יחשוב אז גודל שברם של ישראל שהיה להם בשעת**

(קמו) כתב הבן איש חי (וישלח שנה א') ע"פ דברי רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות דף נ"ח ע"ב) לישב בתחילת תקון רחל אצל הפתח סמוך למוזזה, וטוב שיחי' הפתח של החרר שאומר בו פתוח, אם אין שם קריירות, וקודם שיאמר יפרוש מטפחת או בגד אחד קל על הקרקע כדי שיעור מושבו, דאין לישב על הקרקע ממש.

(קמו) ויש בני אדם משימים אבן תחת מראשותיהם (וכר למה שנאמר וייקח מאבני המוקם ראה יעקב את החורבן ואמר מה נורא וגו') (וכן נהג הקה"י וצוק"ל שישן ע"ג מזון ובר על הקרקע ושם אבן תחת המזון למראשותיו, ובשנה אחת שם אבן קטנה תחת חבר שישן עליו - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ח) והכל לפי מה שהוא אדם (רמ"א תקנ"ה ב' וקיצש"ע קכ"ד א').

(קמו) וכתב שם דשו"ר כיסוד דבריו בזרע אמת ח"ג סי' ס"א.

(קמט) וכמו"כ יכוון לקיים בזה ג"כ מצות עשה לשמוע לדברי חז"ל ושנאמר ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמור לך תעשה (דברים ד' י"א). ונאמר (שם ל"ב ד') "שאל אביך ויגיד וקנין ויאמרו לך"ו ומצות לא תעשה שלא להמרות פי חז"ל ושנאמר "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימך ושנאל"ו (שבת כג. - רבינו יונה שער תשובה ג' ד' וסידור "אור השנים" ע' ג' תנ' תרי"ז).

(קנ) וכן כתב ר"ת בס' הישר שבוים התענית צריך ליוהר מן הכעס מפני שהמרה גוברת א' (אלף המגן תקפ"א סק"ג).

החורבן, **השפיות דמים** ו**שאר דברים הרעים** כנזכר בגמ' פ' הנזקין וכיוצ"ב. **ויצטער בליבו הרבה על זה, והעיצה לכך שיזהר מלדבר עם שום אדם כל המעת לעת. ובודאי מי שנזהר מלהפיה דעתו מהאבילות כל המעת לעת יזכה לראות בנחמת ציון** כמו שאמר הכתוב **שישו אתה ממוש כל המתאבלים עליה**".

קצח. **ימעט אדם מכבודו והנאתו בת"ב בכל מה שאפשר** (רמ"א תקנ"ה ס"ב).

◊ **נחנו רבים בירושלים לילך ביום תשעה באב במלבושים ישנים ובלתי מחודרים לעוגמת נפש** (וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תל"ד הע' 21).

אמירת שלום

קצט. **יוצאין מביהכ"נ בלי אמירת שלום זה לזה והולכין לבתיהם כאבלים ונוזפים** (לבוש תקנ"ט ב').

ר. בכל ת"ב אין לומר שלום ולא לילה טבא, או צפרא טבא. וההדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש, ולעם הארץ טוב שיודיע לו שהיום אסור ליתן שלום, שלא יהא לו איבה עבור זה עליו (שו"ע תקנ"ד כ' ומשנ"ב שם).

עישון והרחת בשמים

רא. אסור לעשן בתשעה באב, ובכנסת הגדולה החמיר בזה מאוד עד שכתב שמי שמעשן בתשעה באב היה ראוי לנדותו, ומי **שדחוק** לו שמורגל בזה **ביותר יש להקל רק אחר חצות בצנעה בתוך ביתו** (משנ"ב תקנ"ה סק"ח), ויעוי' הערה ^(קא).

רב. י"א דאין להריח בשמים בת"ב משום תענוג (כ"מ בט"ז תקנ"ו סק"א וכ"מ בביאור הגר"א - שעה"צ שם אות א'). וי"א דרק כאשר חל במוצ"ש אסור ^(קב) (מג"א שם סק"א הו"ד בשעה"צ שם, ויעוי' בזה עוד בבאר היטב תקנ"א סק"ט).

בליעת רוק

רג. מותר לבלוע הרוק בתשעה באב (משנ"ב תקס"ז סקי"ג מהמג"א ^(קג)).

רחיצה וסיכה

רד. רחיצה בת"ב אסורה בין בציון ובין בחמין, ואפילו הושטת אצבע במים אסורה (שו"ע תקנ"ד ס"ז) ^(קד). ומ"מ אם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים, מותר לו לרחוץ מקום המטונף, ויזהר שירחץ רק המקום המטונף. ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות והוא טורח לרחוץ כל מקום בפנ"ע, מותר לו להיכנס למים לרחוץ כל גופו בפעם אחת להעביר הלכלוך, **אך יכוון שאי"ז להנאת רחיצה כ"א רק בשביל להעביר הלכלוך** (שו"ע תרי"ג א' ומשנ"ב ס"ק א' – ואי"צ כוונה מיוחדת שאינו להנאת הרחיצה, ורק העיקר שיכוין להעביר הזוהמא ולא יכוין להנאת רחיצה - "דברי סופרים" קיצור הל' אבילות פל"ב ס"ז בהערה יעוי"ש).

רה. סיכה של תענוג אסורה בת"ב ואפילו אבר אחד (שו"ע תקנ"ד סט"ו ומשנ"ב סק"ט).

רו. נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אפילו דממילא רוחצת גם ידיה, מותר (משנ"ב תקנ"ד סקי"ט) וה"ה כשמדיחה כלים אפילו דממילא רוחצת את ידיה, מותר ^(קה). ויעוי' להלן דין ר"כ רכ"ג מתי מותר לבשל ולהדיח כלים.

רחיצת הידים

רז. מי שעשה צרכיו, לכתחילה נכון לקנח ולשפשף, דאז לכו"ע מותר לו ליטול ידיו (עד סוף קשרי אצבעותיו) אפילו אינו הולך להתפלל באותו זמן (משנ"ב תרי"ג סק"ד), אמנם אם עשה צרכיו ורוצה להתפלל, אפילו לא קינח ושפשף, מותר ליטול ידיו (עד סוף קשרי אצבעותיו) (שו"ע שם ס"ג). וי"א דאם נוהג בכל השנה ליטול ידיו ג"פ כשיוצא מבית הכסא מותר לו לעשות כן אף בת"ב, אבל יטול רק עד סוף קשרי אצבעותיו (מטה אפרים תרי"ג ס"ה, והגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להבחל"ח החזו"א זצוק"ל - מעשה איש ח"ה ע' כ"א, שו"ת מנח"ח ח"י מ"ה, הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תל"ב).

^(קנא) בספר הלכות חג בחג (ע' קס"ח בהערה) הביא דעת רוב הפוסקים מוחלטת ש"עישון" אינו בכלל ה' עיניים, ו"עיניו" בזה לא נאסר, והטעם שהחמירו בזה הוא רק משום "היסח הדעת מהאבילות", וכתב שם דהפוסקים איירי רק ב"עישון טיטון" שהוא התעסקות גדולה, ופונה מכל עסקי העולם בכדי לשאוף ולשאוב מהצינור הנתון במים, והיא הנאה גדולה למתעסקים בה שמבריחים מעצמם כל דאגות העוה"ז, אבל עישון סיגריות שבזמנינו שאינו אלא לפי שעה להסיר הרוגז וליישב דעתו, ואדרבה יכול לעשן וללמוד עם ספר דברים המותרים ודברי קינות יחד עם הסיגריה, או שיחשוב בלימוד בנקל בלא התאמצות יתירה לשאוף העשן, לא שייך בזה לכאור' טעם היסח הדעת מהאבילות, והביא ראיה ממש"כ הבה"ח ^(תקנ"ד ד') להתיר לשאוף טבק טבעי דרך הנחיריים, ורק אסור לערב בטבק ריח טוב (וטבק שלנו אם הוא ריחני שמעריבם בו ריח אסור, ואם הוא טבעי מותר), ואמאי מותר להריח טבק טבעי, ומאי שנא מעישון שנאסר, אלא על כרחך דכל הקפיда היתה על עיסוק בעישון "טיטון" שיש בו התעסקות יתירה ולא בסתם הרחת טבק, וה"ה בעישון סיגריות שהוא דרך עראי ואינה התעסקות יתירה שמכחה מסיח דעת מן האבילות. – ועל כן מסיק שם דאם מתכוון לעשן סיגריה בשביל תענוג אסור (ודב"ט צריך למעט בתענוג בכל מה דאפשר וכמו דנאסר להריח בשמים), אכן אם מתכוון לעשן רק ליישב דעתו ושרעפיו שלא ירגז ויכעס מחמת הצום מותר. והביא שם סידור היעב"ץ דכתב שאביו החכם צבי הסכים לכנסת הגדולה להחמיר בעישון, ואפי' ענש למי שעבר ע"ז, ומ"מ כ' היעב"ץ דיש להתיר במקום צורך, כגון שעושה לעכל המזון לנקות עצמו, ועשה מעשה בעצמו ועישן בליל ת"ב בצנעה הואיל ולא כיוון לתענוג, ולא יהא חמור מרחיצה וסיכה כשאינו מכון לתענוג. עכת"ד. – ויעוי' עוד "ארחות רבינו" ח"ב ע' קמ"ב, וח"א ע' שצ"ו שהחזו"א זצוק"ל התיר לאחד שהיה קשה לו להמנע מעישון.

^(קנב) כיון דהבשמים באים במוצ"ש לתענוג להשיב נפש יתירה ע"כ אין נכון לעשות כן בת"ב – מג"א שם.

^(קנג) דאף דקיימא לן דהשוותה משקין שאינן ראויין לשתי' פטור אבל אסור, הכא שאני כיון שאין בוונתו כלל לשתי', וכן הביא דין זה בבאר היטב ^(סק"ח) בשם 'האגודה' (פ"ח דיומא) ובשם הספר חסידים.

^(קנד) וכלה תוך ל' יום אחר נישואי' מותרת לרחוץ פני' וכן לסוך כדי שלא תתגנה על בעלה ^(משנ"ב ס"ב ב"ט).

^(קנה) יעוי' פרמ"ג ^(תקנ"ד א"א סק"א) דמה שהתירו לרחוץ בשר הוא דווקא בצונן דלאו רחיצה של תענוג היא. – אמנם בכף החיים ^(שם דין מ"ז) כתב דמסתמיות דברי הפוסקים משמע דמותר אפי' בחמין כיון דאינו מכיון לרחיצת ידיו כ"א לרחוץ אותו דבר, וסיים שם ד"מ"מ נראה דאם אותו דבר אי"צ לרוחצו בחמין יש להיזהר לרוחצו בצונן".

רַח. מי שנגע בגופו במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה ורוצה להתפלל, אפילו נגע רק באצבע אחת, צריך לרחוץ כל ידו עד קשרי אצבעותיו (משנ"ב תרי"ג סק"ו), ואם נגע רק בידו אחת במקומות המכוסים נוטל רק את אותה היד (יעוי' חיי אדם כלל מ' סי"ח) (ומי שדרכו ליטול שתי ידיו יעוי' כה"ח אור"ח סי' ד' סקפ"ו). ואם נתלכלכה ידו מטיט או רפש וכדו', צריך לרחוץ רק המקום המלוכלך בלבד, ואפילו אם הוא עומד להתפלל (משנ"ב שם).

תלמוד תורה

רט. תשעה באב אסור ללמוד בתורה נביאים וכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמ' בהלכות ובאגדות, (משום שנאמר פיקודי ה' ישרים משמחי לב), ואפילו ע"י הרהור אסור (דאף בהרהור איכא שמחה ^(קט)) (שו"ע תקנ"ד א' - ג', ומשנ"ב ס"ק ה') ^(קט).

רי. מותר ללמוד באיוב, ובדברים הרעים שבירמיה (וצריך לדלג על פסוקי הנחמה שם), מדרש איכה, פרק אלו מגלחין, אגדת החורבן בפרק הניזקין ובפרק חלק ולקרות בחורבן הנזכר ביוסיפון (שו"ע תקנ"ד א-ב, ומשנ"ב שם סק"ג). וירושלמי סוף מסכת תענית (דמיירי בחורבן) (קיצוש"ע קכ"ד ה' ^(קכ)) וכן מותר ללמוד סוף מסכת תענית שכתוב שם הלכות תשעה באב (הגר"ח קניבסקי שליט"א – ב"תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קנ"ח) והלכות ת"ב (לקט יושר ע' ק"י) והלכות תענית (כתבי תלמיד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – "תורת המועדים" שם) והלכות אבילות (חתם סופר יו"ד סי' שמ"ו) ובדברים הרעים שבשאר נביאים (ערוך השלחן תקנ"ד ה' ^(קט)), וכמו"כ מותר לקרות בספרים שנתחברו על קורות עם ישראל בזמני הגזירות שבכל דור ודור ("הליכות שלמה" ע' ת"מ הע' 36 ^(קט)).

ריא. גם בדברים המותרים ללמוד בת"ב, מ"מ אסור לישא וליתן בהם בהלכה, דדוקא ללמוד בפשוטן של דברים מותר, אבל לא בדרך פלפול, ואפילו בהרהור לפרש דבר חמור אסור (מטעם שיהיה לו שמחה אחר שנתיישב לו). וכמו"כ אסור ללמוד דרוש או קושיא או תירוץ אפילו בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו (מג"א ס"ק ה' וט"ז סוס"ק ק"ב הו"ד במשנ"ב סק"ד ה'), (ואין הכוונה שילמוד רק מקופיא ובשטחיות, אלא ילמד בהבנה, ואסרו רק להעמיק בדברי תורה יותר מזה – הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' ת"ל ב"דבר הלכה" את א') ^(קסא).
אכן י"א דמותר ללמוד בדברים הרעים בעיון (כן מטו בשם הגר"ח מברסק זצוק"ל, דכיון דהתירו ללמוד דברים הרעים כשלומד שלא בעיון לא מיקרי לימוד כלל. וכ"ד החזו"א זצוק"ל – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קמ"ב. ומתיר החזו"א זצוק"ל גם ללמוד בחברותא – הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' ע"א).

ריב. אסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו (משנ"ב שם).

תהילים

ריג. האומרים תהילים בקביעות בכל יום, נוהגים לומר תהילים בת"ב במנחה (כיון שהוא דרך בקשה) (מג"א תקנ"ד ס"ק ו' ומשנ"ב שם ס"ק ז'). וי"א דאין לומר תהילים כלל ביום זה (שעה"צ שם אות ח'). ובפוזנא נהגו לומר למחרת תשעה באב את התהילים של תשעה באב ואת התהילים של אותו היום, וכן נכון (משנ"ב שם). ומי שאינו רגיל לומר תהילים בכל יום, ורוצה לומר בתשעה באב יעוי' הערה ^(קסב) ^(קסג).

מוסר

ריד.במאירי (מו"ק כא.) כתב ז"ל **"ויראה לי שלא נאסרו דברי תורה לאבל אלא דרך לימוד וגירסא, אבל בספרים המעוררים ליבו של אדם לתשובה לא נאסר, ולא עוד אלא שראוי לעשות כן ומכאן יראה שנהגו הכל בכך"**. עכ"ל. וכ"כ בשדי חמד (ח"ד מערכות אבילות אות כ"ה) דאע"ג שאבל אסור בדברי תורה מ"מ מותר ללמוד ספרי יראה ומוסר. ומשמע דאף אם מובא שם מאמרי חז"ל הקשורים לזה, מותר ^(קסד), אכן י"א דהמנהג שלא ללמוד בספרי מוסר כ"א רק בספרי מוסר שאין בהם פסוקים ומאמרי חז"ל ^(קסה).

^(קנו) "שהרי הטעם שאסור ללמוד הוא משום שמחה דכתיב פקודי ד' ישרים משמחי לב, א"כ עיקר השמחה הוי בהרהור, שאם ילמוד ולא יבין, מה שמחה יש" (האגור סי' תתרו').

^(קנד) גבי אדם שהתעורר מאוחר ואיחר סוף זמן ק"ש (שעליז נאמר כ'קרא בתורה דמי') נשאל הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל מה יהא הדין בת"ב שאסור בת"א אם אירע חנ"ל, והשיב שאעפ"כ יקרא (יחבו ממתקים עמי שנה, מרשימות הגר"א אליאך זצ"ל).

^(קנה) ובישיבת ראדין היו לומדים ירושלמי תענית בתשעה באב (י'הנהגות ה'חפץ חיים' עמי קפו מהצדיק רבי שלמה עמי לא).

^(קנט) והש"ס הזכיר רק ירימה משום דבירמיה יש הרבה דברים רעים, אכן ה"ה דברים הרעים שבשאר נביאים (וערוך השלחן שם).

^(קס) כן נהג הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שמלבד הדברים הרעים הנ"ל היה מעיין גם בספרים אלו אודות זמני הגזירות עד חורבן יהדות אירופה בשנות ת"ש – תש"ה.

^(קסא) אם עלה לו דבר חידוש בתורה, דעת הגר"ש וואזנר זצוק"ל דמותר לרשומו לזכרון בראשי פרקים שלא ישכח (אמנם יעוי' שיע"ת סריס תקנ"ד) (ספר 'נמית לוי' ע' ת"ג בהערה).

^(קסב) הנה בד' המג"א ובמשנ"ב הנ"ל משמע דקמיירי במי שנוהג לומר תהילים כסדר בקביעות בכל יום את התהילים השייך לאותו יום, דבזה התירו לו לומר תהילים אף בתשעה באב בשעת המנחה לדעת המג"א, ולדעת הדרך חיים אין היתר. ובמשנ"ב כתב דנכון לנהוג כמנהג פוזנא, ומבואר דדעתו דנכון להחמיר בזה. – אכן מי שאינו אומר תהילים בקביעות כל יום, ורק בתשעה באב רוצה לומר, לא הוזכר במג"א ובמשנ"ב היתר להדיא (אלא שמא אף בזה אמרי' דמותר משעת המנחה כיון דהוי דרך בקשה). ווב"שלמי מועד" (ע' תפ"ט) הביא דעת הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דרק מי שרגיל לומר תהילים בכל יום, מותר לו לומר גם בתשעה באב, דאז הוי כחפילה, אכן מי שאינו רגיל בזה בכל יום לא יאמר כלל בתשעה באב דעכ"פ הוי קצת כח"ת האסור בתשעה באב, אמנם יעוי' פרמ"ג (אי"א תקפ"ד סק"א) דכתב דאבל אע"פ שאסור בדברי תורה, מ"מ תהילים שרי בדרך תחינה. ולכאז' ס"ל דה"ה בתשעה באב יהא מותר בתהילים דרך תחינה כל היום (ואין משמעות דדוקא מי שרגיל בזה בשאר הימים), (אמנם בפרמ"ג תקנ"ד (אי"א סק"ו) לא הוזכר היתר זה, ורק כתב דאם בטלו תהילים של תשעה באב יאמרו למחרת בכל השנה, ויל"ע). וכמו"כ החזו"א זצוק"ל התיר ליב"לחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א לומר תהילים בתשעה באב (י'ארחות רבינו' ח"ב ע' קמ"ב) (אכן יעוי' בהערות הגר"ח שליט"א לספר 'קרא עלי מועד' ע' ע"ד דכתב דיתכן דחזו"א התיר רק לאשה ריש סתירות בזה, יעוי"ש). ובספר הלכות חג בחג (ע' ק"ה בהערה) הביא להוכיח מלשון הריטב"א בשלהי תענית בשם הרמב"ן דתהילים מותר, דו"ל הריטב"א שם "ומה שאסרו לקרוא בתורה ומשנה ותלמוד היינו בבא לקרוא דרך מקרא ומשנה ותלמוד, ואין סדר היום בכלל, שהיו קורין בתורה ומפטירין וקורין ק"ש, ומעתה אין להימנע מלקרוא פרשת את קרבני ואיזהו מקומן וקורא כדרכו ואינו חושש" – הרי דעיקר האיסור הוא רק בדרך לימוד ושינון ולא בדרך תפילה. ע"ב.

^(קסג) ולגבי יארצייט שחל בת"ב, הורה הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דמותר לומר פרקי התהילים שרגילים לומר תמיד (יחבו ממתקים" מרשימות הגר"א אליאך זצ"ל).

^(קסד) וכ"ד הגרי"י פישר זצוק"ל ע"פ המאירי הנ"ל – "הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שס"ד וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל דמותר ללמוד מוסר אע"פ שיש שם אגדות ומדרשי חז"ל הואיל ואין הכוונה ללימוד אלא להתעורר לתשובה ותיקון המידות שזהו חובת היום בתענית (והל' חג בחד כ"ן המצרים' ע' קמ"ח בהערה), אכן כל זה דוקא שלומד מוסר לעורר לתשובה ומידות וכוית"ב, אבל ללמוד רק מדרשי חז"ל ואגדות אסור, כמבואר ברמ"א תקנ"ג ב' דאסור ללמוד אפילו פרקי אבות (והל' חג בחד שם).

^(קסה) הגר"ח קניבסקי שליט"א – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קנ"ח. וכ"ד הגר"ש דבליצקי שליט"א דאסור ללמוד בספרי מוסר שיש בהם פסוקים ומאמרי חז"ל, דכוונת המאירי הנ"ל לספרי מוסר שאין בהם פסוקי ומאמרי חז"ל.

רְטוּ. מותר לקרוא סיפורי צדיקים (שאי"ז תורה) (הגר"ח קניבסקי שליט"א, וכן נוהג הוא בעצמו – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קנ"ח. והחזו"א צוק"ל נהג לעיין ב"סדר הדורות" ו"שם הגדולים" מהחיד"א – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קמ"ב).

לימוד מקצועות וקריאת עיתונים

רטז. אסור ללמוד מקצועות שונים בת"ב (כחשבון מתמטיקה וכיוצ"ב) וכל שכן שאסור לקרוא עיתונים וכיוצ"ב (כדי שלא יסיח דעתו מהאבילות), וכל שכן אם יש לו עונג בקריאתם, ודאי אסור (ערוך השלחן יו"ד שפ"ד ט' ויעוי' עוד ביה"ל תקנ"ט י' (קס"ו)).

חיוב תלמוד תורה

ריז. י"א שבט"ב יש חיוב מצות תלמוד תורה בכל רגע ורגע כבכל השנה כולה ואיסור גמור על ביטולה, אלא שצריך ללמוד בדברים המותרים ללמוד ביום זה (הגרי"ש אלישיב צוק"ל ע"י יבלחט"א הגר"צ ישראלזון שליט"א, וכ"מ בשדי חמד מערכת בין המצרים ח"ד סי' ב' אות י"ב וכ"מ במועד לכל חי סי' י' ס"ק כ"א וכ"ה בדברי יציב או"ח ח"ב סי' ר"מ). אכן י"א שאין חיוב מצות ת"ת בתשעה באב, ורק שהתירו ללמוד בדברים הרעים ^(קס"ו) ^(קס"ז). **ולכו"ע כל אדם מחוייב שלא יסיח דעתו מהאבילות, ויתאונן ויתאבל על החורבן שזהו חובת היום** (יעוי' לבוש תקנ"ט י' והובא בביה"ל סו"ס תקנ"ט **"שיהא יושב ושומם באבילות של ירושלים, להתעסק ולהתאונן בנהי וקנינות, ולא בדברים אחרים המשמחים, ומסיחים מן האבילות"** עכ"ל (קסט)).

◊ יעוי' ביה"ל (ריש סי' תקנ"ד) דהביא דברי ה"מאמר מרדכי" שכתב ד"אי לא מסתפינא מחבריא הוה אמינא דאפילו ביום תשעה באב עצמו היה לנו להקל ללמוד תורה, דבעונותינו הרבים נתקלקלו הדורות וביום ת"ב עצמו מטיילים בשווקים ומשיחין שיחת חולין ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה, ופשיטא דבאופן זה טפי עדיף לחו ללמוד וכו' אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש"ס ופוסקים פשיטא דאין לנו כח להקל ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיוול". עכ"ל.

◊ "כל העושה מלאכה בתשעה באב, ואינו מתאבל על ירושלם, אינו רואה בשמחתה, שנאמר (ישעיהו ס"ז י') "שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו איתה מושו כל המתאבלים עליה" מכאן אמרו: **כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה**" (תענית ל:).

◊ **"חייב כל איש לשום אל ליבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה כי אין העיקר התענית אלא הכנה לתשובה, ולכן אותם אנשים החולכים בטיול וברברים בטלים, תפסי הטפל והניחו העיקר"** (משנ"ב תקמ"ט סק"א).

שחוק וקלות ראש

ריח. **אסור לשחוק ולהקל ראש ובפרט בת"ב**, ואין לעשות שום דבר שמביא לידי כך ועל כן כתב ה'כל בו' שאין לילך ולטייל בשוק שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול (שו"ע תקנ"ד כ"א).

מלאכה

ריט. כליל ת"ב וביום ת"ב עד חצות נהגו שלא לעשות מלאכה שיש בה שיהוי קצת אפילו מעשה הדיוט. ולכן אין להדיח כלים ולסדר הבית עד חצות, (אך אם אי הניקוי יגרום לריח רע או לריבוי חרקים אפשר לשפוך מים כדי לסלק הלכלוך – הגרי"א דינר שליט"א גליון 'מים חיים'). אבל דבר שאין בה שיהוי כגון הדלקת נר או קשירה וכדו' מותר. ולאחר חצות מותר כל הנ"ל. ומ"מ אף אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות, וכמו"כ לא יעשה מלאכה באופן שתגרום לו היסח הדעת מהאבילות (שו"ע ורמ"א תקנ"ד כ"ב ומשנ"ב סקמ"ט ושעה"צ אות נ"ג).

רכ. כל הקובע עצמו לעשות מלאכה בת"ב (באופן שמסיח דעתו מהאבילות) ואפילו אחר חצות (ואפילו במקום שנוהגים לעשות מלאכה) אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (שו"ע שם סכ"ד ומשנ"ב שם).

רכא. נוהגים שלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות (שו"ע תקנ"ט י').

רכב. אין מנקים או שוטפים את הבית אף לא לאחר חצות היום (הגרי"י פישר צוק"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שס"ד והגר"ש ואזנר צוק"ל – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' תט"ו ובהערה שם (קט)).

רכג. הרוחץ כלים אחר חצות היום, ירחוץ רק כלים שזקוק להם מיד או למוצאי הצום, אבל כלים שאי"צ למוצאי הצום ימנע מלרוחצם (הגרי"א דינר שליט"א - גליון 'מים חיים').

(קסו) ואף לאחר חצות היום אם קובע עצמו לכך אסור, וכמבואר במשנ"ב (תקנ"ד ס"ק מ"ט) ושעה"צ (אות נ"ג). ויל"ע אם מותר לאחר חצות לעיין בדרך עראי בלא שקובע עצמו לכך, אם דמי להיתר לישא וליתן לאחר חצות בדרך עראי (שהובא במג"א ובמשנ"ב שם), ולהיתר שחיטה והכנת סעודה לאחר חצות (שהובא בשו"ע תקנ"ט י').

(קסז) מטה יהודה למחר"י עייאש יו"ד סי' שפ"ד ד', והובא בבה"ח תקנ"ד סק"ז, וכ"ד הערוך השלחן יו"ד סי' ת' ס"ו ^(ולענין אבילות ודיה הבא, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך צוק"ל "הליכות שלמה" ע' תל"ט ויעוי' עוד בב"ז באורך בדברי סופרים יו"ד סי' שפ"ד סעי' ד' בבירור הלכה ד"ה אבל מותר).

(קסח) ובספר הלכות חג בחג (ע' קי"א) הביא המחזור יוטר"י (רס"ו ע' 227) דכתב "ישב לקינות לעגן לב הציבור וזכרון אבל, שבו עוסקין הכל באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים מלמודם... הרי תורה בטילה... ומאי יקל ראשו לעסוק בדברים בטלים, אלא לעיין במילי דעיוגונא דברי כיבושים ומורן לב ... להכניע מתורה" עכ"ל, ומבואר דאין חיוב מצות ת"ת בת"ב. וכתב שם לבאר דמה שעוסקים בדברים הרעים בתשעה באב אינו מדין תלמוד תורה (שאינו מחייב בזה), כ"א מדין קינות והתעסקות בעניני החורבן דזהו מחובת היום וכמש"כ בכלבו דלומדים בפירוש איכה ובדברים הרעים כדי להזכיר החורבן, ואיכא חיוב שלא יסיח דעתו מן האבילות, והביא שם דכן מבואר בכל הראשונים זיע"א שמנהגם היה דבבוקר אחר שגמרו הקינות ישבו הקהל בביהכ"נ וקראו באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ויש מהם שקראו אף איכה, ומשמע דזה מחובת היום להתעסק בעניני החורבן כמו הקינות, עכת"ד.

(קסט) ובמשנ"ב (תקנ"ט ס"ק מ"א) **"... שלא יפסקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות"**, וכעז"ז בשו"ע תקנ"ט ה', ויעוי' עוד משנ"ב תקנ"ד ס"ק מ"ט, וכ"ה בהלכות חג בחג 'בין המצרים' ע' קנ"א, יעוי' הערה קודמת.

(קע) ושור'ר בערוך השלחן (תקנ"ט ט') שכתב "אין מציעין המיטות ולא מכבדין הבית עד אחר חצות ומהראוי שלא לכבד כל היום כולו" עכ"ל.

רכד. **בחורי ישיבה הנוסעים לבתיהם במוצאי תשעה באב**, או ה**נוסעים מבתיהם למקומות נופש**, **יש להם ליזהר שלא להתעסק ביום תשעה באב**, **אף לא אחר חצות היום**, **באריזת חפציהם וארגון נסיעתם באופן שמסחחים דעתם מהאבילות** (יעוי' "הליכות שלמה" מהגרש"ז אויערבאך זצוק"ל ע' תמ"ד סוף הע' 45).

יום תשעה באב

רכה. בשחרית משכימין קצת לביהכנ"ס, ואם ע"י זה יגמרו לומר קינות זמן הרבה קודם חצות, טוב שלא להשכים כ"כ (משנ"ב סי' תקנ"ט ס"ק ט"ז).

רכו. נוטל ידיו בשחרית ג"פ רק עד סוף קשרי אצבעותיו (שו"ע תקנ"ד י' ומשנ"ב תרי"ג ס"ג), ויעויר' הערה ^(קש'). ולא יברך ענט"י אחר הנטילה, כ"א רק אחר שעשה צרכיו יטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, ואז יברך ענט"י משום תפילה (משנ"ב תקנ"ד סקכ"א).

רכז. י"א דהנוהג תמיד ליטול ד' פעמים כל יד (כדעת הגר"א ^(קעב)), יכול ליטול ד' פעמים אף עתה (החזו"א זצוק"ל – ארחות רבינו ח"ב ע' קל"ט וע' ר"ז).

רכח. לאחר שניגב ידיו ועדין לחות קצת (שאינו טופח ע"מ להטפוח) מעבירן על עיניו, ועל פניו ידיו ורגליו בדרך העברה ולא רוחץ להדיא. ואם יש לו לפלוף על העינים ודרכו לרחצם במים, רוחצם במים. ואם אין לפלוף, אסור לקנח פניו במים (א"כ הוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים) (שו"ע תקנ"ד י"א ומשנ"ב שם סקכ"ב).

רכט. אין לשטוף פיו בבוקר של ת"ב (שו"ע תקס"ז ס"ג) ומי שיש לו צער גדול יש להתיר לו אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבואו המים לתוך גרונו (משנ"ב שם סקי"א).

טלית ותפילין בשחרית

רל. אין מניחין תפילין וטלית בתשעה באב שחרית, כ"א לובשים טלית קטן תחת הבגדים בלא ברכה (שו"ע תקנ"ה א'), ויכניס הציצית עצמה (של הטלית קטן) מתחת הבגדים באופן שלא יראוה כלל **מבחוץ** (הגר"ש דבליצקי שליט"א ^(קעג), וכ"ה בהלכות חג בחג "בין המצרים" ע' קנ"ז ^(קעד')). ואף בקריאת שמע וברוך שאמר לא יאחז הציצית (כן נהג הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – 'איש על העדה' ע' ק"פ, וכ"ד יבלחט"א הגר"ש דבליצקי שליט"א (במכתבו שם) וכ"ה ברכבות אפרים שם, וכן הביא בספר 'מבית לוי' ע' ת"ז דכן המנהג ^(קשה')).

רלא. אם פשט את הטלית קטן בלילה, י"א דצריך לברך עליה בבוקר (משנ"ב תקנ"ה סק"ב).

סדר התפילה

רלב. יכול לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" וכן נוהגים (אע"פ שאסור בנעילת הסנדל) (משנ"ב תקנ"ד ס"ק ל"א ושעה"צ אות ל"ט). וי"א דאין לברך ברכה זו ^(קש') עד שילבש מנעלים בלילה (הגר"א זיע"א – מעשה רב אות ט' ^(קש'), וכ"ד האריז"ל ועוד כמה האחרונים הו"ד בכה"ח תקנ"ד ע"ח, וכן נהג החזו"א זצוק"ל – "תורת המועדים" שעל ה"שונה הלכות" ע' קנ"ו).

רלג. **מתפללין בנחת ודרך ככי כאבלים** (רמ"א תקנ"ט ס"א).

◊ **אומרינ פסוקי דזמרה בעצבון כאבלים**, וישבין לארץ וקורין קריאת שמע בברכותיה. ו**קולם כל ישמע, אלא כאוב מארץ** (ושעיה כט, ד') **קול נמוך** (היעיב"ץ בפירושו).

רלד. אומרים מזמור לתודה (משנ"ב תקנ"ט סק"כ).

רלה. השליח ציבור כשמתפלל בקול רם אומר 'עננו' גם בתפילת שחרית ^(קעט) (לאחר ברכת גואל ישראל לפני ברכת רפאינו ^(קעט')) (שו"ע תקס"ו א'). אכן היחיד אינו אומר 'עננו' בשחרית (רמ"א תקס"ה ס"ג) [ולדעת השו"ע שם גם היחיד אומר 'עננו' בכל ג' התפילות של הצום].

רלו. לענין אמירת 'נחם' וכו' בתפילת שחרית יעוי' להלן דין רמ"ח ובהערה שם.

קריאת התורה

(קעא) בארחות רבינו ח"ב ע' ר"ז וע' קל"ט הביא דהגר"ח קניבסקי שליט"א שאל את החזו"א זצוק"ל: הנוטל ידיו שחרית וכן היוצא מביהכ"ס ביוהכ"פ האם צריך לצמצם בנטילת ידים עד קשרי אצבעותיו, ואמר לו החזו"א "שאינו צריך לצמצם בדיוק ואפשר קצת יותר כי א"ז רחיצה של תענוג" (השאלה היתה על יוהכ"פ וכ"ש בתשעה באב דלא צריך לדקדק – שם) **עב"ד**. **אמנם** יעוי' מג"א ריש סי' תרי"ג ולבושי שרד שם, ויל"ע.

(קעב) מעשה רב אות ה' הו"ד במשנ"ב סי' ד' סקי"י.

(קעג) במכתבו לבעל שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שפ"ג, והביא שם (הגר"ש שליט"א) דכן הוא במרדכי הלכות ת"ב סי' תרל"ז במסכת תענית דלובש ת"ק לפי שאינו נראה לעולם.

(קעד) דעיקר הקפידא הוא על הציציות עצמם שבהם מינכר קיום המצוה (וזהו כוונת השו"ע שם) ושכן שמע מגדול אחד זצ"ל.

קעה אכן בספר 'קרא עלי מועד' הביא ששמע מהגר"ח קניבסקי שליט"א דמסתבר שמותר לאחוז הציצית בקריאת שמע של שחרית.

(קעו) יל"ע אליבא דהגר"א, הלוכש מנעלים המותרים, האם מברך.

(קעז) והנה במעשה רב (אות ט') הביא ג"כ דלא יברך ברכת "המעביר שינה", ויאמר אותה בלילה לאחר שרוחץ פניו. וכ"פ החזו"א זצוק"ל ^{(א}רחות רבינו' ח"ב ע' ק"מ). ורבים נוהגים כדעת הגר"א הנ"ל לענין ברכת "שעשה לי כל צרכי", ואין נוהגים כד' לענין ברכת המעביר שינה, ויל"ע טעם הדבר.

(קעה) אבל בתפילת לחש של שליח ציבור לא יאמר 'עננו' בשומע תפילה (ראו דטו כשאר יחידים) (ביא"ח תקס"ה ג' ד"ה כשהוא).

(קעט) ואם שכח לומר שם 'עננו' וכבר התחיל בברכת 'רפאינו': אם נזכר קודם שחתם והזכיר שם ד' בחתימת הברכה (אפילו אם כבר אמר 'ברוך אתה' אך עדיין לא אמר 'השם') חוזר ואומר 'עננו' **עם חתימה**, ואח"כ חוזר ואומר ברכת 'רפאינו' (מתחילתה), אכן אם נזכר לאחר שאמר 'ברוך אתה השם' יאמר 'עננו' רק בברכת שומע תפילה (כרין ויחידים) (ואם לאחר שחתם חזר ואמר 'עננו' – נמצא שבירך ברכה לבטלה, דבהכרח לאיר' עננו יצטרך לומר שוב פעם את ברכת 'רפאינו' כדי שיהיה ברבות על הסדר) (שו"ע קי"ט ד' ומשנ"ב שם סקט"ז, י"ז).

◊ **בשעת שמיעת הפרשה מהבעל קורא ובקריאת ההפטרה ישים בליבו אבילות ואנינות גדול על כל הנזכר שם** (יבושה"ע).

רלז. בתשעה באב ביום בקריאת התורה, דעת הטור (ס" תקנ"ט) דהעולה לתורה קודם שיברך ברכת התורה אומר ברוך דיין האמת, וכתב שם הבית יוסף דכן נהגו העולם. ובדרכי משה כתב שם : אין מנהג זה במקומינו ואין מברכין דיין האמת כלל. - ולמעשה: י"א דטוב שהעולה לתורה קודם שמברך ברכת התורה [קודם שיאמר 'ברכו את ה' המבורך' ^(קפ)] יאמר ברכה זו בלא שם ומלכות (מג"א תקנ"ט ס"ק ה', א"ר שם ס"ק ט"ו וכו"ה בקיצוש"ע קכ"ד ג' [נרשם כתב שיאמרו בלחש ^(קפא)], וי"א דלא יאמרו כלל אף בלא שם ומלכות (כף החיים תקנ"ט ל"ז ^(קפב)).

קינות

רלח. המתפלל ביחיד, טוב שיקרא מגילת איכה גם ביום (משנ"ב תקנ"ט ס"ק ב').

רלט. מאריכים בקינות עד מעט קודם חצות (רמ"א תקנ"ט ס"ג).

◊ **קורא הקינות בבכיה וביללח כמו שמתו מוטל לפניו ר"ל** (לבוש תקנ"ט ס"ד) **ועיקר אמירת הקינות היא הבכיה כי זה שורש ועיקר בקינות** (יבושה"ע).

◊ בקינה "זכור ה' מה היה לנו" (איכה ה') בפסוק "שרים בידם נתלו פני זקנים" וגו' ראוי לאדם לבכות בכי עצום על צערם של חזקנים שהם הסנהדרין החסידים הגדולים, שהיה להם אז בעת החורבן, כמבואר בגמ' הק' ובמדרשים. ובפסוק "בחורים טחון נשאו" ראוי לאדם לצייר במחשבתו כאלו היו הם בניו ממש, ורואה בעיניו שנתנו על כתפיהם רחים כבדים לנושאם, ובודאי יעורר לבו לבכי עצום מאד. ובפסוק "נפלה עטרת ראשינו", יכוין האדם אל השכינה הקדושה שהיא עתה עמנו בגלות, וראוי לבכות על זה בכי רב ועצום מאוד. ובפסוק "על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו" ראוי ג"כ לבכות בכי רב ועצום על זה, שבמקום שהיתה שם השראת השכינה הקדושה, ירוצו עתה במקום זה שועלים, ובודאי ראוי לבכות בזה עד שלא ישאר לאדם עוד כח לבכות (יסוד ושורש העבודה).

◊ ביסוד ושורש העבודה (שער הכולל פ"ב) מביא מהזהר"ק את הדרגות בעולמות העליונים שיש לצדיקים שזוכים לגן עדן (7 מדורים) וכל הגבוה יותר, יש בו תענוגים והנאה גדולה יותר. דרגה א' – צדיקים הגרים שנתגלירו. דרגה ב' – אלו שסבלו יסורים ומחלות כדי לתקן עצמם ומ"מ הודו ושכחו לקב"ה כל יום ולעולם לא בטלו תפילתם. דרגה ג' – אלו שסבלו מחלות ויסורים ומכאובין ביותר. ותינוקות של בית רבן שלא השלימו ימיהם **ואלו האבלים על חורבן בית המקדש ומורידים דמעות**. ועיווי"ש **דאלו האבלים על ציון יירושלים נמצאים בדרגה יותר גבוהה מאותו חיבל שנמצאים בו החרוגים ע"י אומות העולם**.

◊ השל"ה הק' (שבועות דף ל' ע"א) הביא מכתב הר"ש אלקבץ זיע"א דשם מביא דברים ששמע מהמשנה המדברת בפי מרן הבית יוסף זיע"א ז"ל **"אילו הייתם משערים אחד מאלה אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא הייתם נכנסת שמחה בלבבכם ולא שחוק בפיהם בזוכרכם כי בסבתכם אני מושלכת בעפר"** ובהמשך מביא שכתב הנ"ל "וגם בשמענו צרת השכינה בעוונותינו וקולה כחולה המתחננת אלינו..."

◊ עוד יש להתאבל על עם ד' שנפלו בחרב, שזה מנוראות החורבן, שרבבות רבבות כהני ד', פרחי כהונה, תינוקות על זרועות אמן, כולם שפכו דמם כמים סביבות ירושלים ואין להם קובר! ומאז החורבן, נשפך דמן של ישראל במליונים דורי דורות עד השואה האחרונה. ועל כולנה על כבוד אבינו מלכנו, שכל הבריאה כולה לכבודו בראה יצרה ועשאה, ואיה כבודו כאשר קרן עמו ישראל מושפלת עד עפר, וכבוד ד' בתורתו איננה, ומלכותו נסתרת. לפלא הוא שאין אנחנו מרגישים את האבילות על החורבן הגדול הזה (הגאון רבי משה שמואל שפירא זצוק"ל – זהב משבא ח"ב ע' ק"ח).

◊ כתב בסדר היום (סדר ת"ב) "וכן אין נופלים על פניהם כל היום כולו, **להראות אותו ביום מועד שמובטחים אנו שיחפך אבלנו לששון ולשמחה** כדכתיב (ישעיה ס"א ג') לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר" (וכעיי' בערך השלח תקנ"ג ב').

רמ. אחר הקינות אומרים אשרי ואין אומרים למנצח יענך, ואומרים ובה לציון. ואין אומרים פיטום הקטורת (רמ"א תקנ"ט ד' ויעוי' משנ"ב סק"ו). ולא שיר של יום (לבוש [ס"ו] והגר"א זיע"א [מעשה רב את ר']).

◊ **ביום התענית ע"י הברכות בערבית** (24 כולל ברכת המפיל) **ובשחרית** (44) **ובמנחה** (22 כולל ברכות הטלית והתפילין) **מגיעים בס"ה ל-90 ברכות, וחסר 10 ברכות שמחוייב בהם להשלמת 100 ברכות בדפסק השו"ע** (מ"ו, ג) (ולנוהגים בהגר"א שאין מברכים 'שעשה לי כל צרכיה ויש שלא מברכים אף ברכת 'המעביר שינה', חסר עוד שני ברכות ומגיעים ס"ה ל-88 ברכות, ואם אין מברך 'על מצות תפילין' חסר עוד ברכה, ס"ה 87 ברכות, ואם נוהג לברך על מקרא מגילה מתווסף ברכה אחת) **ומשלימם ע"י ברכת "אשר יצר", או ע"י שיכוון לשמוע ברכות התורה והמפטיר ויענה אחריהם אמן** (יעוי' מג"א מ"ו סק"ה, ושו"ע רפ"ד ג, רעק"א שם ומשנ"ב שם סק"ה) **ובשעת הדחק אפשר דיכול להוסיף למנין את ברכות חזרת הש"ץ ע"י שיכוון לשמוע ויענה אמן** (יעוי' משנ"ב ס' מ"ו סק"ד) (ק"ע נוסרי ברכה).

הליכה לבית הקברות

רמא. מיד כשיוצאים מביהכ"נ, הולכים לבית הקברות של ישראל (כדי שיבקשו עלינו רחמים) [ואם אין קברים של ישראל לילך שם, הולכים אפי' על קברי עכו"ם (יעוי' הערה ^(קפא)], לומר שאנו חשובים כמתים] (תוס' תענית טז, רמ"א תקנ"ט י' ומשנ"ב סקמ"א), ולא יכנס לתוך ד' אמותיו של הקבר (דיש לחוש שידבקו בו החיצונים ^(קפב)), ונכון לילך לשם יחידי או עם עוד אחד (ולא בכנופיא גדולה, כדי שלא יפסיקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות, וכשהולך בכנופיא הוי טיול, וגם מביא לידי שיחת חולין ומסיחין דעתם מהאבילות) (של"ה הק' הובא במשנ"ב שם).

(קפ) כה"ח תקנ"ט ל"ז, בביאור דיעה זו.

(קפא) וכן המנהג במנין הגר"ש דבליצקי שליט"א ומזכירים לכל עולה לומר כן לפני הברכה (יחזק השמש ע' פ"ז).

(קפב) וכן נהג הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל (מסורת משה ע קע"ה).

(קפג) אך אם יש שם צלמים לא כדאי לילך לשם, ובכל אופן בקברי עכו"ם לא מתקרבים רק עומדים מרחוק (הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל – מסורת משה ע' קע"ו).

(קפד) דבכתבי האריז"ל כתב דאין לילך על הקברות אלא לצורך לוויית המת, ובפרט אם לא תיקן עון קרי מתדבקם בו החיצוניים (הובא במג"א שם ס"ק ט"ו), וניצל מזה ע"י שלא נכנס לד' אמותיו של הקבר.

רמב. יש סוברין דגם בתשעה באב, ההולך לבית הקברות ורואה קברי ישראל מברך ”אשר יצר אתכם” וכו' (ואם רואה קברי עכו"ם אומר 'בושה אמכם' וכו') [כדפסק השו"ע רכ"ד י"ב] (אע"פ שאין אומרים צידוק הדין בתשעה באב) (כן נהג הקהילות יעקב זצוק"ל בשנים שהלך לבית הקברות בתשעה באב ואמר שהמברך לא הפסיד – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קמ"א ^(קפה) ^(קפו)).

◇ ”וכל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שארעו בהם כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגם להם ולנו אותן הצרות, שזוכרון דברים אלו נשוב לחטיב, כמו שנאמר ”והתוודו את עונם ואת עון אבותם וגו’”. ולכן חייב כל איש לשום אל ליבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית, כמו שכתוב באנשי נינוה ”וירא ד’ את מעשיהם”, ואמרו חז"ל: ”את שקם ואת תעניתם” לא נאמר, אלא ”את מעשיהם”, ואין התענית אלא הכנה לתשובה. לכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטויל ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר. ומ”מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד, כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם” (משנ"ב סי' תקמ"ט סק"א).

אגרא דתעניתא צדקתא

רמג. מנהג ליתן צדקה במנחה דתענית, ויש נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב (משנ"ב תקס"ו סקי"ד).

◇ ”נהגו עם ישראל בכל המקומות להרבות צדקה לעניים ולתלמידי חכמים ביום תשעה באב והוא סגולה נפלאה לכפר עוונות וגם לקרב הגאולה ומה גם כי יש עילוי גדול לשכינה בנתינת צדקה בימים אלו” ("מועד לכל חי" סי' י' סעיף ס"ח).

מנחה

רמד. מותר לרחוץ ידיו לתפילת המנחה (עד סוף קשרי אצבעותיו) דהוי כמקבל פני שכינה וכטבילת מצוה שהתירו (משנ"ב תקנ"ד סקכ"א).

רמה. במנחה מתעטפים בטלית ומניחים תפילין ומברכים עליהם (שו"ע תקנ"ה א') (ומוציאים הציצית של הטלית קטן לחוץ) (ומחצות היום מותר להניח טלית ותפילין, וכן נהג הגר"א זיע"א – חיי אדם קל"ה י"ח ^(קפ"ו)), ויזהר שלא לקרוא אז עימם פרשיות קריאת שמע ולא פרשת קדש (משום דעתה הוא רק 'כקורא בתורה' ות"ת אסור כל היום) (משנ"ב שם סק"ה) ^(קפה) ^(קפט) ^(קצ).

רמו. יש להניח תפילין קודם תחילת אמירת אשרי (שלא יהא הפסק כ"כ בין אשרי לקדיש) (יעו' פמ"ג סי' נ"ה משב"ז סק"ג, ובסימן רפ"ד ז' ומשנ"ב סקט"ו ומשנ"ב תקפ"ד סקי"ב דאין להפסיק בין אשרי לקדיש).

רמז. נוהגים להשלים במנחה אמירת השיר של יום שלא אמרו בשחרית (קיצור שו"ע קכ"ד י"ט, וכן המנהג – הגר"ש דבליצקי שליט"א ולהבחל"ח הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל - 'מסורת משה' ע' קע"ד ^(קצא)).

רמח. בתפילת המנחה אומרים 'נחם' וכו' בבונה ירושלים, ו'עננו' בשומע תפילה (שו"ע ורמ"א תקנ"ז) [והש"ץ כשחוזר על התפילה בקול רם אומרו בין 'צואל ישראל' ל'רפאינו' [ולקהילות הספרדים יעו' הערה ^(קצ"ב)]. ואם שכח לומר 'נחם' וכו' בבונה ירושלים יאמר בעבודה דהיינו קודם ותחזינה, ואי"צ לחתום ברוך מנחם ציון, אלא חותם בותחזינה עינינו עד סוף הברכה (משנ"ב שם סק"ב), ואם לא אמרו כלל אינו חוזר ^(קצ"ג) (שו"ע שם).

רמט. מי שאינו מתענה לא יאמר 'עננו' ^(קצ"ד). אכן יעו' משנ"ב תקס"ח סק"ג. (ויעו' שבט הלוי ח"ח סי' קל"א מש"כ לבאר בזה).

רנ. גם האומרים "שלוש רב" במנחה כל יום, מ"מ בתענית יאמרו שים שלום (יעו' רמ"א קכ"ז ב' ומשנ"ב סקי"ב). ומ"מ אם אמר שלום רב יוצא (משנ"ב שם סקי"ג).

רנא. מדינא אי"צ לחלוץ התפילין עד צאת הכוכבים, אך האריז"ל היה נזהר לחלוץ אחרי שקיעת החמה (משנ"ב סי' ל' סקט"ו).

◇ ”א"א הגאון ציוה לשמש **להכריז במנחה [כשהלך ט' באב [ב]יום א', שלא ישכחו העם מהלכריל**” (מקור חיים תקנ"ו).

(קפה) אמנם יעו' בארחות רבינו שם, שהקהילות יעקב שאל את החזו"א אם לברך ברכה זו בתשעה באב, ולא השיב לו.

(קפו) וכתב בשו"ת אגרות משה (ארח חיה סי' ל"ז אות י') שהברכה היא תיכף כשרואין את הקברים, שהוא לפעמים גם קודם הכניסה. ועוד כתב דמסתבר דאין די בזה שרואים המצבות מרחוק שזה הוא רק הבנה בליבו מתוך מה שרואה, דשם איכא קבר. ואף שהוא ידיעה ברורה, מ"מ לא נתקן ברכה אלא על הראי'. ועל כן צריך לברך רק כשרואה הקרקע שמכסה הקבר. וכן מברכין על ראיית אותן המצבות הנמוכות שהם ממש על מקום הקבורה, עכ"ד.

(קפז) אכן במעשה רב אות ר' כתב "ותיכף אחר קינות אפי' קודם חצות מניח תפלין" עכ"ל.

(קפה) אכן דעת המקור חיים (ריש סי' תקנ"ה) דיקרא ד' פרשיות עם התפילין, וכ"ה בריטב"א בשם הרמב"ן. וכן נהג הגר"ש אלישיב זצוק"ל – 'הלכות חג בחג' ביהמ"צ ע' ר"ב בהערה. כמו"כ בכף החיים (תקנ"ה ז') כתב דאפשר כיון שהם מסדר היום וגם אינו קורא משום תלמוד תורה אלא משום שכתוב בהם מצות תפילין אין קפידא. וכמו"כ יעו' עוד שבט הלוי ח"ט סי' קל"ג אות ב'.

(קפט) ויש האומרים גם 'אין כאלוקינו' וכו' ו'פיטום הקטורת' (דביקיעשש שם כתב 'ואומרים שיר של יום ושאר הדברים שחוסר בשחרית' וכ"ה בהלכות אבן ישראל' ח"א ע' שס"ט).

(קצ) ו"א דבתשעה באב צריך להקדים להתפלל מנחה גדולה כדי להקדים קיום מצות תפילין ממתי שאפשר להניחם משום זריזין מקדימין למצוות (הגר"י פישר זצוק"ל הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שס"ט).

(קצא) אכן במעשה רב (אות ר') משמע דהגר"א זיע"א לא היה אומר שיר של יום כלל.

(קצב) מסתימות השו"ע (בסי' תקנ"ו) משמע דדעתו שיאמרו 'נחם' וכו' בכל חג' תפילות של ת"ב (משנ"ב תקנ"ו סק"א).

(קצג) דבימים שאין בהם קרבן מוסף, אם טעה ולא אמר מעין המאורע אין מחזירים אותו (משנ"ב שם סק"ד).

(קצד) ואפי' לא באופן שישנה ויאמר ביום תענית ציבור זה (ביאהל תקסה' א' ד"ה בין יחיד וכן נהג הגר"ש אלישיב זצוק"ל 'איש על העדה' ע' קפ"ב בשם הגר"צ'מ לוין שליט"א).

◊ **"בשעה שמכניסים אדם לדין אומרים לו... ציפית לישועה"** (שבת לא), וכתב האריז"ל **"בתיבות 'כי לישועתך קוינו כל היום'** (שבשמו"ע) יכוון לצפות לישועה כדי שיוכל להשיב ליום ההין כששואלין אותו ציפית לישועה". **"לכן יכוון מקורות ליבו עד מאוד בזה הלשון: אני מחכה ומצפה בכל יום לישועת השכינה הקדושה שתצא מהגלות, ותגאל אותנו גם כן בביאת משיחך ותצמיח קרן דוד"** (יסוד ושורש העבודה, ה, ד).

◊ איתא בתנא דבי אליהו רבא (פלא"א) **"מעיד אני עלי שמים וארץ, שהקב"ה יושב ומצפה להן לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה, שישובו בתשובה, כדי שיגאל אותם ויבנה להם ביהמ"ק שלא יחרב לעולם"**.

◊ **"וביום התענית לא ידבר מענין אכילת הלילה באם אפשר לו דחינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל, לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה כי היום שמתענה בו הוא קדוש מדוגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתיה"** (שלי"ה הק' – סוף מסכת תענית, ויעו' עוד תוס' שבת נקיה: ד"ה רובם) **דמו שאין לו אכילה במעיים הרי הוא נקי וטהור במלאכי השרת,** ויעו' בראשית רבה פס"ב אות ב').

מוצאי התענית

◊ **"המצוות הזמניות כולן, לא רק כדי לקיימן בשעתן נאמרו, כי אם שע"י שנאמרה המצוה לקיימה בשעתה, צריך לנוטעה בנפש ולקחת ממנה את לקחה להיות עימה כל השנה כולה,** (כגון מצות זכירת יציאת מצרים, שאמנם היא מידי יום, אבל מצות סיפור באריכות הרי היא פעם אחת בשנה כליל פסה, שאז מאריכין בסיפור לכל פרטיו ונוטעין בלב את יסודי האמונה וההשגחה, ואחרי שהתעוררו וקיבלו את הדברים, אז באמת די בזכירה מועטת ליצ"מ של פעמים בכל יום ערב ובוקר, כדי להדש את זכרון האמונה וההשגחה שוכינו לספר באריכות לבנינו. וכן הוא בכל מצוות המועדים וזמנים כסוכות וכדו', שלא לשעתן בלבד נאמרו אלא להתעורר מהם לכל השנה כולה). וכמו"כ צריך שיהיה במצות האבילות על ירושלים, דאם כי תקנו לנו בכל השנה כמה הלכות בתורת זכר לחורבן, אבל יום תשעה באב הוא הזמן של בכה בתבה כלילה, שאז עלינו להתבונן במגילת איכה במה שאירע ולהרגיש כל פרטי מאורעות החורבן וגודלו, וגודל החטא שבעבורו הרב, ואח"כ כבר לקיים בכל השנה כולה את ההלכות הקבועות לזכר לחורבן, ואע"פ שלכאורה הם דברים מועטים כדאיתא בב"ב דף ס' שלא הניחו חכמי ישראל לנהוג זכר לחורבן במנהגים נוספים על מה שקבעו, מ"מ א"צ לריבוי מעשים, כי אם דהעיקר הוא דבשעת קיום ההלכות קיום הקבועות יש להיזכר בחורבן, וכשזוכים לשמחת חתן וכלה, בשעה ששמים האפר מקלה בראש החתן וכששוכרים את הכוס מחת לחופה, ח"ו שיהא זה כאחד מטקסי החופה, אלא יש לראות ולשמוע, בנתינת האפר ובשבירת הכוס, את שבר עם ישראל וירושלים על חורבנו, ולבהפ"ח אנחה אמיתית תצא מן הלב ע"י שנוכור באותו הרגע את פרטי המאורעות שהתבוננו בהם בת"כ" (הגאון רבי משה שמואל שפירא זצוק"ל – וזה משבא ח"ב ע' קי"א).

רנב. גם המחמירים בזמן מוצ"ש ויו"ט כדעת ר"ת מ"מ אינם צריכים להחמיר כן בתעניות ואפילו בתשעה באב משום שהם רק מדרבנן ודי אם יתענו עד זמן צאה"כ לשיטת הגאונים (הגר"ש דבליצקי שליט"א וכע"ז בשבט הלוי ח"ו סי' ע"ב דאפשר להקל לצורך).

רנג. הנוהגים כהגר"א ולא בירכו **"שעשה לי כל צרכי"** בבוקר, מברכים ברכה זו בלילה, תיכף כשנועל מנעליו (מעשה רב ט').

קידוש לבנה

רנד. דעת הרמ"א (תכ"ו ב') דאין לקדש הלבנה במוצאי ט"ב דאין שרויים בשמחה, אלא יברכו בימים שאחריה. אמנם במשנ"ב (שם סק"א) הביא דעת האחרונים דמקדשין אפילו במוצאי ט"ב [אלא שצריך לטעום קודם. אא"כ יפסיד מלקדש בציבור דאז יקדש עימם אפילו בלא שטעם משום 'ברוב עם' וכו'] (שעה"צ שם סק"ט).

רנה. המקדשים את הלבנה במוצאי ט"ב יזהרו לנעול מנעלים קודם לכן דאין לקדש בלי מנעלים (משנ"ב תכ"ו סק"א).

◊ כתב החיד"א (עבודת הקודש, מורה באצבע אות רל"ט) **"אחר תפילת ערבית והוא לילה ירחין כל ידיו (ג' פעמים בסירוגין, לוח ארץ ישראל) ופניו, וילבש מנעלים של עור ויברך ברכת הלבנה, שהוא זמן הראוי לבשר הגאולה ולברך הלבנה העליונה ולומר דוד מלך ישראל חי וקיים" עכ"ל.**

הברלה

רנו. בשנה זו, במוצאי הצום מבדיל על הכוס ואינו מברך על הבשמים ^(קצ"ח) ולא על הנר (אפילו לא בירך עליו במוצש"ק ^(קצ"ח)), ומותר לשתות את היין בעצמו ואי"צ ליתן לקטן לשתות. (שו"ע תקנ"ו א' ומשנ"ב סק"ג). ונהגו שלא לומר הפסוקים 'הנה קל ישועתי' וכו' (כ"מ במטה אפרים תרכ"ד ה' ובקיצש"ע קל"ג כ"ח וכ"ה בשש"י פס"ב סמ"ד).

דיני אכילת בשר, שתית יין, רחיצה, תספורת, ברכת שהחיינו ושמיעת מוזיקה אחר גמר התענית

רנז. גבי אותם שנהגו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין כל אותו שבוע שחל בו ט"ב עד שבת נחמו יעו' משנ"ב (תקנ"א סקל"ו) מש"כ בזה.

רנח. במוצאי תשעה באב בשנה זו (היינו ליל שני) אסור רק באכילת בשר ושתית יין (מפני אבילות של יום) אבל תספורת מותרת (רמ"א תקנ"ח ומשנ"ב סק"ד). וכמו"כ רחיצה מותרת (שבט הלוי ס' ע' אות ט'). וכמו"כ מותר לברך ברכת שהחיינו (דעת תורה סי' תקנ"ח סעי' א', ובשו"ת מהרש"ם ח"ד קמ"ח בשם א"א מבוטשאטש שראה כן בעיניו מהגה"צ אבד"ק בארדיטשוב שבירך). וי"א שלא ישמע מוזיקה כליל מוצאי התענית (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ע"י הגר"צ ישראלזון שליט"א). וביום שני בבוקר מותר גם בבשר ויין (רמ"א שם).

◊ **כתב באגרא דכלה** ^(קצ"ח) פרשת מסות על הפסרת כה אמר ד') **דאחר תשעה באב כבר מתנוצצין ניצוצי הרחמים והתשובה.**

^[1] (קצצה) דגפש יתירה היא במוצש"ק דוקא – משנ"ב שם סק"ה

^[2] (קצו) דאין מברכין על הנר אלא במוצ"ש בזמן שנברא – משנ"ב שם

^[3] (קצז) להגאון רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב זצוק"ל

ט"ו באב

- ◇ איתא בתענית (לא). מט"ו באב ואילך (שהלילות מתארכים והימים מתקצרים (רשב"ם ב"ב קכ"א)) המוסיף לעסוק בתורה בלילה, יאסף (תקברו אימו, וחיינו ימות קודם זמנו ר"ל) (ע"פ רש"י שם).
- ◇ אבותינו סיפרו לנו זאת לפנינו בישראל כי בליל ט"ו באב היו ספסלי בית המדרש כ"ב מלאים עד שמי שאיחר לבוא כמעט לא מצא מקום לשבת (הגר"ש דבליצקי שליט"א – אני לדודי ע' ח).
- ◇ יקרי ירושלים נהגו להתחיל מט"ו באב ללמוד סדר תיקוני זוהר עד יוח"כ"פ (דיעו' בהקדמת "כסא מלך" לתיקו', שהלימוד בזה בחדש אלול מטהר הגוף ומקדש הנשמה אפילו בגורסא בעלמא באין מבין פירוש אמריו וסגולתו לקרב קץ הגאולה כ"ב. וכ"ח באור צדיקים (סי' ל"ז ס"ב) דכתב "אשרי מי שישלים ספר התיקונים בימים אלו" (נטעני גבריאלי ח"ב פצ"ח סט"ז ע' תקס"ז).
- ◇ אם רוצים להצליח בימי אלול צריך להתחיל עכ"פ במרבית הדברים שהושבים להגיע אליהם בחודש אלול, כבר מיום ט"ו באב להתרגל בקדושה, וכמובן שהעבודה רק ע"י מחשבות ורעיונות מבלי שינוי ושיפור מעשים אי אפשר עכ"פ לגבינו כמעט כמאן דליתא דמויא (הגר"ש דבליצקי שליט"א – אני לדודי ע' ח).

"כי נחם ד' ציון, נחם כל חורבותיה, וישם מדרבה כעדן וערבתה כגן ד', ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה" (ישעיה נ"א ב').

"גם זאת בהיותם בארץ אויביהם, לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי איתם כי אני ד' אלוקיהם" (ויקרא כ"ז מ"ד), אמר שמואל "לא מאסתים" – בימי יוונים.
"ולא געלתים" – בימי נבוכדנצאר. "לכלותם" – בימי המן. "להפר בריתי איתם" בימי פרסיום. "כי אני ד' אלוקיהם" – בימי גוג ומגוג (מגילה י"א).

לע"נ

רבי נחום אברהם ב"ר
אלחנן פנחס ספרא זצ"ל

לע"נ

רבי יעקב ב"ר שמואל
רוזנטל זצ"ל

לע"נ

רבי יהודה ליב אריה
ב"ר משה אקסלרוד
זצ"ל

דברים אחדים בענין שמירת הפה והלשון

"כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו" (בירושלמי (יומא ד':) איתא **"כאילו הוא החריבו"**) וביאר החפץ חיים (חובת השמירה פ"ח אות ט"ו) דהטעם לכך פשוט, שאותן העוונות שגרמו אז להחריבו הם גורמים ג"כ עתה שלא לבנותו. וכתב המהר"ל (נתיב לב טוב פ"א) דמאחר ששנאת חינם היא הגורם להחריב את הבית קצט, כל שכן שהוא סיבה להעמיד את החורבן, שהרי דבר הגורם חולי לאדם, ודאי דאחר שכבר חלה, יגרום לו למנוע ממנו הרפואה כל זמן שלא הסיר את הדבר שגרם לחולו. ולפיכך כתבו בעלי המוסר שראוי בימים אלו להתחזק בפרט בעניני שמירת הלשון.

והנה באמת המעיין בישוב הדעת במקורות המדברים בעניינים אלו ימצא בהם דברים חמורים עד מאד בגודל העונשים למי שאינו שומר פיו, ומאידך **גודל עוצמת השכר לשומר פיו**, ובראשם אדונינו הגר"א זיע"א באגרתו דכתב ש"כל כף הקלע הכל בהבל פיו של דברים בטלים", ועל כל דיבור הבל צריך להתקלע מסוף העולם ועד סופו, וכל זה בדברים יתרים, **אבל בדברים האסורים, כגון לשון הרע ליצנות ושבועות ונדרים ומחלוקת וקללות ובפרט בבית הכנסת ובשבת וביו"ט על אלו צריך לירד לשאול למטה הרבה מאוד ואי אפשר לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דיבור אחד, ולא נאבד אפילו דיבור אחד שלא נכתב**". ושם כתב "מה לי להאריך בזה העוון (לשה"ר) **החמור מכל העבירות, כל עמל אדם לפיהו אמרו חז"ל שכל מצוותיו ותורותיו של אדם אינו מספיק למה שמוציא מפיו, וה'מוות' אינו 'מקוה', והכל יבוא במשפט על כל דיבור, ולא נאבד אפילו דיבור קל, כי חטא הלשון עולה על כולם כמשאחז"ל ולשה"ר כנגד כולם**". ושם כתב "אוי למי שממית עצמו בשביל דיבור אחד, ומה יתרון לבעל הלשון וכו'". עכ"ל^ר.- והחפץ חיים זיע"א כתב (שמירת הלשון ח"ב פכ"ו) זל"ש: "מי שפיו פתוח תמיד, ואינו מקפיד על עצמו, **אפילו אם ילמד כל ששה סדרי משנה וכל הש"ס כמה פעמים, כשיבוא למעלה, לא ימצא אפילו גמרא אחת שתגן עליו!!!!**" עכ"ל. וכע"ז ברבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' רט"ג). וברמב"ם (תשובה ג' ו') כתב **דבעלי לשון הרע אין להם חלק לעולם הבא, אלא נכרתין ואובדים ר"ל, יעוי"ש**.

ובתולדותיו של הגאון רבי יצחק בלעזר זצוק"ל (המופיע בתחילת הספר "זכוכי אור") מובא שרבי חיים ברלין זצוק"ל סיפר שהיה מיווד מאוד עם רבי יצחק עוד בהיותם בחו"ל, שרבי חיים היה רבה של מוסקבה ורבי יצחק רבה של פטרבורג וכשעלו שניהם לארץ ישראל וחיו בירושלים המשיכו בקשר הטוב ביניהם. וכשרבי יצחק זצוק"ל חלה את חליו האחרון, ציוה שלא יספידוהו לאחר פטירתו, ולפני לווייתו דנו גדולי ירושלים אם לשמוע לצואתו שלא להספידו, ואב"ד ירושלים רבי שמואל מסלנט זצוק"ל הכריע שלא להספידו ורק רבי חיים ברלין התיר לעצמו להספידו רק בבחינת "לבכותו" מבלי להזכיר שבו.

ומספר ר' חיים : שכשנפטר רבי יצחק ביום י"א חדש אב י"יהי בליל שבת קדש שלאחריו סמוך לאור הבוקר בא המנוח אצלי בחלום ואמר לי יישר כח על שלא הגדת עלי שבח, ושאלתי ממנו מה נעשה בדניו בעולם ההוא ואמר לי : **שדין של מעלה חמור מאוד שאי אפשר לשום אדם בעולם הזה לשער כלל, וביחוד מקפידים מאוד על דיבורים האסורים שנדברו שלא כהוגן!!!!**" "ואמנם על תלמידי חכמים יש הרבה מליצי יושר **אולם מקפידים מאוד על חטא הלשון!!!!**" (ומשמע מדבריו דלתלמידי חכמים יש אפשרות קלה יותר לצאת זכאי בדיו, **אבל לא כלפי עבירות שבדיבור!!!** והיינו כמש"כ רבינו יונה בשערי תשובה והחפץ חיים הנ"ל **שזכות התורה אינה מגינה על לשון הרע!!!**)^ר. – ובמדרש איתא שאין הקב"ה רוצה כלל להציל את "בעל הלשון הרע" מצרותיו (הובא בחפץ חיים שער הזכירה פ"ד)^ר.

^[1] קצט כדערי' יומא ט: וירושלמי פ"א דיומא, וכדוהכיח החפץ חיים זיע"א בתחילת הקדמתו לספר חפץ חיים דכוונת הגמ' על לשה"ר

^[2] י' ובחפץ חיים (שמירה לשון הרע חובתה פ"א) כתב "דנצירת הלשון מרע, כוללת שמירה מכל חלקי הדיבורים שהוא להרע או להקניט לחבירו, כגון לשה"ר ורכילות ומחלוקת וקללות והלבנת פנים ואונאת דברים". וכ"מ באגרת הגר"א זיע"א להלן בסמוך.

^[3] י"א וברמב"ם (סוטות ציצית ס"ד פ"ט) כתב "...זה דרך ישיבת הליצים הרשעים, בתחילה מרבים לדבר דברי הבאי..., אבל שיחת פשרי ישראל אינה אלה בדברי תורה וחכמה". עכ"ל. וכבר האיר ע"ז הגר"ז זצוק"ל דהרמב"ם כתב שיחת "פשרי ישראל" והיינו אף מי שהוא רק במדרגה של "יהודי כשר" שיחתו היא רק בדברי תורה וחכמה.

^[4] ובאבן שלמה פרק ד' הביא מהגר"א זיע"א ש"ענין גודל התאוה לדבר דברים בטלים וליצנות אף שאין בהם הנאת הגוף, מפני שבכל דבר שאדם עושה נותנים לו רוח ממרום, וזה הרוח אין לו מנוחה עד שיעשה עוד דברים כאלה, ובוה יש לו נחת רוח הן במצוה והן בעבירה, וזה שאמרו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ולפי ערך גודל המצוה או העבירה כן יגדל כח ההמשכה של הרוח, ועל כן בלמוד התורה שהוא גדול מכל המצוות יגדל כח ההמשכה של רוח הקדושה, ולהיפך בדברים בטלים וליצנות שהוא היפך התורה והוא גדול מכל העבירות, ועל כן גדלה מאד כח ההמשכה של רוח הטומאה, וההנאה גדולה מכל העבירות (משפ"א ב"ט)".

^[5] והגר"א זיע"א במשלי (ח' כט) עה"פ "מוות וחיים ביד לשון" כתב, "כמ"ש ת"ת כנגד כולם וכמ"ש כי היא חיך וגו' וההיפוך הוא מוות והוא מדבר דברים בטלים או לצנות".

^[6] י"ב וכע"ז ב"קיצור ראשית חכמה" (שער הקדושה פ"י ע' פ"ו הוצאת בלוצניק) **"ועל כל דיבור ודיבור הוא נידון מביט דין העליון"** ושם (בריש הפק' ע' פ"ח) כתב ז"ל "משמע מותר ספר הזוהר פ' תזריע (דף מה) כי כל מעשה שאינו הגון, נעשה ממנו הבל להלביש הנשמה, ולקלעו בכף הקלע... וכ"ש כשיהיה הבל היוצא מפיו לבטלה ולשקר וכיוצ"ב, שהולך למקום הבל הרע הוזה שהוא רעות רוח, ונמצא עשוי ממנו לבוש להלביש רוחו לקלעו מתוך כף הקלע – הבלל העולה פי כפי שהאדם בונה בעוה"ז, שם תעלה נשמתו אחר מיתתו, שאם יעסוק בהבל התורה והתפילה יעלה ויתקשר בהיכל הקדוש שהיא השכינה, ואם יעסוק בדברים בטלים, יתקשר בקליפה ובהיכל שאינו קדוש, ונפשו תקלע בתוך כף הקלע, אם לא ישיבוש בתשובה שלמה וחזקה לבטל כל אותם הרקיעים והארצות שבנה בצד הקליפה". עכ"ל.

^[7] י"ד ורח"ו ויטאל כתב ב"שער הקדושה", **שבעת שמספר לשה"ר על חביו, נענש מידה כנגד מידה שמספרים עליו לשה"ר** (הובא בחפץ חיים שמירת הלשון ח"ב ספ"ד). ובמק"א דביא' החפץ חיים (שם פט"ו ובקדמה לספר חפץ חיים, ובשמירת הלשון פ"ב) שכשאדם מדבר לשה"ר מעורר הוא את המקטרג הגדול על כלל ישראל, וע"י שח"ו מקטרג, גורם בזה מוות וחרב וקטלא בעולם רח"ל ל"ע. ע"כ. וכמו שכתב הרמב"ם על חטא לשון הרע (ריעות פ"ו) ד"ל: **"עוון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל ולכן נסמך לו, לא תעמוד על דם רעך"**, עכ"ל. ולפי"ז הוא יושב בביתו ומדבר לשה"ר ח"ו, וברחוב בסמוך נפטר ילד צעיר רח"ל ל"ע בכח הלשה"ר שלו. וביאר שם החפץ חיים דהוה מה שאמרו חז"ל "כל המדבר לשה"ר **מגדיל עונותיו עד לב השמים**" – דכל הנזקים החמורים מבח דיבוריו נוקפים לחובתו, ויתכן שכשתצא נשמתו מגופו לאחר פטירתו יראה שרשום לחשבונו בין היתר 'אשמת רצח'!!! פלוני אלמוני, מבח דברי לשה"ר שלו.

^[8] י"ד ויערי' שם שרבי יצחק זצוק"ל בלילה האחרון שלו כשאמר וידיו, בהגיעו ל"דברנו דופי" התמרמר הרבה. – ושם כתב חתנו: "ומה נפלא למתבונן הלא מ"ח הגאון זצ"ל כידוע לכל לא הי' שח שוחה מר"ח אלול עד מחרת י"הכ"פ, זאת אומרת שחלק התשיעי מכל השנה קיים האמור בחז"ל מה אומנתו של אדם בעוה"ז יעשה עצמו כאלם שנאמר האומנם אלם צדק תדברין ובכל זאת התמרמר בידידיו וגם הרגיש זאת ביום הדין הקדוש, אנו שאין מחסום ללשונינו מה נאמר וכו' ולא לחנם נאמר שומר פיו ולשונו שומר מצותו נפשו".

^[9] י"ה ובחפץ חיים (שמירת הלשון שער הזכירה פ"א) כתב ד"איתא בירושלמי פרק א' דפאה, דכשם ששכר תלמוד תורה שקול כנגד כל המצות כן ענשו של לשון הרע שקול כנגד כל העונות, נמצא תלמוד תורה גדולה שבכל המצות וכנגדו לשון הרע חמור שבכל העונות. והטעם כי כל המצוות הם מעטרפות אל הגשם, כמו מצוה ציצית אי אפשר לקיים אלא על ידי לבישת בגד שהוא גשמי, וכן סוכה ולולב וכחאי גזונא כל המצות. לא כן לימוד התורה, שעניינו תלוי בכח הדיבור שהוא כח פשוט רוחני בלבד, ולכן פעולתו שפועל למעלה גורא עד מאוד, ועל כן קדושת תלמוד תורה הוא כנגד כולם. וכן הדבר להפכו בענין קלקול, כי בכל האיברים שהוא עושה בהם עונות, מוחמת שחן גשמיים, אין קלקולו למעלה גדול כל כך לא כן בעון לשון הרע ורכילות, שפועל פשוטו על ידי כח רוחני בלבד, קלקולו למעלה בשלמות העליונים הוא חזק וגורא עד מאוד, ולכן ענשו גם כן הוא כנגד כולם.

והגר"מ שטרנבוך שליט"א כותב (בפירושו על אורחות חיים להרא"ש עי' לייט אוי' ס"יא) שיש בידו 'קבלה' **שאמו של הגר"א זיע"א נראתה אליו בחלום וגילתה לו שעומק הדין נורא מאוד על כל דיבור ומחשבה ח"ו, והגר"א זיע"א נרתע מרוב פחד**. עכ"ד. יר' זי

ובהקדמה לאגרות משה ח"ח כותבים בניו מעשה נורא ששמעו מאביהם הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל, וכה היה המעשה: בתחילת חורף תרפ"ב חלה אחד מבעלי הבתים ונפל למשכב במין חולי מוזר ולשונו התנפחה בפיו, כאשר גבר עליו חוליו ונטה למות הגיע אליו הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל לבקרו, ביקש החולה להוציא כל איש מעליו, וסיפר להגר"מ את סיבת חוליו. לדבריו, שבוע קודם לכן בפרשת וירא הקשה כיצד זכו בנות לוט שהמשיח יהיה מצאצאיהן וכי' ודיבר עליהם בדרך בזיון, בלילה הופיעו בחלומו שתי נשים זקנות מאוד שראשן ופניהן מכוסים ואמרו לו שהן בנות לוט. והן הוסיפו ואמרו לו שהם שמעו את טענתו, ובאו מעולם האמת לענות לו, ויעויו" שם שהסבירו לו למה הם זכו שיצא מהם המשיח, ולאחמ"כ אמרו לו שהוא חטא חטא גדול כאשר דיבר עליהן בדרך בזיון, ומאחר שהוא דיבר עליהן בזלזול, יענש מידה כנגד מידה כמרגלים (רש"י במדבר י"ד ל"ו) ותשתרבב לשונו ותתנפח בחולי משונה וכך ימות. כשסיים האיש לספר את סיפורו להגר"מ זצוק"ל היסב את פניו אל הקיר ונפטר לבית עולמו. בניו של הגר"מ כותבים שם שאביהם זצוק"ל ראה את עניין זה כאמיתי. עכת"ד. – ומבואר דאפי' יהודי שמדבר דיבורים שלא כהוגן, יכול לגרום לרעש גדול למעלה עד כדי שישלחו לו שליחים מהעולם העליון, וכמו"כ מקבל עונש חמור ומשונה כהני"ל רח"ל. - וכ"ה בקיצור ראשית חכמה (שער הקדושה פי" עי' פ"ו הוצאת בלוטניק) שהביא בשם ספר יצירה שהקב"ה קבע בפניו 22 אותיות שבהם אנו מוציאים את ה'דיבור' מהפה, וכשאדם מזכיר אותיות אלו למטה, הוא מנענע ומעורר השרושים העליונים למעלה, והוא כעין שלשלת שראשה האחד במקום זה, וראשה השני במקום אחר, שאם האדם ינענע בידיו את ראש השלשלת שבמקום זה גורם הוא לנענע את ראש השלשלת שבמקום אחר אפי' אם השלשלת גדולה הרבה, ולכן כשהאדם מדבר בין דבר קדושה ובין דבר חול וק"ו דיבור שאינו כשר יידע שאין הוא מדבר רק בארץ הגשמית, אלא באותו רגע ממש הוא מנענע ומעורר השרושים בעולמות העליונים (והוא כמאמר הכתוב "שתו בשמים פיהם לשונם תהלך בארץ"). עכת"ד ר"ט ר'.

והרבנית קניבסקי ע"ה סיפרה מעשה שאירע בירושלים בשנים האחרונות, אשה נפטרה ר"ל וקברוה, כאשר חזר הקברן מהחברא קדישא לביתו, שם לב שנאבד לו ארנק עם מסמכים חשובים מאוד וכסף רב, והיתה לו הרגשה שהארנק נפל מכיסו לתוך הקבר, ובא לשאול את הגר"י"ש אלישיב זצוק"ל אם מותר לו לפתוח את הקבר, ומאחר ובאותו יום נקברה והארנק הכיל דברים חשובים, קיבל היתר לפתוח את הקבר. – כשהגיעו לפתוח הקבר עוד באותו יום שנקברה נחרדו למראה עיניהם: שלשה נחשים ענקיים עמדו מסביב לגופה ומצצו את דמה, החופרים הזדעזעו למראה עיניהם, והחליטו לברר אודות אשה זו. - לאחר בירור נודע להם שאשה זו היתה "בעלת לשון הרע" גדולה !!! - "דע מאין באת ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון"!!!!. (נאר שבע – ספר מבן משפחה של הרבנית קנייבסקי ע"ה – עי' קמ"ט) ר"א ריב ריג.

ומאידך מרובה מידה טובה, דהנה הגר"א זיע"א מחדש (שם באגרת) ד"ה**העיקר לזכות לעולם הבא הוא בשמירת פיו, וזהו יותר גדול מכל תורה והמעשים** וכו' כי הפה קודש קודשים" (ושם במקרא כתב שרשן פ"ו וז"ו כל פרי העוה"ב) עכ"ל. ומבואר בדבריו שמצבו של האדם ודרגתו בעוה"ב נקבע בעיקר ברמת גודל שמירת פיו ונהדברים נוראים למתבונן, דלדבריו נמצא שאם ראובן היה עמל בתורה כל ימי חייו בהתמדה לילות כימים, אלא שגם היה מדבר בין לבין לשה"ר ודיבורים אסורים, ומאידך שמעון כמעט לא פתח ספר כל ימי חייו, אבל שמר על פיו בתכלית השמירה מדיבורים אסורים, הרי שדרגת שמעון בעוה"ב תהא גדולה כפולה ומכופלת לאין ערוך ולאין שיעור ממדרגתו של ראובן. (ויעויו' כעיי"ז בחפץ חיים בחובת השמירה סוף פ"ו)!! [וכעיי"ז כתב החתם סופר (תורת משה השלם פרשת קורח (הובא בספר ידברת בס"ח עי' מ"ו)] ז"ל: "מזוזה על הפתח דווקא, רומז: **כי אם תנוכ של אדם יקדש כולו כמלאך, לא יועיל אם לא יקדש פתחי פיו, וכן תנא, כי גדול שמירת הפה אף אם לא יתה בית מלא ספרים, פירוש שלא יהיה מלא תורה ויראה, אם רק פתחי פיו שמורים, קדוש יאמר לו ... עיקר הכל תלוי בפתחי פיו ולכן הכל תלוי בזה**, ולכן בית מלא ספרים בעי מזוזה בפתח דווקא, לרמוז אהני"ל. ובספר אבן שלמה (פי"ז אות א') הביא מהגר"א זיע"א ד"ע**י"י שמירת הפה משתמר**

י' ובש"ה הקדוש כתב ז"ל 'כל המטמא פיו ולשונו בטומאת הדיבור, אז **כל תורתיו וכל תפילותיו כולם נטמאו ומחוץ למחזה מושבם, ואררבה מקבל עונש גדול ונורא עליהם** כי המביא דורין למלך חשוב, ונותן הדורין בכלי מאוס, יתקצף עליו המלך כבפלעים, **ודע כי לדיבור של עבירה אין ערך ואין שיעור** וכו' ואם באת להאריך ולהזכיר גודל חטאם וגודל עונשם יאריך הסיפור מאוד, ולא באתי רק להודיע כי **אילו ארבע אבות הטומאה (חנפים, שקרנים, מספרי לשח"ר, ליצנים) ותולדותיהם כיוצ"ב גדול עונשם ככופר בעיקר, וכעובר ע"ז, והם הורשי גיהנום בר מינו ואשם לא תנבה"** עכ"ל. (נשי' עד משיב"ה הוא האלשיך הק' שמות כ"ב ל"ה וחזבאו דבריו בשמירת הלשון שיער הוכיח פי' עיי"ש), ובחפץ חיים כממו דוכתי (שמה"ל ח"א שער הוכיח פי' ח' ד"ב פ"א חובת השמירה פי' ועוד) הביא דברי הוזה"ק שאם מדובר דיבורים אסורים **ישנם ממונים מטטרא אחרא שלוקחים אותם ומטמאים את דברי הקדושה שמוציא אח"כ בפיו ולא יזכה בהם**. ובזה"ק פ' מצורע "מאן דאית ביה לשנפת, כי גדול שפתי צלואת לא עלת קמיה דקדושא רביה הוא" ושם כתב שהוא ממשך שומאה לכל אברי נפשו (הובא בחפץ חיים שמה"ל ח"ב פט"ז). – עוד כתב החפץ חיים (בהקדמה לספר חפץ חיים) ד"דודע לכל מבין דאף בעולם הזה אם יקלקל אדם ח"ו את כח הדיבור והשמיעה, אפי' אם עדיין יוכל לדבר ולשמעו בקושי רב, מ"מ דבר זה יזער אותו ויזבה אותו הרבה יותר אילו הקלקול היה בשאר האיברים, משום דחוש השמיעה והדיבור הם חושים הראשיים באדם, וג"כ אינו יכול להעלים חסרונם, **ועל אחת כמה וכמה בשולם העליון כמה ייצר לו נפשו בנן עדן עי"ז לעין כל, אפי' אם לא היו עושים לבעל לשון הרע שום עונש כלל, רק שהיה מקולקלים כח הדיבור והשמיעה שלו, כמה בושת יגיע לו עי"ז, כי שם ידוע וניכר לכל כי פגמת הדיבור והשמיעה שלו הוא עבור שהיה בעל לשון הרע ומחלוקת בעולם הזה" עכ"ל.**

י' ובחפץ חיים (הל' לשה"ר כלל ח' דין י"ד) כתב: דמצינו בתנא דבי אליהו (פכ"א) **שאם רואה אדם לאביו ולאמו שמדברים דברים יתירים, כגון לשון הרע וכו', לבד שמוזהר שלא לקבל דבריהם, הוא צריך ג"כ למנוע אותם מזה** (ויהיה שיהיה זה בדרך כבוד, כמו דאיתא בקידושין לב. דיאמר בלשון רבה ובדרך כבוד: אפילו אם הוא אמת, כתוב בתורה שאין לדבר דברי לשון הרע על חבירו בכל גונו, וגם יאמר להם עוד שאר עניני זכות על אותו פלגיו עד שינעם אותם מזה – באר מים חיים אות כ"ז) **ואם החריש להם, נענש הוא והם עבור זה בעונש גדול** וזל"ש התנא דבי אליהו שם "**הוא והם אינם ממלאים ימיהם ושנותיהם**" ר"ל – הובא בבאר מים חיים שם ובשמה"ל שער הוכיח פי"ו. ואמרין במס' שבת (ט' ב') כי מי שיש לו למחות באנשי ביתו, נתפס לעתיד לבוא על אנשי ביתו. **על כן יהיה אדם רגיל תמיד בביתו להוכיח בענינים אלו, ורק בלשון רכה, ולהציע לפניהם את גודל העונש שיהיה עבור זה לעתיד לבוא, וגודל השכר למי שנוהר מזה. וביותר יזהר בעצמו לעולם שלא ישמעו אנשי הבית מפיו שום דבר גנאי על חבירו, כי אם הוא בעצמו יעבור על זה, לבד האיסור בעצמו, הוא ג"כ לקלול גדול לענין זה, כי שוב לא יהיה לו שום פתחון פה למנוע אותם מזה. ועל פי הדיוב, תלויה הנהגת אנשי הבית בענינים כאלו אחר הנהגת בעל הבית בעצמו, על כן צריך בעצמו להזהר בזה עד מאוד, ויהיה טוב לו בזה ובבא" עכ"ל החפץ חיים שם.**

י"י ואיתא בחול' "כל המדבר לשה"ר מגדיל עונותיו עד לב השמים". וביאר החפץ חיים זיע"א (שמה"ל ח"ב פט"ו) דדודו משום שבדיבורים אסורים **כל מילה ומילה היא עבירה בפני עצמה** (כמו שברמ"ר קדושה כל מילה היא מצות עשה בפני עצמה) ואפי' אי נימא דככל מילה עובר רק על איסור אחד מ"מ **נמצא שברקה אחת של לשה"ר עובר כמאתיים עבירות** , ומכל עבירה ועבירה בפני עצמה נברא לו מלאך מקטרג אחד, **(וכמו יודיעו האדם בהתבוננו שיש לו גודל כ"ב גדול של מלאכי חבלה, חזו שאמרו חז"ל כל המספר לשה"ר מגדיל עונותיו עד לב השמים, משום שבזמן קצר ביותר של דברי לשה"ר יכול לעבור מאות ואלפי עבירות. עכת"ד. ובברכות ו. "תניא אבא בנימין אומר אלמלא נתנה רשות לעין לראות, אין כל בריה יכולה לעמוד בפני המוקיין" ודיינו שאם אדם היה רואה את המחבלים שנמצאים סביבו ומולים אותו היה מת במקום. רק שהקב"ה הטיב איתנו שכל זמן שהנשמה בגוף אי אפשר לראותם.**

רט ובקיצור ראשית חכמה (שער החשובה פרק ש"ג) כתב "...כי החוטא מלבד מה שקלקל צנורי השפע מלבוא אל מוקמים הראוי, מוליכם אל מקום שהכניס את המלך ד' צבקות, והוא: שהוא מוציא את הקדושה אל הטומאה, מקום הצריך שיהיה יבש וחסר והוא מושקע ומרווח אותו. ויומצא ענין זה בפרט בענין העריות ובא על הגייה וכן במוציא ז"ל, וכמוהו בפגם הלשון שפגם ברית הלשון חמור יותר מברית המור". עכ"ל.

י' ואיתא במדרש תנחומא "אמר הקב"ה **אם צרונכם להימלט מן הגיהנום, הרחיקו עצמכם מלשון הרע, ואתם זוכים בעולם הזה ובעולם הבא**" (הובא בחפץ חיים שמה"ל פ"א).

י"א ובחפץ חיים שמה"ל (פ"ט) הביא ה"תנא דבי אליהו" (פ"ה) דכתב "כשם שהרשעים מספרים לשון הרע ועולה עד כסא הכבוד, כמו"כ **יורדים מלאכים מפני הגבורה ונוטלים אותם הרשעים ומשליכים אותם לתוך שמקם של גהינום, באותה שעה משיבה גהינום ואומרת לפני הקב"ה: אין לי יכולת לפרוע להם די כפי עונש שלהם, ואין כל השולם כולו יכול ליתן להם די מורענתם, והלא בעל לשה"ר הזה חטא מן הארץ עד לרקיע, אלא שגר חצץ מלמעלה תחילה ואח"כ יקבל ממנו חזלי רתמים מלמטה",וכע"ז איתא בערכין דף טו, וסיים שם החפץ חיים: "וכמו צריך האיש הנלבב להתחזק ולעמוד על עצמו מעוון המר הזה, בהתבוננו בזה העונש הנורא אשר בית האסורים הגדול שהוא הגיהנום אין בו די, עד שייטיעוהו ג"כ מלמעלה".**

עוד הביא שם מספר ה'חרדים' (פ"ב) **שבעל לשון הרע אחר מיתתו מתגלגל בדומם באבני השרה, ולפעמים יתגלגל בכלל, וכתב שם "ודע שאמרו המקובלים שאע"פ שכשמתגלגל בצורת אדם אינו יודע בגלגולו הראשון, מ"מ כשמתגלגל בצורת חיה או עוף, הוא יודע בגלגולו הראשון, ומוציא ומצטער אף ירד משמים מצורת אדם לצורת בהמה, לכן כל איש יחיד ויחידה ירא ורך הלבב בעודו בחיים חיותו, בעיו הרשות בידו, ויידע את אלקויו, אז יכפר עונותיו וישוב חיון אפו ממנו, ובצאת נשמתו יעוז וישקוט ויסתופף בצלו בגן עדן כי חנון ורחום הוא, ומרבה להיטיב, ומקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד" עכ"ל החרדים בקיצור המובא בחפץ חיים שם.**

י"ב ובחפץ חיים בשמה"ל (סוף פ"ח) כתב "ופשוט הוא דמי שמרגיל עצמו בזה החטא בתמידות, עונשו שנענש עבור זה **בעניות ודלות ושארי צרות** – הוא ג"כ בתמידות תמורת צרעת מוחלטת שהיה ראוי להיות עליו עבור זה ... נתבאר מכל אלו גדול עונשו, שנפרעין ממנו בזה העולם **ונענש עבור זה בצירות ועניות תמידיות ולפעמים גם במיתת ח"ו**", (וכמו"כ שם בסוף פי' הביא מספר הקנה דרכת וכל המוציא לשון הרע מפיו עון זה גורם לבעיות (במקום הרצות) ח"ו, ודיכא שם כן גם מוקינין וזהרה), וסיים שם "על כן החפץ בחייו, ובחיי העולם, יצטר לשונו מרע ויהא טוב לו בזה ובבא".

ריג ובחפץ חיים (שמה"ל שער התבונה פ"ב) כתב "אם אירע שהתחיל לדבר, והרגיש בעצמו שכשיסיים דיבורו ילבד עי"ז בעון לשה"ר או שאר דיבור אסור כיוצ"ב, **יאזור בנפשו ללחום עם יצרו להפסיק באמצע, וישיא את הדברים מענין אחר, ודמיא שאם היו מוודיעים לו באמצע אכילתו שזה הוא דבר איסור, בוודאי היה מפסיק תיכף והיה מולט אפילו מה שבתוך פיו ופאפילו אם יתבייש לפעמים עי"ז, אמרו חז"ל מוטב שיקרא אדם שוטה כי ימיו ואל יהי רשע שעה אחת לפני המקום. וכבר כתב הרמב"ן בספר 'שער הגומול', ששעה אחת בגיהנום קשה יותר מיסורי איוב כל ימיו, וידוע שהאדם מתרצה יותר להתבייש ולא לסבול יסורים קשים". עכ"ל.**

הנפש מכל חטא, אבל המרחיב שפתינו אעפ"י שיש לו נפש טובה ועושה מצוות הרבה וכמה גדרים, יהיה לו מחיתה לכל ע"י פיו, וכל תשוקתו לדבר מצוה מתבטל ע"י זאת ^[דרושה הבהרה].

עוד מחדש הגר"א זיע"א (שם באגרת) דע"י שמירת פיו ולשונו **"בזה יכופר לו כל עוון וניצול משאול תחתית"**. - הרי שהגר"א נותן תקווה גדולה לאדם, שאפילו הוא מלא בחטאים ועוונות כרימון, ונכשל בעבירות חמורות ר"ל מ"מ **יש לו תקווה גדולה מאוד להנצל משאול תחתית ולכפר על כל עוונותיו ע"י שמירת פיו ולשונו מדיבורים אסורים!!!** ומי לא ישמח לכפר על חטאיו ופשעיו בדרך כה קלה ללא שום צער ויסורין. ושם כתב בזה"ל "ועד יום מותו צריך האדם להתייסר, ולא בתעניתים וסיגופים, רק ברסן פיו ובתאוותיו, **וזהו התשובה וזה כל פרי העולם הבא. וזהו יותר מכל התעניתים וסיגופים בעולם. וכל רגע ורגע שאדם חוסם פיו, זוכה בשבילו לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער**" (מדרש). (הבן, לא חדש ולא שבוע ולא יום ואפילו לא שעה אלא על רגע אחד, אחד בלבד, זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער, ואמרו חז"ל "יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חי העוה"ז" והיינו מכל ההנאות שאפשר להוציא מחיי העוה"ז ופירושו דאם נשקול את כל ההנאות שיש לבני אדם במשך כל ימי חייהם, ונוסיף על כך את כל ההנאות שיהיו לכל בני אדם שעתידיים להיוולד מתחילת יצירתם עד סילוקם, – כל אלו ההנאות עדיין לא מגיעות לישעה אחת. של הנאה בעוה"ב, וזהו "אור הגנוז" שעליו מדבר הגר"א שיכול לזכות בו ע"י **רגע אחד בלבד** של חסימת פיו, ועל אחת כמה וכמה אם יחסום פיו 2 רגעים, וק"ו על חסימת פיו שעה שלמה, יום שלם, שבוע שלם, ומה נאמר ומה נדבר על הרגיל בתמידות בחסימת פיו כמה שזכר הוא יקבל).

וכידוע אף החפץ חיים זיע"א כשהיו באים לפניו בשאלות האידך לכפר על עוונות שנכשלו, היה אומר בתענית דיבור^{רט}. וביסוד ושוורש העבודה (ח"ב) שער העשירי (פ"ד) כתב ז"ל "ורבים וכן שלמים נוהגים שמקבלים עליהם מר"ח אלוה שלא ידברו שום שיחת חולין ואשרי חלקם **כי אין לך כל דבר בעולם לטהרת הנפש כמו בלימת פיו משיחה בטלה**, גם הוא תועלת גדול מאוד ומאוד לכוונת התפילה, שאין מבבללים אותו מחשבות זרות. צא ולמד גודל מעלת הבולם פיו משיחה בטלה ממה שכי האריז"ל וז"ל **מי ששומר עצמו בשתיקה ארבעים יום רצופים, בודאי ישיג רוח הקודש בלי ספק**". עכ"ל.^{רט} ובקב הישר (פי"ב) כתב מעשה ב"חסיד אחד שנתגלה לאשתו בחלום לאחר מותו, והייתה רואה כל שערות ראשו וזקנו מאירים כאבוקה גדולה, ושאלה אותו אשתו במה זכית לכך להפלת אור גדול כזה ? והשיב: **הגם שהייתי חסיד, על כל זה לא הייתי זוכה לאור כזה. רק בשביל שהייתי ממעט בדיבור שאינו של תורה ויראה, והקב"ה היה משגיח עלי בזה ונתן לי שכר מניעות הדיבור, כי הקב"ה בעצמו משגיח על זה האדם שממעט בדיבור חול ורק חשקו הוא להידבק ביראת ד',** עכ"ל. ובספר חסידים (סי' קס"א) איתא **שנגזר על האדם כמה דיבורים ידבר, ואם סיים דיבוריו, נקטף ח"ו קודם זמנו רח"ל ל"ע**. ובחיד"א (בספרו 'חומת אנך' ח"א פרשת מטות עה"פ 'לא יחל דבריו') כתב ש"אם האדם ישמור על לשונו מלדבר שום דיבור אסור ויהיה נשמר מדברים בטלים ויקדש פיו אז **כל אשר יבקש מד', ישמע תפילתו**"!!!^{ריז}.

ומלבד כל הנ"ל ידוע מש"כ החובת הלבבות (שער הכניעה פ"ז, והו"ד בחפץ חיים שמיה"ל שער הזכירה פ"ג) "הרבה בני אדם יבואו לאחר פטירתם ליום החשבון, וכשמראים להם מעשיהם ימצא בספר זכויותיהם זכויות שלא עשו אותם מעולם, ויאמר לא עשינו. ויאמר להם: עשו זאת אלו שדברו עליכם גנות. וכמו"כ כשיחסרו להם מספר זכויות מכח מעשים שעשו, יאמרו להם זאת וזאת איבדתם בעת שדיברתם גנות בפלוני ופלוני. וכמו"כ יהיה ג"כ כאלו שימצאו בספר חובותיהם, חובות שלא עשו, וכשיטענו לא עשינו זאת, יאמרו להם אלו נוספו עליכם בעת שדיברתם בפלוני ופלוני. עכת"ד. וכידוע **המגיד גילה לבית יוסף שדברי חובת הלבבות הם אמת ויציב!!!** ולפי"ז כותב החפץ חיים מי שמוטבע ח"ו במידת הרעה הזאת להריק על חבירו בחיצי לשונו תמיד, אפילו אם ירגיל את נפשו לתמיד לתורה ולמצוות לא יועיל לו, כי מיד אחרי שיתכרך שבוע או שבועים איזה אושר נצחי ע"י תורה ומצוות, ידבר על חבירו גנות **וינתן לו את זכויותיו לנצח ויקח תמורתם את עוונותיו**, וכן כך יהא לאורך כל ימיו, עד יום מותו משתכר מעט תורה ומצוות, ושוב מעביר לחבירו הזכויות ולוקח העוונות ע"י לשה"ר שדיבר בו, **ונמצא שאדם זה עלול לצאת מן העולם נקי מנכסיו מהקנינים הנצחיים של תורה ומצוות, ויהא ממולא תמורתם בעוונות רבים ועצומים, מינים ממינים שונים של כמה וכמה אנשים שדיבר עליהם גנות** ולפיכך הזהירנו דוד המלך ע"ה שתחילת הכל "נצור לשונך מרע " ורק אח"כ "סור מרע ועשה טוב" דרך משינצור את לשונו, אזי כל הטוב הנצחי שיזמין לו ד' אם מועט ואם הרבה הכל נשאר בידו ולא יתן לאחרים חיילון". עכ"ד. ויעוי' בשמירת הלשון (חלק ב' פ"א) דהביא החפץ חיים ע"פ הגר"א זיע"א **דאדם שבא לעשות תשובה ולתקן כל מעשיו, ראשית תיקונו צריך להיות על שמירת פיו ולשונו בשמירה יתירה, ששמירת פיו היא 'גדר' לשמירת כל שאר המצוות**. אמנם אילו יקבל ע"ע קודם קבלות אחרות בשמירת המצות ויניח לעצמו עדין לדבר ככל העולה על רוחו במשך הזמן כל קבלותיו וגדריו יחרסו. יעוי"יש.

ובחפץ חיים (שמה"ל חלק שני סוף פרק טו) כתב: **"ובאמת לפלא הוא בעיני, שטבע בני האדם לחפש סגולות וברכות מאנשים גדולים להצלחה על הפרנסה, ומה יועילו להם כל הסגולות והברכות אם חס ושלום הוא מורגל בזה החטא של לשון הרע ורכילות, הרי יש זה 'אורו' מפורש בתורה, 'אורו מכה רעהו בסתר' (שהוא קאי על לשה"ר כמו שפירש"י) ואמרו חז"ל: 'אורו' – בו קללה, בו נידוי (וזה לא יצא מפי איש אחד, כ"א בהסכם כל ישראל בצירוף הכהנים והלוים כדכתיב בקרא, והרי הוא מכלה השפעתו), ואם היו שומעים לדברי, הייתי מיעץ להם יותר שישמרו עצמם בזהירות יתירה מזה החטא... שאז בוודאי יתברכו נכסיהם יותר מכל הסגולות (וכמו שידוע שכל ה'איורים' פתחו בתחילה בברכה ואמרו 'ברוך אשר לא יכה את רעהו' וכל ישראל ענו על זה 'אמן' ובודאי תתקיים הברכה הזו"ן** עכ"ל".

סח הגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגעל זצ"ל (משגיח דיישיבת ליקווד): החפץ חיים עבד כל ימיו על שמירת הלשון וזה הביאו לכל השלימות, וכל גדולי הדור עמדו כפופים לפניו כיון שהיה לו שלמות במדה אחת: שמירת הפה!!! החפץ חיים הראה לכולם מהי שלמות בכח הדבור והגיע לדרגה עליונה ביותר, והוא היה הדוגמא לדורות האחרים שאפשר להיות שומר פיו ולשונו בשלמות! וסיפר רבי נתן מאיר כי פעם אמר החפץ חיים לשומעי לקחו כדברים האלה: "אם אני אשלח מכתב לגביר גדול אחד בפטרבורג וגם אחרים ישלחו לו מכתב, הוא יענה למכתב שלי לפני כולם, ולמרות שהנני צעיר יותר ולא מפורסם, והטעם לכך, מכיון שאני התרכזתי במצוה אחת והשלמתי עצמי במצוה אחת של שמירת הלשון, לכן הוא יענה למכתב שלי לפני כולם!" (ספר איש לרעהו – ויקרא ע' ד"ש)^{ריח}.

^{ריז} ובעי"ז כתב הגר"א במשלי (י"ב ב' ודבא זיב באן שלמה דא') "נוצר פיו שומר נפשו... שהפיו הוא השמירה לכל הנפש ... וד"ש שמור פיה מכל חטא ועי"ז תתקדש ותטהר עצמך מכל עוון, ופושק שפתי מדיחה לו, אבל מי שמרחיב שפתי אע"פ שיש לו נפש טוב ועושה מצות הרבה וכמה גדרים הפי יהי' לו מדיחה לכל". ובאגן שלמה (י"ב ב') הביא מהגר"א זיע"א ד"ל כמעשה השכינה והנהגת עולם הזה תלוי בהבא פיו של אדם הן לטוב או להיפך" עכ"ל.

^{רטו} ובמרכיב בנודע ביהודה (א"ח מהדריך תשרי ל"ה) בתשובתו הנודעת לאדם שנכשל בעבירות חמורות למאוד במשך זמן רב, כתב לו "תענית דיבור" כאחד התיקונים המרכזיים לפשעו. ואף בכתבי הסבא מקלם (ע' ב"ג מכתב ב"ב) גבי התיקון בימי השוברים"ם, כתב "כי צער הסבל אשר יסבול מ'סור מרע' מ**כבישת רצונו בפיו** וכו' **יותר נכבד ויותר מועיל מלעסוק בתענית וסיגופים**". ושם בג' ב"ה כתב ד"ל "כתוב בשם האריז"ל: 'מי שלא תיקן עוון קרי אסור לילך על בית הקברות שמתדבקין בו רוחין ושריץ ר"ל. ומעתה אם כשהוא חי וער, מ"מ בית הקברות מקום סכנה הוא, למי שלא תיקן עוון המר הזה, על אחת כמה וכמה לאחר מיתה, שבלאו הכי מתדבקת בו טומאה מרורה כנ"ל, וג"כ נקבר שם לזמן ארוך במקום הטומאה וכו', ועי' נוסד מקדושים ובשם האריז"ל, כשבובר"ם ת"ת תיקן גדול לזה **אם כי תענית אין ביכולתו, אבל סיוגים בתורה שבפה... ועלינו לשבח מאוד על מנתת תענית דיבור ... אם נודר בזה**" עכ"ל. (שם בע' ב"ד **"אם כי אין ביכולתו להתענות ולסגף במקדש, אבל בלי ספק כי צער הסבל והסיוג בשבטות הרצונות, יותר נשגב ויותר מועיל מצער מניעת האכילה"**. יעוי"ש – . ובחפץ חיים (שמה"ל שער התבונה פ"ב והביא גם במשכ"ב תקצ"א סק"ב) כתב "ראיתי כתוב בספר ראש הגבעה, שכשאדם רוצה להתנדר תענית, טוב יותר שיקבל עליו התענית מן הדיבור ממה שיקבל עליו מן האכילה כי ממנו לא ידהה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו ולא יחלש ע"י התענית הזו".

^{ריז} וב"ה בווה"ק פ' חוקת (נ"ף קפ"ה) עה"פ "ותלבש אתר מלכות" (אסתר ד' א') שזכתה לרוח"ק בעבור ששמרה פיה, כמו דאיתמר אין אסתר מגדת (קיצור ראשית חכמה ע' פ"ה הוצאת בלוטניק), וכך הביא החפץ חיים בסוף ההקדמה לשמירת הלשון וזה"ק זה, דמי ששומר פיו ולשונו זוכה להתלבש ברוח הקודש.

^{ריי} ובקיצור ראשית חכמה (שער הקדושה פ"י ע' פ"ה הוצאת בלוטניק) כתב ש"חסידי הראשונים שהיו נזהרים שלא לפגום החמישה מוצאות בדיבורם, היתה תפילתם בוקעת רקיעים, כי קול ודיבור היוצא מפייהם היה עושה נחת רוח למעלה, אמנם בזהות פגם בחמישה מוצאות, הכל התורה והתפילה היוצא מפיו, יוצא ע"י סירבא ופגם ואי אפשר שיהיה למעלה, כי כל אשר בו מום לא יקרב" עכ"ל. – וכן כתב החפץ חיים בשמה"ל (פ"ב) ד"מי ששומר את פיו ולשונו מלדבר דיבורים אסורים, תחילת כל המעלות הוא מתקן ומקדש עי"ז את כלי האומנות המיוחד לאיש הישראלי, שהוא הדיבור, וכל הדיבורים שידבר אח"כ בתורה ובתפילה, יעלה למקור שורשו למעלה ... כי בדברי הקדושה שהאדם מדבר פה בזה העולם לפני ד' יתברך נבראים למעלה עולמות ומלאכים קדושים, ויהי אח"כ מליצים ופרקליטים עבור נשמתו. ומעלת קדושת העולמות שנבראו ע"י התורה והמצוות שלו, תלוי בכמה ענינים: א. לפי ההכנה שהיה לו בעת ההיא, אם הכין את עצמו בעת ההיא בכל כוחותיו לקיים כפי התורה בכל חלקיו ופרטיו שצריך לזה. ב. לפי כלי האומנות שעשה בהם התרה, והם כלי הדיבור (והבה"נ במעשה לענין כל המעשה שקיים בהם המוחין) שאם הם יפים ומזהירים שנמשמשים בהם תמיד לטוב, ועי"ז נתחוק כח קדושתם, יש בהם כח להמשיך קדושה עליונה ואור גדול על הענין ההוא, אבל אם פוגם ומשמא ח"ו את כח הדיבור שלו ע"י לשה"ר ורכילות וליצנות ושקר וכדו', ולא יעשה תשובה ואח"כ ידבר בפיו דברי תורה ותפילה, איזה חס יש בהן להמשיך על התורה והתפילה ההיא קדושה עליונה אחיזי שכלי המוכטא שלו הם פגומים וטמאים בעצמם מוכב"ר עכ"ל.

^{ריי} ובעי"ז כתב החפץ חיים בשמה"ל (פ"ב) דמי ששומר על לשונו, בין הדברים הנשגבים שזוכה בהם הוא: שמביא עצמו עי"ז להשפעה בעוה"ז, יעוי"ש – . והגר"ז זיע"א בליקוטי אמרים (פרק ב"ו) כתב "וכן **אם בולם פיו מלדבר דברים שליבו מתאהו מאוד לדברם מעניני העולם** וכן בדרהורי מחשבתו אפי' במעט מזער דאכתפאי ט"א לתתא אסתלק וקרא דקב"ה וקדושתו לעילא הרבה ומקדושה זו נמשכת קדושה עליונה על האדם למטה לסייעו סיוע רב

סיפר רבי משה ויא שליט"א ששמע מתלמיד חכם גדול אחד, שלמד בישיבתו של החפץ חיים בראדין, על דבר שאירע עימו פעם בעת שנכנס לביתו של החפץ חיים: הייתי מגיע לביתו פעמים רבות, סיפר הת"ח, והמקרה שאני מדבר עליו היה בעת שהחפץ חיים היה בגיל 83 לערך. למרות החולשה שפקדתו באותו יום, רבינו היה אז בעת רצון מיוחדת במינה, והדבר ניכר עליו. מחמת החולשה שכב רבינו במיטתו, ולפתע הוא מורה לי להתקרב אליו, ומבקש ש... אפתח את פיו. הייתי נרעש ונפחד, ולא רק שלא הבינוני כלל מה החפץ חיים רוצה להשיג בכך, אלא שגם לא ידעתי כיצד אעז לציית להוראה שכזו, לפתוח את פיו של החפץ חיים!! אבל לא עזר לי מאומה. החפץ חיים הורה לי בשנית לפתוח את פיו. בלית ברירה, ובחוסר אונים מוחלט התקרבתי אליו, ופתחתי את פיו הקדוש. לפני נגלו שתי שורות שינים צחורות כשלג, מסודרות ומתוקנות כדבעי, משל היה זה ילד קטן שעוד לא הספיק לפגום את השיניים שקיבל מהקב"ה. בעוד אני נתון בסערת חושים, פונה אלי החפץ חיים ומבקש דבר נוסף: 'תספור נא כמה שיניים יש בפי' ואני חישבתי להתעלף... כדי למנות את מספר השיניים, צריך כבר להיכנס עמוק אל תוך פיו המסולא בקדושה של גדול הדור, כיצד אוכל לעשות זאת? אבל גם הפעם, לא איפשר לי רבינו לחשוב הרבה, והאיץ בי לספור את שיניו. החילותי במשימה הקשה, ובסיומה הגעתי למספר 32, בדיוק כמספר השיניים שברא הקב"ה באדם. שן אחת לא חסרה ולא נפגמה!!! כל השיניים היו בריאות וחזקות כביום נתינתן!!! למותר יהיה לציין שבגיל מבוגר שכזה שבו היה החפץ חיים באותה תקופה, אין הרבה קשישים שזוכים למתנה שכזו. לאחר שעשיתי את שביקש, לקח החפץ חיים את ידי, ואמר בחיוך, בחיוך כזה שאי אפשר לשכוח לעולמים: **'אני שמרתי על הפה שהקב"ה נתן לי, והקב"ה שמר על הפה שלי'** (עלינו לשבח [פרשת שמני] להגריי זילברשטין שליט"א עמ' קנ"ד).

ומספר הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל: שמעתי מר' נחום דוד הרמן בנו של ר' יעקב יוסף זצ"ל שסיפר מה ששמע מר' ברוך בער זיע"א, אשר היה בארה"ב כמה פעמים בשביל הישיבה והתאכסן אצלם. וסיפר, שהוא שמע מפי"ק של ר' ברוך בער שסיפר על השתתפותו באסיפת הרבנים שכינס הי"חפץ חיים' בפטרבורג. ובאותה אסיפה אמר החפץ חיים שלהכניס לימודי חול בחדרים, זו גזירה שחייבים למסור עליה את הנפש, והוא ביהרג ואל יעבור. וסיפר ר' ברוך בער, שאחר שאמר הח"ח דברים אלו, התחיל להיות באולם רחש לחש, ואחד שאל את רעהו 'מאיפה הח"ח לוקח את זה', שהוא ב'יהרג ואל יעבור' ? יש הרי ג' עבירות חמורות שהם ב'יהרג ואל יעבור, וכעת הח"ח אומר שגם זה להכניס לימודי חול בחדרים ובישיבות זה גם יהרג ואל יעבור. נהיה רעש... זה שאל את זה, וזה שאל את זה... עד שמשיהו הציע שישאלו את החפץ חיים בעצמו. נגש אחד מהגדולים בהכנעה וענוה אל הח"ח לשאול, ואמר: 'רבי, שואלים פה, מאיפה המקור לזה ? ' החפץ חיים לקח את היד הקדושה שלו – כך שמעתי את ר' נחום דוד מספר ששמע מר' ברוך בער – הוא פתח את ה'קאפעטע' [מעיל עליון] שלו, ושם את היד הקדושה שלו על לבו, ואמר: 'פה זה כתוב'... 'כאן זה כתוב'... זה המקור של ה'משנה ברורה'. והמשיך לספר, שאח"כ היה רב אחד שהתחיל להתפלפל עם החפץ חיים בענין כדרכה של תורה, והח"ח שמע. אחרי שהרב ההוא גמר לחוות דעתו, התחיל להשיבו, ונשים לב, באיזה גאונות, באיזה פקחות וצדקות הייתה תשובתו של הח"ח. אמר לו הח"ח: **'אתם יודעים שהפה הזה' – והראה על הפה שלו – 'כבר למעלה משישים שנה לא דיבר אפילו דיבור בטל אחד', לא דיבור אסור, על דיבור אסור לא מדברים בכלל. למעלה משישים שנה...** ומה זה נוגע לקושיות שהרב ההוא מקשה. הוא הרי מקשה קושיות!! אלא משום שמה שהפה הזה אמר קודם, זה גם לא דברים בטלים... ולמה זה 'גאונות' ? כיון שעל כל מה שיאמר לו הח"ח כתשובה על דבריו, יתכן שיהיה לו מה לענות כנגד זה. הוא ישאל, הח"ח יענה, אח"כ יאמר שוב טענה הפוכה. כך ימשיכו הדברים ויהיה מזה פלפול ארוך, ולא יגיעו לעמק השווה. אבל כשהח"ח אומר כזו טענה, שלמעלה משישים שנה הפה הזה לא דיבר אפילו דיבור בטל אחד, מה יגיד השכנגדו, הפה הזה גם כן ? על זה אין לו כבר מה להשיב... (משמר הלוי עה"ת ע' ס"ג).

וסיפר הגר"א קוטלר זצוק"ל^{רי}: בחור מיישיבת ראדין שתה בפורים הרבה יין לבסומי. אחר ניגש אל ה"חפץ חיים" וביקש שיבטיחו להיות שרוי במחיצתו בגן עדן. ענהו ה"חפץ חיים" בענוותנותו: מי יודע אם אזכה בכלל שיכניסוני לגן עדן?!! " אולם הבחור שהיה בגילופין לא הרפה ממנו והפציר בו מאוד שיבטיחו כפי שביקש. נתהרהר ה"חפץ חיים" ואמר לו: **"יתכן, אולי אזכה לגן עדן בגלל היותי נזהר מלשון הרע... ובכן, אם תקבל על עצמך בהחלטה גמורה מהיום והלאה לא לדבר ולא לשמוע לשון הרע בשום פנים, מובטח לך כפי שביקשת."** כיון ששמע מה נדרש ממנו, נרתע הבחור לאחוריו ונסוג בו, כאילו התנכח בבת אחת מיינו. חושש היה פן לא יעמוד בהתחייבות קשה כזו להיגמל מלשון הרע לכל ימיו. ויהי כראות ה"חפץ חיים" שהלה מהסס, הגיב ברחמנות: **"ראו נא, בן אדם ניצב ליד הדלת הפתוחה אל האושר, ואינו נכנס..."** ותוך כדי דיבור הסיר את עיניו הקדושות ממנו, ולא יסף להביט לעברו (ספר 'אש התורה' - תולדות הגר"א קוטלר זצוק"ל ע' תי"ב).

ואשר על כן בימים אלו טוב לקבל קבלות חזקות בענינים אלו, אשר ראשיתם קבלה חזקה על לימוד תמידי בהל' לשה"ר בהלכה ובאגדה, כמש"כ החפץ חיים (חובת השמירה פ"ג) **"ידע דעיקר השמירה לא נעשית בקבלת הלב בלבד, כי אם שיהיה לו עת קבוע בכל יום אם מעט ואם הרבה ללמוד הלכות ומוסר השייכים לענין חלק הדיבור"**, וכדברי המדרש רבה (פי נשא) **"אם יגעת הרבה בדבריהם, הקב"ה מסיר יצה"ר ממך"**, עכ"ל. והג"ר איסר זלמן מלצר זצוק"ל כתב במכתבו "אפילו מי שכבר למד אינו נשמר כראוי מפרטי איסור לשה"ר, **והסגולה היחידית להיות נזהר בדיוק, הוא אך ורק ע"י קביעת לימוד בהספר הקדוש תמיד"**. וכך כתב החפץ חיים בספרו 'זכור למרים' (פרק אחרון) ז"ל **"הנה בחסד ד' יתברך הגעתי לגבורות וכמעט כל ימי לא הסתתי דעתי מלהתבונן אודות חלק הדיבור ... על כן יראה כל אדם לקבוע זמן מיוחד שילמוד בספר חפץ חיים ושמירת הלשון ... ומחלקו יהיה חלקינו"**.

והגה"צ רבי יהודה זאב סגל זצוק"ל ממנציסטר כותב **"שלא ראה בימיו אדם שלמד כל יום שתי הלכות בשמירת הלשון ולא נושע הן בילדים והן בזיווגים, הן ברפואה שלמה והן בפרנסה והן בחינוך ילדים" והבטיח שמי שילמד בספר חפץ חיים יהיה עורך דין שלו בשמים**. - והרבנתי קניבסקי ע"ה כותבת במכתבה (הובא ב"באר שבע" ע' קנ"ז) **"לפני כמה שבועות הגיעה אלי אשה שבורה ובככי קורע לב סיפרה שאמא שלה בבית חולים עם גידול ממאיר רח"ל ל"ע, וביקשה שאתן לה משהו שתקבל על עצמה, ויעצתי לה שכל המשפחה תקח על עצמה ללמוד כל יום שתי הלכות של שמירת הלשון. אחרי יומיים חזרה האשה וביקשה שאפרסם את הנס שקרה, היא סיפרה שכל המשפחה התאספה, וכולם קיבלו על עצמם ללמוד כל יום שתי הלכות בספר חפץ חיים, אחרי יומיים קיבלו טלפון מבית החולים והודיעו להם שיבואו לקחת את האמא, הגידול נעלם והאמא בריאה ושלומה" עכ"ל. וכתבה שם עוד כמה וכמה סיפורים **"שראו אצלם בבית ניסים גלויים מאנשים שקיבלו על עצמם ללמוד כל יום שתי הלכות ונושעו"** ^{וירב רבא}.**

וכתב החפץ חיים (זכור למרים פ"ג) **"הנה כל אדם מי שיש לו לב נבון, הוא דואג תמיד ומפחד מזמן העתיד מפני כמה גווניו, יש מפני כף הקלע, ויש מפני חבוט הקבר ויש מפני גיהנום, ויש מפני יום ד' הגדול והנורא שעתיד ד' יתברך לדון את כל העולם כולו כידוע, וגם ידוע לכל שיש שבעה דינים העוברים על כל אדם כמו שכתבו הספרים, וכל דין ודין חמור מאוד**. והנה ידוע מי שיש לו איזה משפט לפני מלך בשר ודם, אם המשפט הוא משפט קשה דהיינו חשש מוות או יסורים גדולים ונוראים רחמנא לצלן, כמה מתחזק האדם להשיג איזה סנגור שימליץ עבורו, ואפילו על ספק אולי יכול להצילו או על כל פנים להקל את

ועצום לעבודתו ית"י.

^{רי} כן שמע הג"ר שלום שברדך זצוק"ל מהגר"ל שניאור קוטלר זצוק"ל ששמע מאביו הג"ר אהרן זצוק"ל.

^{רי} עינזה נוספת בעניינים אלו מציונ בספה"ק חמדת הדימים (ח"ג דף מ"ד). ובפ"י מרפא לנפש (על שער הירושית פ"ה בחובת הלבבות) בשם הר"מ אלשיך ז"ל ובמרגנייאת טבא הובא באהבת חסד לחפץ חיים שאדם יקבל על עצמו **שלא לדבר על שום איש מישראל מטוב ועד רע** (שמיה"ל שער התבונה פ"ג) וללארז שהדא ר'מי שזא ר'גיל בשותיק, ניטול מנכח עבירות, מתישית ולצוות ולשון הרע וסוקים' וכו' יערייש' (פ"ב) כתב 'זאם הוא איש שיש לו עצבות בטבע, וירא להתאמתן במידה זו של שותיקה, כי מוכרח הוא לדבר בענייני העולם מנר בריאות נוספ. עכ"פ ריגיל את עצמו שלא לדבר אודות אנשים יהיה מי שיתוה, ואם למענים יהיה מוכרח לדבר אודות מי, ויהיה בתכלית הקיצור, ולא יאריך את דיבורו בזה כדי שלא יבא לידי אסור, וכוה שמעתי על הגאון ר' רפאל מהמבורג שארבע שנים קודם מיתונו סילק מעל עצמו של הרבנות, וכשהיו אנשים נכנסים אצלו ביקשם שלא ידברו בביתו אודות שום איש. וכוה שמעתי על גדול הדור אחד שהיה זהיר מאוד שלא ישמע על פיו שום שם איש' עכ"ל". ובתחילה יקבל על עצמו רק שהוא לא יתחיל מעצמו לדבר על שום איש ישראלי, אלא א"כ יש לו הכרח גדול בכך או לשם הבאת הלבנה משמנו וכיוצא, ואח"כ במשך הזמן יוסיף ע"ז כהנה וכהנה עד שיהיה אצלו גדר חזק מאוד שלא לדבר על שום אדם חי מטוב ועד רע. ובבית אחד מגדולי ישראל שליט"א בחדר שמקבל קהל כתוב באותיות שחורות ע"ג קלף **"בבית זה לא מדברים על שום אדם מישראל מטוב ועד רע"!!!**

^{רבא} ובחפץ חיים (שמית' ולשון סוף פרק י"ג) כתב **"ומי שקלקל עד עתה, והחטיא את הרבים בענין זה, ורצה לתקן את נפשו, ידוע מה שאמרנו חז"ל הצדיקים באותו דבר שחוטאים, בו מתרצים, על כן בתחילת הכל ריגיל את עצמו להתרחק מלישבו בחבורות אנשים, נגד טבעו שהיה לו עד עתה..."** וגם יראה לזכות את הרבים בלשונו ולהוכיח ולזרום לתורה ולמצוות, ולהביא שלום בין אדם לחבריו. – ולגבי מי ששמע לשון הרע כתב החפץ חיים (פלא ה' דין ד') **"עצה היעוצה בענין שאם נכשל באיסור שמיעת לשון הרע, תיכף יחפש עליו בכל כוחותיו וזכות בפני המוספר, וישתדל להוציא מה שיש בליבו עליו, ועי"ז יתקן את האיסור למפרע ... אבל אם הוא מכיר את רוע טבעו של המספר, שכל מה שיקריעוהו לכף זכות הוא יגנהו יותר, בודאי השתיקה בשעת מעשה טוב יותר בזה, ורק אח"כ כשיקל המספר מאת השומעים מצוה שישכיר אחד מהשומעים, לפני שאר השומעים את כל הענין לזכות ולהשתדל עבור זה להוציא מליבם הגנות שנאמר עליו, כדי שלא יתפסו הוא והם לעתיד לבוא בשם חבורה של אנשי רשע ובעלי לשון הרע".** ובכלל ה' ז' כתב **"זאם כבר עבר וקיבל רכילות תיקונו שיתחזק להוציא הדבר מליבו שלא להאמינם, ואפ"י אם קשה לו הדבר לחשוב שהמספר ברה את כל הדברים מליבו, יחשוב אולי הוסיף המספר או גרע איזה פרט מהמעשה, או איזה תיבות מהדיבור שאמר פלזנו עליו, או אמר בניגון אחר שעל ידי זה נשתנה הענין מטוב לרע, ויקבל על עצמו על להבא שלא לקבל עוד לשה"ר ורכילות על אדם מישראל ויתוודה ע"ז ובוה יתקן האיסור שעבר אבם לא סיפר הדבר לאחרים"** עכ"ל" (נסערי' בכלל ה' י"ב ביי קבלת לשון הרע).

